

АЛМАНАХ НА СУХОПЪТНИТЕ ВОЙСКИ НА БЪЛГАРИЯ

БЪЛГАРСКА ПЕХОТА

КНИГА ТРЕТА

Асоциация на Сухопътните Войски на България
Национален Военноисторически музей
Фондация Българско военно историческо наследство

**АСОЦИАЦИЯ НА СУХОПЪТНИТЕ ВОЙСКИ НА БЪЛГАРИЯ
НАЦИОНАЛЕН ВОЕННОИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ
ФОНДАЦИЯ „БЪЛГАРСКО ВОЕННО ИСТОРИЧЕСКО НАСЛЕДСТВО“**

АЛМАНАХ НА СУХОПЪТНИТЕ ВОЙСКИ НА БЪЛГАРИЯ

БЪЛГАРСКА ПЕХОТА

КНИГА ТРЕТА

София • 2017

Книгата е по идеен проект и разработка на Асоциацията на Сухопътните войски на България и се издава със спомоществователството и по план на Националния комитет за отбелязване на 100 години от Първата световна война и участието на България в нея.

В изданието са използвани фотографии от фонда на Националния военноисторически музей, предоставени безвъзмездно и подбрани с любов и внимание от служителите му, за което искрено и от сърце благодарим.

© Асоциация на Сухопътните войски на България
Автор: Кирил Цветков и колектив
Научен редактор: акад. проф. г.и.н. Георги Марков

ISBN 978-954-302-041-6

НИКОЙ И НИЩО НЕ БИВА ДА БЪДАТ ЗАБРАВЕНИ!

Уважаеми читателю,

Прег Вас е третата книга от поредицата „Българска пехота“ от Алманах на Сухопътните войски на България. В нея сме се постарали да представим на масовия читател историята на останалите пехотни полкове на Българската войска, които водят началото си от първите тридесет и шест пехотни полка, отбелязани в издадените две книги от Алманаха. В книгата са пехотните полкове, създавани по военновременните щатове на дивизиите или по силата на обстоятелствата за решаване на конкретни задачи, възникнали в хода на войните.

Това са пехотните полкове с номера от 37 до 58, включени в третите бригади на пехотните дивизии, развърщани във военно време, които участват в победоносната война с Турция през 1912–1913 г. Тук са и полковете с номера от 59 до 72, формирани за участие във Втората балканска война (1913 г.) от състава на редовни, допълващи и опълченски дружини поради необходимостта от нови части за покриване на недостига от войски за огромния фронт от устието на р. Тимок, през териториите на Сърбия, Македония, Гърция и Турция до Черно море.

В книгата са и полковете, формирани на основата на маршевите, етапните и опълченските полкове, както и създадените по време на военните действия при „роенето“ на пехотните полкове през 1917–1918 г. по време на Първата световна война.

Тук са и полковете, формирани за поемане на огромния обем от задачи, свързани с окупирането на предоставените от Германия на България територии в Сърбия и Гърция и администрирането в Македония през 1941–1945 г. – по време на Втората световна война.

Повечето от тези полкове нямат постоянна дислокация като основните пехотни полкове на Българската войска, които Ви представихме в първите две книги от Алманаха, както и постоянна подчиненост на определено дивизионно командване. Често те възникват под други номера и наименования – като резервни, македонски, планински, маршеви, етапни, допълващи и т.н., но в хода на войните при преименуването и привеждането на полковете към единната номерация на пехотните части приемат своите номера по единния списък на българската пехота. След поражението в Първата световна война – при възкръсването им от пепелта и за повдигане на националното самочувствие и гордост – на много от тях са присвоени почетни наименования от местата на минали слави битки и на населени места, където са формирани по подобие на основните пехотни полкове.

Формирани с началото и разформирани с края на войните, тези полкове са нужни за постигане идеала на Отечеството и са част от силата и мощта на Българската войска. Много от тях, наравно с редовните полкове, изиграват решаваща роля във войните за национално обединение. Други участват само в една война или изпълняват задачи в определени периоди. Но те са част от бойните полкове на пехотата и няма войни и битки, в които да не участват всички или част от тях. И те са заслужили своето място в историята ни.

Ние Ви представяме частица от тяхната история и боен път, достатъчна за масовия читател и поколенията, като сме се постарали да ги впишем достойно в рамките на една книга.

Приятно четене!

*О.р. генерал-лейтенант Кирил Цветков
Председател на Асоциацията на Сухопътните войски на България*

*Людмил Богданов
Председател на Фондация „Българско военно историческо наследство“*

В книгата са ползвани материали и документи от фондове на Националния военноисторически музей, регионални и градски музеи, Военна академия „Г. С. Раковски“ и публикувани издания, представени в списъка на използваната литература, на които благодарим за усърдието, проявено от тях за съхраняване на военноисторическото наследство на България, като молим за извинение, ако неволно сме нарушили записани ограничения в ползването на техните сайтове. Всичко, което е направено от авторския колектив, е в името на доброто дело и за България, за да бъдат съхранени в паметта на поколенията имената на носителите на бойната ни слава.

С уважение към всички, предоставили свои материали и публикували такива в своите сайтове, към авторите на книги!

От авторския колектив

ТРИДЕСЕТ И СЕДМИ ПЕХОТЕН ПИРИНСКИ ПОЛК

Формиран е в София на 22 септември 1912 г. от състава на 1-ви пехотен Софийски и 2-ри пехотен Искърски полк, като всеки от тях отделя по две гружини от състава си. Заедно с 38-и пехотен полк е включен в 3-та бригада на 1-ва пехотна Софийска дивизия. Командир на бригадата е полковник Иван Попов (впоследствие генерал-майор), а на дивизията – генерал-майор Стефан Тошев.

Полкът под командването на полковник Стефан Панайотов участва в **Първата балканска война (1912–1913)** в състава на 2-ра бригада на Софийската дивизия. Непосредствено преди войната 3-та пехотна бригада става 2-ра – поради изпращане на 2-ра пехотна бригада в състава на новосформираната 10-а пехотна Сборна дивизия, и софийци воюват в състав от две пехотни бригади.

*Четвърта рота от 37-и пехотен полк
заминава за бойното поле, 23 септември 1912 г.*

След приключване на мобилизацията на 23 септември 1912 г. полкът потегля към турската граница – на Източнотракийския фронт, и до 30 септември в пълен състав заема района на с. Мешелий (дн. Дъбово).

В съответствие с плана за водене на войната на 4 октомври е на позиции в района на селата Пашакьой (дн. Болярово) и Попово. На 5 октомври в полка е получено известието за обявяване на войната и в състава на бригадата той се изнася към границата.

В гъста гора авангардът на полка обърква маршрута, което за кратко го забавя, но до вечерта успява да пресече турската граница при пост № 13. На следващия ден групите на полка заемат височините между Селимен Талишман и Татарлар.

На 8 октомври 37-и пехотен полк участва в авангардните срещни боеве на дивизията при Селиолу, води бой с турски табори при с. Егжелия. Първа е авангардната 4-та група, която понася загуби, но подкрепена от 4-ти нескорострелен артилерийски полк, удържа позициите си. Пристигат и останалите групи на полка и се вдигат в неударима атака срещу настъпващите вериги. Турците не издържат на удара и панически отстъпват, като в настъпилия сумрак дори се стига до сблъсък между два турски табора.

На 9 октомври полкът продължава настъплението си към с. Еврен, като с две групи осигурява авангард на бригадата. След източителен марш по разорани ниви и поля между Юрук дере и Ковак дере авангардът до вечерта успява да стигне до с. Ахъдкьой, а основните сили се разполагат на 3–4 километра от него. В разигралите се боеве край Лозенград групите на 37-и пехотен полк настъпват устремно и под звуците на полковия оркестър, без да обръщат внимание на загубите. Разбиват насрещните турски табори, които се оттеглят към укрепената линия Люлебургаз – Бунархисар. Лозенград е превзет и след едnodневна почивка, през която полкът попълва понесените значителни загуби, той продължава настъплението си.

На 16, 17 и 18 октомври 1912 г. 37-и пехотен полк участва в боевете за разгромяване на турските войски при Люлебургаз, след което продължава да настъпва към Чаталджа. След кратка почивка на 25 октомври в състава на основните сили на бригадата преследва противника, преодолява р. Еркене в брод и продължава движението си към Армаш. До вечерта на 26 октомври 37-и полк, във взаимодействие с 38-и полк, овладява височините източно от Армаш. Изнурителният марш към Чаталджа изцежда силите на войниците и на 27 и 28 октомври на бригадата е дадена почивка в района на с. Синекли. На 29 октомври Софийската дивизия получава заповед да настъпи в две колони към Инджекьой и Елбасан. В състава на бригадата 37-и полк настъпва през Фенер към Елбасан и до вечерта достига р. Кадъкьой, където се окопава. В следващите два дни полкът се озовава непосредствено пред Чаталджа.

На 4 и 5 ноември 37-и пехотен полк участва в първата и втората атака на Чаталджанската укрепена линия, като атакува укреплението Бахчеиш табия. Въпреки героизма на българските групи атаката не успява поради силния преграден артилерийски огън. Започват позиционна война, нарушавана от краткотрайни сражения на отделни участъци от фронта, борба със студената зима и холерата, които водят до нови жертви в полка.

През зимата на 1913 г. 37-и пехотен полк заема позиция за отбрана на Беломорския бряг в района на с. Епиватос. На 5 март той осуетява опит на турците за контра-настъпление в участъка Харачи – Силиврия. В изпълнение на задача за извършване на отвличащ маньовър по време на атаката на Одринската крепост 1-ва пехотна Софийска дивизия, поддържана от една бригада на 6-а пехотна Бдинска дивизия, атакува Чаталджанската позиция в района на укреплението Арнауткьой. От 11 до 13 март Софийската дивизия превзема с щурм Епиватос, Инджекьой и височините западно от Ча-

талджа – край пътя Албасан – Чаталджа, а 37-и пехотен полк води боеве при Арап мепе, западно от Епиватос. От 13 до 16 март полкът в състава на 2-ра бригада на Софийската дивизия има поредица от сражения в участъка Ялос – чифлик Кладино – Кулибургаз. Войната приключва с победа на българите, но вместо заслужен отгых дружините на полка ги очаква война с доскорошните съюзници.

За участие във **Втората балканска война (1913 г.)** 37-и пехотен полк в състава на 2-ра бригада е предислоциран в района на Трън и е част от Трънския отряд на Трета армия, който първоначално е под командването на командира на Конната дивизия, а впоследствие – на командващия армията. Полкът настъпва към Сурдулица, на 13 юни води боеве при Власина и Дойчинова могила и до 22 юни успява да достигне района западно от Клисуре. От 23 до 25 юни води боеве при вр. Чемерник, вр. Църна трава, Орловец и поста Кебанов. На 29 юни дружините на полка се сражават при Дъсчен Ялъген и вр. Руй Тумба. Настъплението се задъхва и те остават на достигнатите позиции.

На 5 юли командването на Трънския отряд е поето от командира и щаба на 5-а пехотна Дунавска дивизия и настъплението е възобновено, а 37-и пехотен полк изпълнява задачи за заслоняване основната групировка на отряда от удари във фланг откъм Дъсчен кладенец и Калиски Тумби в направление на Зелени град и Рани лист. Полкът настъпва на 11 юли и до 18 юли води боеве за върховете Църна трава, Въртоп, Криводял и Калиски Тумби. Уплашени от настъплението на Трета армия, сърбите подвеждат снети от главното направление силни резерви към Царево село и успяват да го спрат. На тези позиции дружините на 37-и пехотен полк дочакват примирието и несправедливия Букурещки договор.

Персоналът по прехраната на 37-и пехотен полк през балканските войни (1912–1913)

След балканските войни 37-и пехотен полк е разформиран при демобилизацията на армията, като кадровият състав е прехвърлен към 1-ви и 6-и пехотен полк.

На 9 август 1913 г. полкът отново е формиран в състав от две дружини от разформирани 55-и, 67-и, 68-и, 70-и, 71-ви и 72-ри пехотен полк – вече като 37-и пехотен Пирински полк, и влиза в новосъздадената 10-а пехотна Беломорска дивизия, чиято задача е да отбранява новоприсъединените земи в Западна Тракия. Полкът е мобилизиран през септември, разположен е в гарнизоните Ксанти и Неврокоп и съдейства за установяване на гражданската власт в новите земи, където гочаква поредната война.

В Първата световна война (1915–1918) през 1915 г. 37-и пехотен Пирински полк воюва на линията вр. Чегла – Курудушлар – Крустян – Габрово до Окчилар. В хода на Струмската настъпателна операция през август 1916 г. води бойни действия в Беломорието. В 2 часа сутринта на 18 август 37-и пехотен полк настъпва и заема граничната гара Окчилар. Въпреки че страничното му прикритие е временно задържано при Каранус и вр. Ахлаг, продължава към Саръ Шабан. Още в първия ден на настъплението с цената на 5 убити, 17 ранени и 1 безследно изчезнал е превзето гръцкото укрепление Инджас, като са отнети 8 оръдия, 7 картечници и огромно количество боеприпаси. На 19 август вечер един съглашенски параход обстрелва българския пограничен пост, разположен на нос Керемидли бурун. Направен е и опит за дебаркиране на няколко лодки съглашенски войници, който обаче е своевременно осуетен от бойците на полка. До вечерта на 20 август полкът достига линията с. Чеглаук – кота 702 – гр. Саръ Шабан – с. Органджели – нос Куюн на брега на Егейско море, където се оборудва за отбрана.

През следващите дни 10-а пехотна Беломорска дивизия изпълнява поставената ѝ задача, като постепенно овладява предварително определените ѝ райони. Тъй като според заповедта на Щаба на Действащата армия от 19 август 1916 г. по най-категоричен начин се препоръчва да се спазва искането на германския съюзник да не се заемат градовете Кавала, Драма и Сяр, частите на съединението стриктно спазват получените указания. На войските се заповядва да проявяват „най-голяма коректност“ по отношение на гръцкото население.

По време на своето настъпление нашите войски наистина избягват сблъсъците с гръцките части (освен ако не са предизвикани), като се гържат толерантно с местното гръцко население и въпреки възможността да заемат трите града, не я осъществяват. На 23 август 37-и пехотен Пирински полк достига Кавала, но не овладява града, а само четирите укрепления около него, заедно с намиращите се там 14 оръдия. По подобен начин действат 8-а погранична дружина и придружаващите я подразделения (една планинска батарея и една пионерна рота), които същия ден обграждат Драма, без обаче да влизат в града.

До 23 август 1916 г. частите на 10-а пехотна Беломорска дивизия осъществяват изцяло поставените им задачи. Заедно с частите на 7-а пехотна Рилска дивизия те заемат територията източно от р. Струма (с изключение на съглашенските предмостия при селата Комариян, Орляк и Коприва), които обаче са твърде незначителни по площ и нямат особено стратегическо и тактическо значение. След излизането си на Егейското крайбрежие те получават задачата да отбраняват „целия Беломорски бряг от устието на река Марица до устието на река Струма при Орфанския залив“.

При изпълнението на тази задача до декември 1917 г. полкът води откъслечни боеве на Беломорския бряг: Лефтерски залив – Черпати чифлик – Ескикьой, кота 709.

През 1918 г. отбранява отново Беломорския бряг. След пробива при Добро поле през септември участва в боевете за подкрепа на частите, отстъпващи към Петрич и Струмица. През същата 1918 г. е демобилизиран.

Във връзка със спазването на клаузите на Ньойския договор през 1920 г., на основание на Предписание № 8454, е реорганизиран в 37-а пехотна Пиринска гружина и влиза в състава на 3-ти пехотен Балкански полк. През 1939 г., въз основа на Писмо № 5868 от 4 октомври, е формиран като 37-и пехотен резервен полк от състава на 12-и пехотен Балкански и 23-ти пехотен Шипченски полк. Демобилизиран е през ноември 1939 г. След войната полкът е разформиран.

ТРИДЕСЕТ И ОСМИ ПЕХОТЕН ОДРИНСКИ ПОЛК

Формиран е през септември 1912 г. Щабът му, 1-ва и 2-ра дружина се създават в Орханлие от състава на 16-и пехотен Ловчански полк, а 3-та и 4-та негова дружина в Цариброд от състава на 25-и пехотен Драгомански полк. На 27 септември полкът се групира в пълен състав в София и се подготвя за поход.

В Първата балканска война (1912–1913) 38-и пехотен полк под командването на полковник Диониси Писинов участва като част от 2-ра бригада на 1-ва пехотна Софийска дивизия. На 1 октомври 1912 г. полкът се разполага в с. Болярско в пълен състав, където на тържествен молебен му е връчено бойното знаме. В съответствие с плана за Лозенградската операция на 5 октомври той преминава границата с Турция и настъпва към Татарлъ. На 8 октомври достига височините южно от Селимен Талишман, води боеве при Кара Юсуф и Чешмекьой (Лозенградско). На 10 октомври пет турски табора от 1-ва редифска дивизия усилено атакуват при Ортакчи, като се стремят да се промъкнат в междината, образувала се между 16-и и 25-и пехотен полк. Командването на дивизията заповядва да се проведе контраудар, в който се включва и една дружина от 38-и полк. Настъплението на турците е спряно, а одринският Подвижен корпус е принуден да се върне в крепостта. На 16, 17 и 18 октомври полкът в състава на дивизията участва в боевете при Люлебургаз. Противникът е разбит и се оттегля към Чаталджа.

Две дружини от 38-и полк продължават да преследват противника, като те са в маневрените части на бригадата, а 1-ва и 2-ра дружина – в маневрените войски на Софийската дивизия. „Маршът към Чаталджа“, както наричат преследването на бягащия противник, е дълъг и изтощителен поради проливните дъждове, калните пътища и студеното време. На 25 октомври Софийската дивизия в две колони настъпва към Чорлу. В авангарда на 2-ра Софийска бригада 38-и пехотен полк настъпва към Ахъркьой, преминава р. Еркене и овладява височините около Чорлу. След кратка почивка той продължава напред и на 30 октомври се озовава непосредствено пред укрепената линия на Чаталджа.

На 4 октомври дружините на полка атакуват устремно форта Бахчеиш табия, но са отблъснати от силния огън на противника. Загубите са големи. На следващия ден настъплението е спряно. Започва позиционна война.

През зимата на 1913 г. полкът заема позиция за отбрана на Беломорския бряг, изпълнява задачи за охраняване на крайбрежието в района на Синеклий – по линията Епиватос – Кадъкьой – Ерменикьой – Орманлъ. През януари 1913 г. води тежки боеве при Кадъкьой, Инджекьой, Чешмекьой и Кладина за неутрализиране опитите на турците да разкъсат отбраната на българите.

В изпълнение на задачата за извършване на отвличащ маньовър по време на атаката на Одринската крепост от 11 до 13 март 1913 г. полковете на Софийската дивизия превземат с щурм Епиватос, Инджекьой и височините западно от Чаталджа, край пътя Албасан – Чаталджа. От 13 до 16 март 38-и пехотен полк в състава на 2-ра бригада на Софийската дивизия води поредица от сражения с турски части, подкрепени от

корабна артилерия в района на Синеклий, Кагъкьой, Албасан, Инджекьой и височините Ялос. Войната завършва с победа на българите, но гружините на полка ги очаква война с доскорошните съюзници.

За участие във **Втората балканска война (1913 г.)** 38-и пехотен полк в състава на 2-ра пехотна Софийска бригада е предислоциран в района на Трън и е част от Трънския отряд на Трета армия. На 22 юни Конната дивизия, подкрепена от две дружини от бригадата, настъпва в направление на Трън – Клисуре – Власина и го обяд достига Клисуре. На следващия ден постове в Власина и тези на запад от Клисуре са овладени и настъплението на авангардната дружина продължава към Цвейна чука и Букова глава, която се отбранява от значителни сръбски сили. Тя изчаква главните сили и на 24 юни с три дружи дружини напредва към Букова глава, но атаката е отбита от сърбите с пушечен и артилерийски огън. И следващите атаки са неуспешни. Няколко дни минават в изпълнение на противоречиви заповеди, които изтощават допълнително и без това останалите без сили дружини, окопали се в очакване на подкрепа.

На 5 юли командването на Трънския отряд е поето от командира и щаба на 5-а пехотна Дунавска дивизия. Подсилен с бригада от Дунавската дивизия, отрядът, наричан вече „лява група“, продължава да настъпва през Вукан, Стойчевци и Цвейна чука със задача да се овладее граничният гребен Букова глава – Пангжин гроб.

На 7 юли в непрогледна мъгла дружините атакуват позициите на противника на височините Цвейна чука, Бубрежек и Плоча и достигат Букова глава, отбранявана упорито от сърбите. Боевете продължават до 11 юли, когато сърбите през нощта срещу 12 юли напускат позициите си. В кръвопролитните боеве полкът понася значителни загуби.

На следващия ден 38-и полк продължава към височините Стрешер и Вели камък, участва в четиридневните боеве за планината Чемерна (вис. Плана). Сърбите, уплашени от развоя на боевете при Пирот и Враня, снемат части от основното направление към Царево село и ги изпрацат срещу Трета армия, с което облекчават действията на Четвърта армия. На тези позиции дружините на полка дочакват примирието и несправедливия Букурещки договор. След войната, на 3 август 1913 г., 38-и пехотен полк е демобилизиран и разформиран в Цариброд, а воините му са прехвърлени към двата полка, от които е формиран.

През август 1913 г. е формиран отново като 38-и пехотен Огрински полк от състава на 62-ри и 56-и пехотен полк. Включен е в 10-а пехотна Беломорска дивизия, която се развърща в новообразуваната Беломорска дивизионна област и се разполага на гарнизон в Кърджали, където дочаква новата световна война.

Огринският полк участва и в **Първата световна война (1915–1918)** като част от 10-а пехотна Беломорска дивизия. През 1915 и 1916 г. отбранява границата от вр. Канчал до вр. Чехла. На 15 май 1916 г. води бой в района на вр. Каинчал и с. Осеница, Драмско. На 17 юли 38-и пехотен Огрински полк се сражава със съглашенските войски в годината на Добринишка река и чифлика Тефик бей в предпланините на Али ботуш. От 17 до 23 август 1916 г. полковете от 10-а пехотна Беломорска дивизия участват в Струмската настъпателна операция на Втора армия.

На 18 август сутринта десният фланг на 10-а пехотна Беломорска дивизия – 1-ва

пехотна бригада (37-и пехотен Пирински и 38-и пехотен Одрински полк), настъпва в две колони към гара Окчилар, Каранус, вр. Ахлаг и Саръ Шабан. До вечерта, след усилен 17-часов непрекъснат пеши марш, достига и овладява гара Бук и големия железопътен мост на Места южно от гарата. На следващия ден отново напредва и до края на деня достига линията с. Лилилер – железопътна гара Козлукьой – кота 1351. През следващите дни полкът продължава настъплението си и изпълнява поставената му задача. От края на август 1917 г. отбранява позиции по долината на Бродска река, манастира „Свети Иван“, Вирото, Смишница, Броди, с. Лакс. В резултат на Струмската операция българските войски заемат района източно от р. Струма и съкращават фронта с около 200 км, което им позволява да уплътнят отбраната на Южния фронт.

От 21 август 1916 г. до 20 декември 1917 г. 38-и пехотен Одрински полк заема позиции за отбрана на Беломорското крайбрежие в участъка Кара бунар – Сармусакли – Орфано – Кара баур. Стълкновенията с противника са редки, но има постоянен артилерийски обстрел, от който полкът търпи загуби. Единствено от 5 до 10 декември 1916 г. му се налага да води боеве при чифлика Тефик бей, Верусенли. До средата на 1918 г. отбранява позициите от р. Бродска до чифлика Вернар в Серско, воюва при Руски манастир, Правище, с. Локвица и Кара баур, а по-късно е отново на Орфанския залив. На 15 октомври 1918 г. след сключване на примирието 38-и пехотен полк се завръща в Кърджали, където е демобилизиран.

Полкови празник на 38-и пехотен полк, гр. Правище, 26 март 1918 г.

Във връзка със спазването на клаузите на Ньойския договор през 1920 г. е преобразуван в 38-а пехотна Одринска дружина, която пък през 1928 г. става 2-ра дружина на 23-ти пехотен Шипченски полк и се установява на гарнизон в Търново Сеймен. Дружината в състава на полка участва в заключителната фаза на Втората световна война в Европа.

ТРИДЕСЕТ И ДЕВЕТИ ПЕХОТЕН СОЛУНСКИ ПОЛК

Формиран е през септември 1912 г. в гр. Пловдив от състава на 9-и пехотен Пловдивски и 21-ви пехотен Средногорски полк. Влиза в 3-та бригада на 2-ра пехотна Тракийска дивизия. Негов командир е полковник Атанас Маслинков.

Полкът участва в **Първата балканска война (1912–1913)**. На 23 септември 1912 г. 39-и пехотен полк напуска Пловдив и се отправя към района за съсредоточаване в Ракутово и Лъджене. Той е сред първите, които навлизат на турска територия на 4 срещу 5 октомври в посока долината на р. Луковица – Света Петка – Аврамови колиби, за овладяване на Мехомия (гн. Разлог). Още с навлизането си на турска територия води бой с предните гранични постове в района на Чисто поле и Велийца. На 9 октомври заедно с 27-и Чепински полк води бой в района на р. Елешница с 41-ви пехотен турски полк. Турците са разбити и се оттеглят към Мехомия. На 10 октомври полкът влиза в Банско, освободен преди това от местните чети. На 11 октомври дружините на 39-и и 27-и пехотен полк освобождават Мехомия.

Настъплението продължава по течението на р. Места, като полкът участва в освобождаването на с. Кремен. На 18 октомври е освободен и гр. Неврокоп (гн. Гоце Делчев). Впоследствие води боеве при с. Просечен и на 23 октомври при освобождаването на Драма. От 5 до 7 октомври се бие при с. Кумрулар и участва в освобождаването на гр. Скеча (гн. Ксанти).

По време на примирието с Турция 39-и пехотен полк е прехвърлен на Галиполския фронт и е разположен в района на Кавак чешме. На 23 януари 1913 г. той настъпва към Еникьой, а на 28 януари участва в ликвидирването на турския десант при Шаркьой.

От март 1913 г. полкът охранява Беломорското крайбрежие. Следват примирието и войната с доскорошните съюзници, а 39-и полк в състава на 2-ра Тракийска дивизия е прехвърлен на западния фронт срещу Сърбия.

В Междусъюзническата война (1913 г.) 39-и полк е в състава на 3-та бригада от 2-ра пехотна дивизия на Четвъртата армия. Той е в маневрените войски на дивизията и заема района Бучин – Тополница, в околностите на гр. Щип. В хода на военните действия на 17 и 18 юни поради възникнала заплаха за пробив в отбраната по заповед на командващия на армията временно е придан като усиление към 8-а пехотна Тунджанска дивизия. Полкът е при гр. Щип, като негови дружини от 19 до 21 юни участват в кръвопролитните боеве за Криволашката позиция, където е разбита сръбската Тимошка дивизия.

При оттеглянето на армията на позиции на Калиманското плато 2-ра дивизия е на нейния ляв фланг. На 4 юли 3-та бригада заема за отбрана участъка в Голак планина от с. Търсино до вр. Чавка и се оказва на направлението на втория удар на сърбите в настъплението им към Царево село. Основната маса сръбски войски и почти цялата им артилерия е пред 39-и пехотен полк, който се отбранява на десния фланг на позицията. Цял ден артилерията обстрелва позициите на полка. На следващия ден значителни сръбски маси ги атакуват. Веригите на противника идват една след друга. Въпреки отчаяната съпротива на солунци 39-и полк, неподкрепен в боя от съседните полкове и бригадата, не издържа и започва да се оттегля. Без бой се оттеглят и съседните пол-

кове. Но Голак планина е придобила важно значение за цялата отбрана на Четвърта армия на Калиманското плато и командващият на армията заповядва на бригадата да си върне напуснатите позиции. На 6 юли 39-и полк настъпва и заема отново позициите си по гребена на Голак планина около вр. Чавка и с. Драгобраца. Опитите на сърбите да пробият отбраната продължават и през следващите дни. Те презгрупираат силите си и на 8 юли отново атакуват позициите на бригадата, но са отблъснати с големи загуби. Събрали последните си резерви, щурмуват позициите на бригадата и на 11 юли, но пак са отбити. Настъпателният устрем на сръбската армия е сломен от упоритата съпротива на частите на Четвърта армия и започналото настъпление на разположените на север български армии. Затова тя се отказва от напредване към Царево село и съединяване с гръцката армия. Полкът участва в контраударната групировка на 2-ра пехотна дивизия и на 14 и 15 юли води боеве при вр. Занога за обкръжаване на гръцката армия в Кресненското дефиле. Следва примирието и 39-и пехотен полк се завръща в постоянния си гарнизон, където е демобилизиран.

През август 1913 г. е създадена 10-а дивизионна област, която обхваща новоприсъединените български земи в Западна Тракия, където се развърща 10-а пехотна Беломорска дивизия. В нея влиза 39-и пехотен Солунски полк, който е на гарнизон в Гюмюрджина, като изпълнява охранителни задачи по Беломорското крайбрежие и подпомага установяването на гражданската власт. Там гочаква световната война.

В Първата световна война (1915–1918) през 1915–1916 г. 39-и пехотен Солунски полк под командването на подполковник Михаил Петров в състава на 10-а Беломорска дивизия охранява Беломорския бряг и пограничната линия по р. Места. През август 1916 г. участва в Струмската настъпателна операция на Втора армия. До 23 август частите на дивизията изпълняват напълно поставените им задачи. След излизането си на Егейското крайбрежие полкът охранява Беломорския бряг в района на Орфанския залив.

Генерал-майор Никола Жеков прави преглед на дружина от 39-и пехотен полк в село Йенидже, Ксантийско, 15 юни 1916 г.

Поради започналата есенна офанзива на съглашенските войски и тежкото положение, в което изпадат българските войски, на 10 ноември 1916 г. полкът заедно с 40-и пехотен полк е прехвърлен от Беломорието в района на Завоя на р. Черна, като сменя на позициите ѝ 3-та бригада от 8-а пехотна дивизия, обезкървена в предишните боеве със сърбите. Още незапознал се с обстановката в района, полкът почти от движение е принуден да влезе в бой. Дружините му водят кръвопролитни боеве при коту 1212 и 1050 южно от Чернигони. Вследствие на понесените загуби полкът е изведен в резерв за попълване и почивка.

През 1917 и 1918 г. 39-и пехотен полк действа в участъка на 9-а пехотна дивизия при Дойран – в района на селата Побрег и Мачуково. През септември 1918 г. е включен в състава на 2-ра бригада от Планинската дивизия, която сменя Плевенската бригада, като заема и оборудва участък за отбрана на десния фланг на 2-ра бригада – от с. Мачуково до левия бряг на р. Вардар. Противникът не атакува с пехотни части позициите на Планинската дивизия и се задоволява с артилерийски обстрели, като съсредоточава усилията си срещу съседната 9-а Плевенска дивизия на Дойранския участък. В хода на отстъпателните действия след пробива при Добро поле 39-и пехотен полк води боеве при вр. Голаш.

След Ньойския договор от декември 1920 г. се реорганизира в 39-а пехотна Солунска дружина и се установява на гарнизон в Бургас. През 1928 г. дружината влиза в състава на 24-ти пехотен Черноморски полк. През май 1934 г. полкът е формиран отново в Гоце Делчев в състав от две пехотни дружини, макар до 1938 г. официално да се нарича дружина. Командир на полка е полковник Христо Стоянов. По-късно влиза в състава на 7-а пехотна Рилска дивизия, като командването му през октомври 1941 г. е поето от полковник Иван Попов.

Солунският пехотен полк участва и във **Втората световна война (1941–1945)**. В края на октомври 1941 г. под командването на полковник Лазар Хангжиев той е препрочинен на Беломорския отряд, формиран поради нарастващата опасност от десант на англичаните в Беломорието, реорганизиран през 1942 г. в 16-а пехотна дивизия. Полкът впоследствие отново е върнат в състава на 7-а пехотна дивизия и е на гарнизон в Куманово и Лесковац – като част от окупационните войски в Сърбия.

Участва и в първата фаза на заключителния етап от участието на България във Втората световна война (1944–1945) – в боевете при Струмица. С обявяването на война на Германия 39-и полк с командир полковник Евлоги Георгиев е в резерв на командира на 7-а Рилска дивизия. Тя води тежки боеве с немските части в района на селата Байково и Ново село. В първия ешелон на дивизията 14-и Македонски полк атакува няколкократно, но не успява да овладее района около селата и командирът на дивизията се принуждава да въведе в боя 39-и пехотен полк. На 4 ноември дружините на 14-и Македонски полк и 39-и Солунски полк гружно атакуват и успяват да овладеят Ново село. Впоследствие солунци продължават настъплението в състава на дивизията и достигат гр. Щип. След изпълнението на задачите 39-и пехотен Солунски полк се завръща в България и през ноември 1944 г. е демобилизиран, като част от воините му са прехвърлени в състава на народоосвободителна бригада „Яне Сандански“. В боевете по полетата на Македония полкът дава 43 убити и много ранени.

След войната 39-и пехотен Солунски полк търпи редица характерни за този период организационни изменения и преименувания. В състава на 7-а пехотна дивизия той се установява на гарнизон в Неврокоп (гн. Гоце Делчев), а една негова самостоятелна дружина е в Разлог. През 1945 г. е преименуван от командира на дивизията от Солунски в Пирински. В края на същата година отделната пехотна дружина е прехвърлена от Разлог в Неврокоп.

По време на масовото преименуване на дивизии и полкове през 1950 г. 39-и пехотен Солунски полк става 48-и стрелкови полк и през май 1951 г. е преместен (без втората му дружина) в София, а след това – в Брезник. Включен е в 1-ва стрелкова дивизия, като поема в състава си 2-ра дружина от 25-и пехотен полк, преименувана през 1947 г. във 2-ра дружина на 39-и Солунски полк.

На основата на оставената в Гоце Делчев дружина е формиран 3-ти планински стрелкови батальон – в състава на новосформираната 3-та планинска стрелкова бригада (Гара Пирин). При преминаването на бригадата към полкова организация през 1954 г. той е преименуван на 28-и планински стрелкови батальон, който през 1955 г. е трансформиран в 149-и стрелкови полк. През 1958 г. при преобразуването на 3-та планинска стрелкова дивизия отново в бригада полкът е реорганизиран във 2-ри планински стрелкови батальон. През 1961 г. съставът на 3-та мотострелкова дивизия се стабилизира и на основата на батальона от 3-та мотострелкова дивизия е формиран 28-и мотострелкови полк, който осигурява и защитава важното местенско направление, водещо към столицата на страната. Като полк съществува до края на 80-те години, когато е трансформиран в механизирани батальон. Той е закрит при последвалите съкращения и наследникът на прославения 39-и пехотен Солунски полк престава да съществува в списъците на Българската армия.

ЧЕТИРИДЕСЕТИ ПЕХОТЕН БЕЛОМОРСКИ ПОЛК

Формиран е в Татар Пазарджик през септември 1912 г. от състава на 27-и пехотен Чепински и 28-и пехотен Стремски полк. Влиза в състава на 2-ра пехотна Тракийска дивизия.

Участва в **Първата балканска война (1912–1913)**. Под командването на полковник Христо Събов е включен в състава на Хасковския отряд на полковник Васил Делов. С получаването на заповедта за настъпление на 5 октомври отрядът се изнася в две колони с две странични прикрития към Кърджали. През нощта срещу 6 октомври полкът атакува граничните постове Мангра и Беаз кула и ги превзема. Съдейства на 28-и полк при превземането на Айгормуш (гн. Зорница), Акче кайрак (гн. Бели пласт), участва в боевете при Калфалар (гн. Минзухар), Алмапаре и с. Бейкьой (гн. Големанци). Настъплението продължава на широк фронт през целия ден, което разстройва турската отбрана.

На 6 октомври 1912 г. дружините на 40-и пехотен полк участват в разбиването на турските войски при Кованлък (гн. Пчеларово), съдействат на 28-и пехотен полк при овладяването на Гьоклемезлер (гн. Стремци), водят боеве при Кьоселер (гн. Кьосево), Чакърлер (гн. Ястреб). Турските части от Кърджалийския корпус отстъпват в безпорядък. Хасковският отряд застрашава комуникациите между османските сили в Тракия и Македония. Затова турското Главно командване нарежда на командира на корпуса Мехмед Явер паша да контраатакува. На 8 октомври рано сутринта той пресреща българските части на подстъпите към Кърджали. Благодарение на пълното превъзходство в артилерия и с неугържими удари „на нож“ 40-и пехотен полк и останалите части на Хасковския отряд предотвратяват опита на турците да обходят българите от запад и да преодолееят отбраната им. Деветте низамски табора отстъпват през р. Арда, изоставяйки голямо количество боеприпаси и снаряжение. Към 16 ч. на 8 октомври българските войски влизат в Кърджали като победители. Разбитият турски корпус отстъпва към Мастанли (гн. Момчилград), а Хасковският отряд се разполага за отбрана по р. Арда. Флангът и тилът на Втора армия, действаща на Одринското направление, са обезопасени.

По-голямата част от Хасковския отряд, където са и 1-ва и 2-ра дружина от 40-и пехотен полк, на 11 октомври заминава за Одрин и се включва в състава на обсадните войски на Втора армия. При изнасянето си към Одрин води боеве с изостанали турски части и башибозук при с. Емирлер (гн. Генево, заличено). След дълъг преход Хасковският отряд се включва във Втора армия, обсаждаща Одрин, и преминава в организационно подчинение на 11-а пехотна Сборна дивизия. В района на Одрин дружините участват на 16 октомври в боевете при Куинлъ за възпрепятстване опитите на турците да пробият обсадата. Впоследствие Хасковският отряд е изпратен в района на Люлебургаз и продължава настъплението си към Беломорския бряг. Дружините на 40-и пехотен полк участват в освобождаването на Родосто.

Оставените в Кърджали две дружини от 40-и пехотен полк водят бойни действия в състава на новосформирания Кърджалийски отряд, който е под командването на генерал-майор Никола Генов. На 2 ноември отрядът настъпва в направление Мастанли

и Гюмюрджина, освобождава на 4 ноември Мастанли, разгромява турските войски при Балкан Тореси (пр. Маказа), на 7 ноември води боеве при Доганджилар и на следващия ден влиза в Гюмюрджина. Дружините от 40-и пехотен полк участват в боевете при Теке, в овладяването на гр. Фере на 13 ноември и в боевете от 13 до 15 ноември при Мерхамли, където корпусът на Явер паша е обкръжен от войските на Къджалийския отряд и Сборната конна бригада на полковник Александър Танев. В плен начело с Явер паша се предават около 9600 души от корпуса. По време на примирието с Турция и при подновяването на военните действия през зимата на 1913 г. дружините на полка охраняват крайбрежието на Мраморно море и носят гарнизонна служба в гр. Фере.

С възникване на заплахата от нова война полкът е прехвърлен в Македония и към 8 юни заема района при селата Гарван и Горни Липовик, Раговишко.

В началото на **Втората балканска война (1913 г.)** 40-и пехотен полк е изведен по плана на операцията в района на с. Муртино – в резерв на Четвърта армия. Към 17 юни поради заплахата от пробив в отбраната на армията той е преподчинен на 8-а пехотна Тунджанска дивизия и води боеве за овладяване на сръбските позиции по билото на Градецка планина и при селата Конче и Ямурларци, Пенюшене и Софулари. Съгласно отдадената от командващия бойна заповед при отбраната на Четвърта армия на Калиманското плато 3-та Тракийска бригада (39-и и 40-и пехотен полк) заема участък вляво от 7-а пехотна Рилска дивизия, по линията Пекляне – Вирче. На 4 юли значителни сръбски сили настъпват в походен ред откъм Пресека, Безниково, Иста баня, Ваница и Липец. Успоредно с настъплението срещу 7-а пехотна Рилска дивизия сърбите предприемат мощно настъпление и срещу 3-та бригада от Тракийската дивизия. Под прикритието на огъня на няколко артилерийски батареи в района на селата Якимово, Липец и Блатец сърбите успяват да се приближават до позициите на 39-и и 40-и пехотен полк. На следващия ден по обяд преминават в настъпление. Въпреки усилията им и постигнатия първоначален успех в участъка на 39-и пехотен полк те са спрени с контраатаки и огън, понесат големи загуби и не могат да пробият отбраната на бригадата.

На следващия ден сърбите успяват да изтласкат 39-и полк от позициите му и той започва да отстъпва, като повлича назад и останалите полкове. С бой 40-и полк също се изтегля на позиции в района на с. Драгобраща, но Голак планина придобива важно значение за цялата отбрана на Четвърта армия на Калиманското плато и командващият на армията заповядва на бригадата да овладее напуснатите позиции. На 6 юли 40-и полк настъпва и си връща позициите по гребена на Голак планина, около вр. Чавка. Опитите на сърбите да пробият отбраната продължават и през следващите дни. Като прегрупират силите си, на 8 юли те атакуват бригадата, но настъплението е отбито с големи загуби за тях. Събрали последните си резерви, на 11 юли отново тръгват в атака, но пак са отблъснати. Настъпателният устрем на сръбската армия е сломен и тя се отказва от настъпление към Царево село и съединяване с гръцката армия.

Беломорският пехотен полк участва и в контраудара на българските войски срещу гръцката армия, като в състава на бригадата на 15 юли води боеве за овладяване на масива Бияз тепе. Следващите два дни участва в боевете за вр. Заноза и Понорица и в затварянето на обръча около гръцката групировка в Кресненското дефиле. Примирие-

то спасява гърците от пълен разгром, а 40-и пехотен полк е разформиран и кадровият му състав е прехвърлен към двата полка, от които е формиран.

През август 1913 г. е създадена 10-а дивизионна област, която обхваща новоприсъединените български земи в Западна Тракия, където се развърща 10-а пехотна Беломорска дивизия. Беломорският полк отново е развърнат от кадровия състав на разформирания 58-и и 64-ти пехотен полк и влиза в 10-а дивизия. Установява се на гарнизон в Дедеагач, изпълнява охранителни задачи по Беломорското крайбрежие и подпомага установяването на гражданската власт, където и дочаква новата, вече световна война.

В Първата световна война (1915–1918) 40-и пехотен Беломорски полк воюва в състава на 2-ра бригада от 10-а пехотна Беломорска дивизия. През 1915 и 1916 г. участва в отбраната и охраната на гр. Дедеагач, на морския бряг от с. Макри (Макренската позиция) до устието на Марица. През август е в Струмската настъпателна операция на Втора армия, като настъпва в състава на дивизията и стига до устието на Струма в Сароския залив.

Командирът на 40-и пехотен полк полковник Димитър Славчев, ранен при Завоя на р. Черна, починал на 17 ноември 1916 г. в гр. Прилеп

Офицери от щаба на 40-и пехотен полк в планината Кара баир, 18 април 1918 г.

От 10 ноември до 14 декември 1916 г. полкът воюва в Завоя на р. Черна, където бригадата е прехвърлена и сменя 3-та бригада от 8-а Тунджанска дивизия, обезкървена в двумесечните боеве със сърбите по време на есенната офанзива на съглашенските войски.

В състава на бригадата полкът води кръвопролитни боеве между Чегел и Ивен. Атакван от силни противникови части, той успява да удържи позициите си. Във връзка с общата обстановка по заповед на командира на дивизията 40-и пехотен полк се оттегля на позиции северно от Битоля, където е спряно окончателно настъплението на съглашенските войски. През 1917 г. той е в непрекъсната смяна на позиции и райони, след което е върнат в състава на 10-а пехотна дивизия.

През цялата 1918 г. полкът е на Струмския фронт и действа в отбрана на позициите при устието на Струма. След пробива при Добро поле и общото отстъпление на българските войски се завръща в родината.

На 2 септември 1919 г. 40-и пехотен Беломорски полк е разформиран, като до 1920 г. остава да действа ликвидационен щаб.

ЧЕТИРИДЕСЕТ И ПЪРВИ ПЕХОТЕН ДОБРУДЖАНСКИ ПОЛК

Формиран е през септември 1912 г. в Бургас от състава на 24-ти пехотен Черноморски и 11-и пехотен Сливенски полк. Под командването на полковник Стоян Филипов участва в **Първата балканска война (1912–1913)** – като част от 3-та бригада на 3-та Балканска дивизия. Командир на бригадата е генерал-майор Стефан Тепавичаров, а началник на 3-та дивизия – генерал-майор Иван Сарафов. В полка е и големият български писател Йордан Йовков.

В пълен четиригружинен състав в два ешелона полкът се насочва към турската граница и в деня на обявяването на войната (5 октомври) заема района около с. Хасан Бегли. Със започването на войната полкът се изнася в състава на главните сили на бригадата в направление към Казъл Агач – Курт Алан. Поради недостатъчната информация за противника от полка е отделен силен авангард от две дружини, който без никаква съпротива превзема турския пост Аяк баба. Бригадата продължава движението си на турска територия, като 41-ви пехотен полк осигурява авангарда и страничното прикритие на главната колона. Дружините от полка на 9 октомври първи посрещат удара на 11-а низамска дивизия от състава на настъпващия от Одрин турски подвижен корпус и с боеве северно от Таушан – Коруджукьой, вис. Калето и с. Провадия успяват да я спрат. Турците хвърлят в боя и 10-а низамска дивизия, в отговор на което генерал Тепавичаров въвежда 42-ри пехотен полк в подкрепа на усилията на добруджанци. Тежки боеве пламват на 10 октомври при Таушан, Куруджукьой, Кайпа, Мурачлъ и Чардак баур. Те се водят с ожесточение, загубите и от двете страни са големи. Една след друга са атаките на турските табори. Българите не отстъпват и отговарят с атаки „на нож“. Боевете продължават до 23 октомври, когато турците не издържат на дружината атака на 41-ви и 42-ри полк, подпомогнати от 16-и пехотен Ловчански полк, и отстъпват към Одрин. Пътят към Лозенград е открит. Одрин е обсаден от войските на Втора армия. Полковете настъпват устремно, разбиват башибозуките и кюрджските орди около Лозенград и устремно атакуват крепостта, отбранявана от оставените там турски части. С нощна атака три форта са превзети от дружините на 41-ви Добруджански полк. Лозенград е в български ръце. Турците панически отстъпват към линията Люлебургаз – Бунархисар, където се подготвят за отбрана.

След кратка почивка полковете на Балканската дивизия настъпват към укрепената линия и от 24 до 28 октомври на рубежа Бунархисар, Виза, Базарликьой и Черибашкьой водят тежки срещни боеве с настъпващите дивизии от Източната турска армия. Турците не издържат на предприетия удар и отстъпват. Полковете от Балканската дивизия продължават да преследват противника, водейки боеве при Анастасиевата стена, Тарфа и Калфакьой.

Поради значителните загуби в няколкодневните боеве 3-та бригада е изведена за възстановяване и попълване в резерв на дивизията, като 41-ви пехотен полк изпълнява временни задачи за унищожаване на противникови турски части и башибозук в тила на нашите войски.

При атаката на Чаталджанската позиция 3-та пехотна бригада е в първия ешелон

на дивизията, а 41-ви пехотен полк е разположен в Чифликкьой. На 4 ноември в 5 ч. полковете на бригадата атакуват противника в района на с. Калфакьой, като 41-ви полк настъпва източно от Калфакьой и поддържа тясна връзка с 32-ри пехотен Загорски полк. Съпротивата на турците е силна, загубите на полка са непоносими. Той достига падината югозападно от Еникьой и осигурява рубеж за въвеждане в боя на 2-ра бригада на дивизията, като ѝ придава в усиление една своя гружина. Поради понесените загуби бригадата с двата си полка отново е изведена в резерв. Уморените български войски не успяват да пробият силно укрепената Чаталджанска позиция. Пред Чаталджа започва позиционна война.

През зимата 41-ви Добруджански полк остава на Източнотракийския фронт в борба със студа, холерата и глада, които вземат своите жертви. При подновяването на военните действия през януари 1913 г., след като изтича примирието между България и Турция, 3-та Балканска бригада остава сред частите, блокиращи Чаталджанската турска армия. През пролетта на 1913 г. полкът в състава на бригадата е изведен на Южния фронт срещу гръцките войски – в състава на Втора армия, за да охранява поверения му участък в Беломорието. След смяна от части на 11-а дивизия 3-та пехотна бригада, включително 41-ви пехотен полк, се изнася поешелонно през Кавала в района на с. Баня и околните села по десния бряг на р. Струма. В началото на юни тя е прехвърлена в района на Дойран. С една гружина 41-ви пехотен полк заема с. Хасанлий, а в средата на юни е в с. Владая. Започва войната между доскорошните съюзници.

По време на **Междусъюзническата война (1913 г.)** 41-ви пехотен полк воюва срещу гърците отново в състава на 3-та Балканска бригада, която вече е под командването на полковник Константин Каварналиеу. На 16 юни вечерта участва в рекогносцировка на бригадата към Гевгели, очиства от противникови части района между Дойранското езеро и Вардар и установява контрол над моста на реката, като взема в плен гръцки и сръбски войници и офицери. На 17 юни бригадата се изнася на юг по левия бряг на Вардар, превзема Гевгели и се затвърждава срещу града на двата бряга на реката, с което осигурява фланга на 2-ра бригада, заемаща позиции южно от Кукуш. Настъпленieto е спряно по заповед на българското правителство, но поводът за война се използва от гърците да активират своите действия. На 18 юни гружини от полка участват в очистването на селата Оряховица и Спанчево от гръцки части и в установяването на контрол над моста при Кара Суле.

В същия ден следобед става известно, че към с. Калиново настъпва 1-ви гръцки полк. Бригадата заема Арджанските височини, за да спре гърците. Противникът подвежда основните сили на 10-а пехотна гръцка дивизия и бърза да удари във фланг и тил отбраняващите се български полкове от 2-ра Балканска бригада при Кукуш. На 19 юни 41-ви пехотен полк е изпратен към Калиново да спре гръцката дивизия и набързо се подготвя за отбрана.

На 20 юни следобед настъпващите гръцки пехотни вериги са спрени от гружините на полка с пушечен и картечен огън и контраатаки „на нож“. През нощта полкът е изтеглен на по-задни позиции по линията Покели – Чепели. Настъпленieto на гърците продължава на следващия ден, но пак е неуспешно. Цели два дни е неравната битка, но гръцката дивизия не успява да овладее позициите на 41-ви пехотен полк, който

запушва дефилето между Калиново и Аргжанското езеро и не дава възможност да се премине през него.

По време на боя 3-та бригада влиза в разпореждане на командира на 6-а пехотна дивизия генерал-майор Православ Тенев, а 41-ви пехотен полк се изтегля на линията на основните сили на бригадата на Аргжанските височини – на участъка от кота 539 до с. Долна махала. Той заема за отбрана десния участък на Дойранската позиция – при с. Владая, вр. Хисар, селата Ротирци и Долна махала, но времето за оборудване е недостатъчно. Вляво от него, южно от Дойранското езеро, се отбранява 42-ри полк. На 22 юни 41-ви полк поема отново удара на 10-а пехотна гръцка дивизия, която успява да преодолее предната позиция на полка, след което овладява и вис. Хисар. Очертава се пробив в отбраната на десния фланг на Дойранската позиция, запушен с контраатаката на изпратената на помощ 2-ра бригада от 6-а Бдинска дивизия. Боят е неравен. Гърците въвеждат на следващия ден в боя още две пехотни дивизии и атакуват, без да обръщат внимание на загубите. Въпреки огромното превъзходство на противника гружините на 41-ви пехотен полк успяват да удържат позициите си. Гърците понасят огромни загуби, но и положението на българите е неугържимо. Смъртно ранен е и командирът на бригадата полковник Константин Каварналиев, който впоследствие умира и е погребан на вис. 550 край Дойран. Командването на бригадата е поето временно от полковник Морфов, а 41-ви полк започва да се оттегля организирано на север на нови позиции. Гърците овладяват гр. Дойран, но поради претърпените загуби не преследват българите.

Героичните воители от 3-та Балканска бригада 25 дни под командването на произведения посмъртно генерал-майор Каварналиев, с подкрепата на 2-ра Бдинска бригада, спират настъплението на четири гръцки дивизии и спасяват от погром, клане и опожаряване българите в Югоизточна Македония.

Четиридесет и първи пехотен полк в поход, село Долни Порой, Демирхисарско, 23 май 1913 г.

Трета Балканска бригада се оттегля в посока на Беласица и към 24 юни полковете започват да изкачват стръмните склонове на планината под артилерийски обстрел, но не успяват да достигнат до гребена ѝ. Бригадата отбранява левия фланг на позицията, а западно от нея е 2-ра Бдинска бригада. Срещу двете български бригади са хвърлени пет дивизии от западната група на противника. На 25 юни гърците атакуват в гъсти вериги неудобните за отбрана позиции на 3-та Балканска бригада. Оределите в предишните боеве нейни полкове със сетни сили удържат атаките. Гръцки части успяват да обхоят позициите на левия фланг и да проникнат до незаетия гребен на Беласица. Врачанският полк е изпратен в подкрепа на 3-та бригада, но и това не помага да бъде спряно настъплението на превъзхождащия ги многократно противник. По заповед на Главната квартира всички български части се оттеглят към Струмица, водейки боеве по северните склонове на Беласица и в долината на р. Струмешница. След това са пренасочени на позиции в Малешевската планина, северно от Пехчево. Гърците заемат водоела на Беласица и изпращат авангарди да ограничат изтеглянето на обозите на Четвърта армия по дефилето, но постигат частичен успех. Задачата на Втора армия да осигури изтегляне на обозите и артилерията на Четвърта армия към Петрич и Горна Джумая е изпълнена. Трета Балканска бригада влиза в оперативно подчинение на 6-а пехотна Бдинска дивизия и на 28 юни полкът участва в ариергардните боеве при с. Белица.

Офицери от 41-ви пехотен полк, гр. Дедеагач, 22 април 1913 г.

Към 29 юни 41-ви полк заема позиции в състава на бригадата на левия фланг на рубежа кота 1650 – вр. Джама (дн. Ильов връх). Вдясно от него е 3-ти пехотен Бдински полк, а вляво (до вр. Джама) – 42-ри пехотен полк. Позициите са оборудвани в инженерно отношение и са удобни за отбрана. На 6 юли противникът настъпва в гъсти вериги

срещу позициите на съседните бригади, но 3-та бригада не вижда враг пред себе си. Когато заемащата централната позиция 1-ва бригада на Бдинската дивизия се вдига в контраатака, последва я и 3-та Балканска бригада. Гърците са разстроени и обезверени и обръщат гръб. Позицията е удържана, но тъй като е прекалено голяма и заета със значими междини от полковете на 6-а Бдинска дивизия, гърците използват нощта, за да се промъкнат. Отделни части започват да се оттеглят, последвани от други. На 7 юли Бдинската дивизия атакува противника в опит да си върне позициите, но не успява. Гърците ги удържат и подвеждат свежи сили.

От 8 до 13 юли 41-ви полк води упорити боеве за спиране настъплението на гръцките войски при вр. Вигрен, кота 1050, махала Троскова, кота 1378, кота 1079 и Ораново. Гърците заемат и масивите Заного и Бияз тепе на запад, но не успяват да се съединят със сръбската армия в района на Царево село, както са планирали. В състава на бригадата 41-ви полк се оттегля на север – в района на Горна Джумая, водейки сдържайки боеве с гръцките части, и отново се влива в 3-та Балканска дивизия. Настъплението на гърците с всеки изминал ден губи темпа си, войските са уморени от непрестанните боеве, а от север в помощ на Втората армия започват да пристигат свежи сили.

Полкът участва в контраудара на Българската армия, сдържайки противника с активни действия по фронта, с което съдейства на контраударните групировки да завършат обкръжаването на гръцката армия в Кресненското дефиле. Но изходът на войната се решава на север, където румънската армия настъпва безпрепятствено към София.

В телеграма до Щаба на съединените армии от 15 юли 1913 г. се съобщава, че в полковете на 3-та бригада от 3-та пехотна Балканска дивизия са останали едва по 400 души.

Примирието е подписано. На 6 август 1913 г. 41-ви пехотен полк се завръща в Бургас, като той е демобилизиран и разформиран.

През септември 1915 г. полкът е формиран отново в София от състава на 1-ви пехотен Софийски и 6-и пехотен Търновски полк, за да вземе участие в **Първата световна война (1915–1918)** – в 3-та бригада от 1-ва пехотна Софийска дивизия. Негов командир е подполковник Петър Рачев, а на бригадата – полковник Кирил Кирилов.

В периода от 1 до 13 октомври дивизията атакува сръбските части в района на укрепения пункт Пирот. Добруджанци настъпват енергично и след кратки, но яростни боеве овладяват приграничните височини. Полковата 3-та дружина временно е придадена в състава на 42-ри пехотен полк и рано сутринта на 6 октомври атакува кота 630 във Влашка планина. Възползвайки се от пагналата мъгла, ротите се приближават до височината и с удар „на нож“ овладяват предната позиция. Височината окончателно е превзета на 8 октомври и сърбите се оттеглят към Беривица. На 11 октомври дружината участва в боевете за Кошутница и Големи връх. На 13 октомври настъпва към Царев дял и вечерта достига южните му склонове. Височината е превзета и след боеве за кота 1228 дружината се връща в състава на 41-ви пехотен полк. Той участва в овладяването на Пирот на 14 октомври и преминава в преследване на противника. Води боеве в долината на р. Морава и осигурява моста при Райно поле за прехвърляне на дивизията през реката. На 25 октомври съдейства на 42-ри полк в овладяването на

Власотинци, като настъпва и заема Бадинце, заема моста на Морава и го задържа до пристигането на главните сили на дивизията. На следващия ден 41-ви пехотен полк участва в боя за гр. Лесковац.

На Димитровден добруджанци настъпват източно от града и срещат упоритата съпротива на противника, заел за отбрана вис. Хисар, разположена непосредствено в покрайнините на града. С подкрепата на една дружина от 6-и пехотен полк, която успява да се яви във фланг на противника, след яростна атака височината е превзета и в ръцете на победителите попадат в плен 472 сръбски войници. Взети са и много оръдия, техника, имуществва и проговолствие. В същия ден полковете на дивизията превземат Лесковац и сръбските войски се оттеглят към Стара Сърбия.

От 28 до 30 октомври полкът води ожесточени боеве при придошлата река Пуста. Трета пехотна бригада я преминава, но е погложена на контраатака от превъзхождащи я сръбски сили. Дружините на 41-ви и 42-ри пехотен полк, заели Лознишката позиция, отбиват яростните атаки на сърбите, но противниковото превъзходство е голямо и те са принудени да отстъпят на източния бряг на реката, където остават до началото на Косовската настъпателна операция. В тези сражения 41-ви пехотен полк понася тежки загуби.

Полкът участва в Косовската настъпателна операция на армията и в превземането на Драговце и Гиляне. Сръбската армия се оттегля през албанските планини и е прехвърлена с френски и италиански параходи на о. Корфу, където се подготвя и превъоръжава за операциите на Антантата през следващите години. От 19 ноември 1915 до 10 юли 1916 г. полкът в състава на окупационните войски носи гарнизонна и етапна служба в Моравско – в района на Княжевац, Алексинац, Пирот и Ниш.

В състава на бригадата през август 1916 г. 41-ви пехотен полк поради започналата война с Румъния е прехвърлен на Добруджанския фронт. На 1 септември войната е обявена и манифестът е прочетен пред строените два полка на 3-та Софийска бригада, командир на която вече е полковник Атила Зафиров. На 2 септември полковете тръгват към границата и навлизат на румънска територия. С първите две бригади Софийската дивизия участва в превземането на Тутраканската крепост, а 3-та бригада осигурява главните сили срещу нападение откъм Силистра. Оттам пеши и конни части от състава на 19-а пехотна румънска дивизия напредват в помощ на обсадените войски в крепостта. На 6 септември една дружина от полка в състава на 42-ри пехотен полк участва в разбиването на главните сили на румънците – във вихрената атака при Сарсънлар (гн. Зафирово). В резултат още на другия ден – 7 септември, противникът напуска напълно Силистра. Полкът продължава да го преследва и на 10 октомври сменя на позициите ѝ германската бригада „Бодер“ – на линията Морудай – Сатулай – Алиман, където остава до 18 октомври.

На 20 октомври съдейства на 42-ри полк в овладяването на кота 148 и височината Сапата Баца (около Кокарджа) при пробива на Кобадинската позиция. Настъплението на полка продължава към Черна вода, носейки свободата на Добруджа.

На 30 октомври 1-ва Софийска дивизия поема обратно към Свищов, на 23 ноември се прехвърля на отсрещния бряг на Дунав и настъпва към Букурещ. В гясната колона на бригадата е 41-ви пехотен полк (отляво е 42-ри полк), а до 27 ноември като авангард на бри-

гадата достига с. Узун, където води тежки боеве с контраатакуващи румънски части. Контраатаката е отбита и полкът в състава на бригадата продължава настъпление то и завзема с. Калугерене. На 1 декември води боеве като авангард на бригадата между реките Няжелов и Аргжеш. Противникът е заел временно за отбрана гребена между реките, по който минава шосето за Букурещ. Местността е блатиста, настъплението върви трудно, румънците се сражават отчаяно и дори контраатакуват в стика между 1-ва и 3-та бригада, където в хода на боя се е създала значителна празнина. Пробивът е запушен с резервите на 41-ви и 42-ри полк. Боят се ожесточава, дружините от двата полка успяват с цената на големи загуби да се доближат до позициите на противника. Атаки и контраатаки се редуват. В решителния момент резервът на бригадата влиза в боя и увелича в атака останалите дружини от първата линия. Противникът е разбит и се оттегля с големи загуби към р. Аргжеш, като остава на бойното поле и 28 оръдия.

Боевете в междуречието продължават до 4 декември, когато и последните румънски части се оттеглят на позиции зад Аргжеш. На следващия ден полкът води бой с румънски и руски части и до вечерта достига линията Татаролуй – кола 87. Противникът след провала на проведената атака през нощта срещу 6 декември се оттегля зад р. Яловица, а впоследствие и зад р. Калмацулъ. Дружините от полка продължават настъплението си и до 17 декември стигат с. Дойчещи. На 24 декември командването на полка е поето от подполковник Хараламби Тошков. От 26 до 29 декември той води ожесточени боеве с румънски и руски части при Гюргени. Противникът не издържа на удара на българските и турските части и се оттегля на изток към р. Серет.

Полкът изкарва лютата зима на позиции на Серетския фронт и през март 1917 г. в състава на дивизията е прехвърлен на Македонския фронт, където до май заема и оборудва за отбрана участък на Битолската позиция – в района на Охридското и Преспанското езеро. Остава там до решителната офанзива на съглашенските войски през септември 1918 г.

Офанзивата започва на 14 септември, а срещу дружините на полка французите провеждат демонстративни атаки със значителни сили на 14 и 15 септември. След ожесточена артилерийска подготовка, от която позициите на полка потъват в дим и прах, французите атакуват предните му позиции. Първоначалната изненада осигурява известно предимство и добруджанци се оттеглят на втората позиция. Боят пламва с нова сила. Окопитилите с български дружини отбиват яростните атаки, като нанасят големи загуби на противника. Става ясно, че целта на тези атаки е да сковат войските на западния участък от фронта, с което да не се позволи прехвърляне на части от там към участъка на пробива при Добро поле. На 20 септември е получена заповед за отстъпление и полкът в състава на дивизията се оттегля на нови позиции на линията с. Кукуресени – вр. Църнобог. Полкът е на десния фланг на позицията и на 22 септември отразява атаки на френските части.

По време на отстъплението полкът води ариергардни боеве на редица позиции при Лопатица, Бучинското дефиле и Рагово, прикривайки оттеглянето на съюзните войски. Той е сред полковете, оставени в заложенничество, и на 3 октомври 1918 г. при Кичево се предава в плен на французите. След завръщането му през февруари 1919 г. е демобилизиран и разформиран.

През 1939 г. 41-ви пехотен полк е формиран отново и му е присвоено името Добруджански. За участие във **Втората световна война (1941–1945)** той е мобилизиран и от февруари до септември 1941 г., както и от юли 1943 до юли 1944 г. е изпращан на Прикриващия фронт и в Беломорието, след което е разформиран. Командир на полка е полковник Иван Дяковски.

През ноември 1944 г. е формиран отново за участие във втората фаза на заключителния етап от участието на България във Втората световна война в Европа. В средата на декември 1944 г. полкът е съсредоточен в района на Воган като част от състава на 11-а пехотна дивизия. Участва в Дравската операция и се сражава при Сапорца, Тешенфа, Кемеш и чифлика Тормащек. На 6 март 1945 г. през нощта немците започват да прехвърлят войски на северния бряг на Драва в общо направление към Дони Михоляц. В участъка кота 95 и чифлика Тормащек, отбраняван от 3-та дружина на 41-ви пехотен полк, противникът има успех. Двете роти на полка не успяват да задържат форсирането и немците създават предимство, което постепенно разширяват в направление към чифлика Попа и Кишинчи. Контраатаките с дружинните и полковите резерви също не носят успех. По заповед на командира на дивизията 41-ви полк, който с другите две дружини е в резерв на дивизията и се намира във Вайсло, провежда контраатака към селата Сапорца и Тешенфа, осигурявайки фланга си с развърнатата бронезатребителна рота южно от с. Кемеш.

*Представителна група от 41-ви пехотен полк
начело с командира му полковник Иван Дяковски, София, юни 1945 г.*

Контраатаката започва в 18 часа, но е спряна от силния огън на противника. На 7 март рано сутринта след силна артилерийска подготовка и с подкрепата на 29-и Ямболски полк добруджанци от три страни решително контраатакуват укрепилите се в Сапорца немски части и го обявяват превземат селото. Настъплението продължава към с. Тешенфа, което също е овладяно.

Тежък бой се води на 12 март на десния фланг на отбраната на 41-ви полк – в района на чифлика Тормащек. Контраатаката на българите не успява, на свой ред немците опитват, но атаката им е спряна със силен огън.

На съседния участък, в стика между 11-а и 3-та пехотна дивизия, положението става критично. Немските войски успяват да форсират Драва и да създадат предимство с дължина 18–20 и дълбочина 5–6 километра. Тяхното настъпление е спряно с помощта на две дивизии от 133-ти съветски корпус. От 12 до 15 март, след ожесточени боеве при селата Драва Саболч, Драва Полконя и Драва Чехи, с помощта на 16-а пехотна дивизия предимството е ликвидирано, войските на Вермахта са отхвърлени на юг от Драва и отбраната на българите в участъка е стабилизирана. В последвалото контра-настъпление на нашите войски участва и 41-ви пехотен полк, с подкрепата на 58-и пехотен полк от 16-а пехотна дивизия. На 15 март двата полка контраатакуват решително в направление към кръглата горичка и чифлика Гжехи, но посрещнати от силния огън на противника, са принудени да спрат. Не успяват и опитите за унищожаване на десанта на 16 март. Жестоките боеве на този участък продължават до 19 март, когато десантът е напълно ликвидиран. В боевете полкът дава 124 убити и е изведен в резерв на дивизията в района на Богдаша и Драва Фок, като продължава да участва с една гружина в отбраната по северния бряг на Драва. В началото на април той сменя на позициите му 1-ви армейски попълващ полк и заема за отбрана участък на брега на Драва в района на гр. Барч. На 6 май 41-ви пехотен Добруджански полк се изнася напред в хода на общото настъпление на войските и достига селата Вагендорф и Санкт Вайт в Австрия, където гочаква края на войната.

След завръщането му в родината 41-ви пехотен Добруджански полк е разформиран.

ЧЕТИРИДЕСЕТ И ВТОРИ ПЕХОТЕН ПОЛК

Формиран е през септември 1912 г. в Ямбол от състава на 29-и пехотен Ямболски и 32-ри пехотен Загорски полк. Участва в балканските войни в 3-та бригада от 3-та пехотна Балканска дивизия под командването на полковник Тилю Колев.

В навечерието на **Първата балканска война (1912–1913)** 42-ри пехотен полк в състава на бригадата е дислоциран в с. Йос Беглъ (дн. Избеглиш). С обявяването на войната бригадата се изнася към границата и навлиза на турска територия, като 42-ри полк е в състава на главните сили. Първите ожесточени боеве пламват на 9 юни, когато авангардът на бригадата – 41-ви полк, посреща удара на 11-а низамска дивизия от настъпващия откъм Одрин турски подвижен корпус и чрез последователни боеве северно от Таушан – Коруджукьой, вис. Калето и с. Провадия успява да я спре. Турците хвърлят в боя и 10-а низамска дивизия, в отговор на което в подкрепа на усилията на добруджанци генерал Тепавичаров въвежда и 42-ри пехотен полк. Тежки са боевете на 10 октомври при Таушан – Коруджукьой, Мурачлъ, Кайпа и Чаргак баур. Те са ожесточени, загубите и на двете страни са големи. Една след друга са атаките на турските табори. Българите не отстъпват и отговарят с атаки „на нож“. Боевете продължават до 23 октомври, когато турците не издържат на дружната атака на 41-ви и 42-ри полк, подпомогнати от 16-и пехотен Ловчански полк, и отстъпват към Одрин. Пътят към Лозенград е открит за войските на Трета армия.

*Офицери и войници от 42-ри пехотен полк,
с. Мюселим, Източна Тракия, 14 март 1913 г.*

На 24 октомври 3-та бригада от Балканската дивизия е предислоцирана в района на Бунархисар, а 42-ри пехотен полк води боеве при Виза, Базарликьой и Черибашкьой с контраатакуващите дивизии на Източната турска армия. Противникът е разбит и бяга, полковете на 3-та пехотна дивизия го преследват. На 28 октомври 42-ри полк води боеве с турски части и башибозук при Анастасиевата стена, а на 29 октомври – при Тарфа – Калфакьой, участва в атаката на Чаталджанската позиция на 4 и 5 ноември, води настъпателни боеве по направлението Софас – Чифликьой – Калфакьой – Сербели, но не постига успех. Настъплението на българските войски е спряно и на фронта се възцарява затишие.

При подновяването на военните действия след изтичането на примирието между България и Турция през януари 1913 г. 3-та Балканска бригада, включително 42-ри полк, остава в подчинение на щаба на дивизията в състава на частите, блокиращи Чаталджанската турска армия. Следват жестока зима, глад, борба с холерата и парирани опитите на турците да разкъсат обсадата. Примирието е погнисано, целите на войната са постигнати, но 42-ри пехотен полк и останалите победоносни български полкове ги очаква война с досегашните съюзници, които се опитват да придобият нови териториални изгоди на гърба на българите победители.

В Междусъюзническата война (1913 г.) 42-ри пехотен полк участва отново в състава на 3-та Балканска бригада, чието командване е поето от полковник Константин Каварналиев. С нарязване на опасността от война със съюзниците 42-ри полк е прехвърлен на Южния фронт. При придвижването си към новото местоназначение води бой с гърците при Нигрита. Макар формално България и Гърция да са още съюзници, нарязва конфликт за завладените земи, включително за Нигрита – малко градче в Източна Македония. В началото на май са провокирани сблъсъци между български и гръцки постове и гърците подвеждат значителни сили. На 8 май в района на мостовете Вълчища и Кючуккюрю (южно от железопътната станция Чепелдже) се завързва нова престрелка. След като командирът на Серската бригада отхвърля поканата да изтегли българската застава от района, рано сутринта на следващия ден гръцките войски преминават в настъпление към мостовете. От българска страна в боя вземат участие предимно новосформирани и слабо обучени части от Серската бригада, което носи успех на гърците. Съотношението на силите се променя решително в полза на българите, когато в боя се включва пристигналият и кален в предишната война 42-ри пехотен полк.

Под командването на полковник Тильо Колев гружините от полка се развърщат и атакуват от движение. Гръцките войски (два полка, към които в хода на боя се присъединява и трети) са ударени във фланг и отхвърлени на няколко километра на юг. До полунощ на 9 май българите достигат линията между вр. Исар и с. Доксамбос на Тахинското езеро.

След боя 42-ри полк се отправя към назначения му район в околностите на Дойран. На 17 юни участва в настъплението на бригадата от Дойран към Гевгели. Като неин авангард разпръсква сръбските части около селата Фурка, Богданци и Стояново. По пладне влиза в Гевгели, посрещнат тържествено от българското население на града. На 18 юни в състава на бригадата се изнася в района на Дойран, а задачата е да се

прегради направлението Дойран – Струмица и да се спре започналото настъпление на гръцката армия там.

Участва в кръвопролитния бой при Дойран, като отбранява участък на левия фланг на бригадата, южно от Дойранското езеро. Западно от него се отбранява 41-ви полк. На 22 юни три гръцки дивизии атакуват българските позиции, но без успех. Гърците на следващия ден въвеждат в боя още две дивизии и атакуват, без да обръщат внимание на загубите. Боят е неравен.

Срещу позициите на 42-и полк са основните сили на 4-та и част от 3-та гръцка дивизия, в обход от изток настъпва и 5-а дивизия, но той успява да удържи позицията. Гърците понасят огромни загуби, но положението на българите става неудържимо. Полкът в състава на бригадата започва да се оттегля организирано на позиции южно от Струмица. Гърците овладяват гр. Дойран, но поради понесените загуби не преследват българите.

Трета бригада се оттегля към Беласица планина и към 24 юни достига р. Козлу дере. Полковете ѝ започват да изкачват стръмните склонове на планината под обстрела на противниковата артилерия, но не успяват да достигнат гребена ѝ. Бригадата отбранява левия фланг на позицията и на 25 юни посреща удара на две гръцки дивизии. По фронта атакуват в гъсти вериги полковете на 4-та пехотна гръцка дивизия, а в обход на десния фланг е изпратена 2-ра пехотна дивизия. Оределите в предишните боеве 42-ри и 41-ви пехотен полк не успяват да устоят на атаката на превъзхождащия ги многократно противник. По заповед на Главната квартира всички български части се оттеглят към Струмица, водейки сгържачи боеве по северните скатове на Беласица и в дефилето при Струмица и Пехчево.

Впоследствие 42-ри пехотен полк в състава на бригадата се разполага на позиции в Малешевската планина. Гърците заемат водогела на Беласица и изпращат авангарди, които да ограничат изтеглянето на обозите на Четвърта армия по дефилето, но постигат частичен успех. Към 29 юни 42-ри полк заема позиции на левия фланг на бригадата – на рубежа до вр. Джама (дн. Ильов връх). Вдясно от него е 41-ви пехотен полк. Позициите са оборудвани в инженерно отношение и са удобни за отбрана, но силите са недостатъчни и остават значителни празноти. Първият удар на гръцките части на 6 юли предобед на десния фланг на отбраната, в направление към Царево село, е отразен и по заповед на командира на 6-а пехотна дивизия неатакуваните бригади провеждат контраатака. В състава на бригадата 42-ри пехотен полк участва в нея. Ударът на българите е неочакван и силен. Гърците са разстроени, обезверени и обръщат гръб. Позицията е удържана, но през нощта гърците се промъкват през междуните и предприемат флангов обстрел на полковете. Отделни части започват да се оттеглят, последвани от всички части на дивизията. На 7 юли 6-а Бдинска дивизия атакува противника в опит да възвърне предишните позиции, но не успява. Гърците ги удържат и подвеждат свежи сили.

До 13 юли 42-ри полк води упорити боеве на временни позиции при коту 1050, 1378 и 1079, при махала Троскова за удържане на масива Рухан, но не успява. Гърците заемат и масивите на запад – Заноба и Бияз тепе, но не съумяват да се съединят със сръбската армия в района на Царево село, както са планирали. В състава на бригадата 42-ри

пехотен полк се оттегля на север в района на Горна Джумая, като води сдържачи боеве с настъпващите гръцки войски, и отново влиза в състава на 3-та Балканска дивизия.

Настъплението на гръците с всеки изминал ден губи темпа си, войските са уморени от непрестанните боеве, а от север на помощ на Втората армия започват да пристигат свежи сили. Следва контранастъпление на българите, в което с активни действия по фронта на вр. Лагодаш участва и 42-ри полк, като така подпомага контранастъплението на ударните групировки. Гръцката армия, затворена в Кресненското дефиле, е почти обкръжена и я очаква разгром. Примирието обаче е подписано. Войната е загубена за България. По доклад на командира на дивизията в бойния строй на полка има едва 400 души. Останалите са убити, ранени и изчезнали по бойните полета на двете балкански войни. На 6 август 1913 г. 42-ри пехотен полк се завръща в Ямбол и е демобилизиран и разформиран.

Първата световна война (1915–1918) не подминава 42-ри полк. С обявяването на мобилизацията на 10 септември той е формиран от състава на 16-и Ловчански и 25-и Драгомански полк в Орханлие и Цариброд. След приключване на мобилизацията до 21 септември се събира в пълен състав на кота 460 – в околностите на с. Борово, на сръбско-българската граница. Командир на полка е полковник Илия Атанасов. Влиза в състава на 3-та бригада от 1-ва пехотна Софийска дивизия (заедно с 41-ви пехотен полк).

С получаване на заповедта на 1 октомври 1915 г. 42-ри пехотен полк настъпва и овладява Черни връх. Противникът е заел приграничните височини Равни дял, Чука и тези западно от с. Пресека пред фронта на полка със силите на един пехотен полк. В приграничното сражение дружините на полка овладяват с кратки, но ожесточени боеве Равни дял, сръбската Пресека, Малка и Голяма китка. Усилен с 3-та дружина от 41-ви полк, води жестоки боеве за височините Чука и Таламбас. Контраатаките са отбити с големи загуби за противника и той се оттегля на позиции при с. Кошутница и Дренова глава. Дадени са първите жертви, но са взети и много пленници.

На 11 октомври започват кръвопролитните боеве за Кошутница и Дренова глава, които продължават до 14 октомври. Дружините на полка съдействат на 1-ва бригада на дивизията при превземането на опорния пункт вр. Дренова глава, превземат Кошутница и Беровица. Сърбите отстъпват на позиции при с. Грънчар.

От 17 до 19 октомври полкът продължава настъплението си към Власотинци, води боеве за Могра стена, Стенски рид и с. Дол. На 19 октомври 42-ри и 41-ви пехотен полк настъпват от двете страни на шосето за Власотинци, превземат с бой Кушевица и хребета Върти бог. Тогава командването на полка е поето от полковник Петър Калканджиев, а полковник Атанасов застава начело на 1-ви етапен полк. В боевете са взети в плен над 250 сърби. Полкът остава на заетите позиции до 23 октомври, попълва загубите в ротите и продължава настъплението си към Лесковац. На 25 октомври са овладени с. Власотинци и мостът на р. Морава, с което е осигурено преминаването на дивизията през реката, която достига до селата Мрщене и Братмиловци, отбранявани упорито от сърбите.

На 26 октомври дружините от полка под силен огън атакуват на открита местност сръбските позиции при гр. Лесковац, без да обръщат внимание на загубите, и го

10 часа овладяват града. До вечерта овладяват и с. Горно Ступане, отбранявано упорито от отстъпващите сръбски части, които успяват да се организират на линията Орашие – Гложане.

Два сръбски полка (14-и и 22-ри) са на позиции по вис. 359 и 349 – северно от Орашие и Гложане. На 27 септември октомври българите атакуват тези позиции. Сърбите гледат смаяно и не вярват на очите си.

Дружините от 42-ри пехотен полк под ударите на сръбската артилерия напредват в цял ръст, без да се прикриват, с развято знаме. Пред тях на кон е командирът на полка полковник Калканджиев. Веригите на българите се носят неугържимо, лъхат отчаяна смелост и презрение към смъртта. Сред разривите на снарядите танцува конят на командира на полка, а той стои изправен, непоклатим. Кон и ездач се движат неотклонно напред, а зад тях са мрачните вериги на българите. И нищо сякаш няма значение за тях, освен движението напред и победата.

Ужасени и отчаяни, сърбите не издържат и побягват, изоставяйки оръжие и трофеи. На железопътните гари Печенежни и Брестовац са взети 62 вагона трофеи, от които 15 са с патрони и гранати, които идват добре за настъпващите полкове на Софийската бригада.

Настъплението на 42-ри пехотен полк продължава. От 28 до 30 октомври води кръвопролитни боеве при р. Пуста, където неговите воюващи показват рядка издържливост и героизъм. Реката от непрестанните гъжгове приижда и залива долината. Тя е трудна за преминаване, а отсрещният бряг е отбраняван от силни пехотни части. На 29 октомври дружините на полка в адски условия атакуват котла 290 (в. Сам Дуб), посрещнати от убийствения огън на противника. Три дни продължават кръвопролитните боеве, редуват се атаки с контраатаки на сърбите. Противникът има десеткратно превъзходство. В боевете от сръбска страна са привлечени три пехотни и една кавалерийска дивизии. Водейки жестоки боеве, българите се оттеглят към Лесковац. При р. Пуста полкът дава 37 души убити и 217 ранени. В придошлите води на реката намират смъртта си 65 души. Противникът отстъпва към Албания. Временно 42-ри полк е преподчинен на 9-а Плевенска дивизия и е изтеглен на почивка и за попълване на загубите. До 19 ноември той е на квартири и заслужен отгих. От 22 ноември до 10 юли изпълнява задачи в състава на окупационните войски в районите на Лесковац, Власотинци, Прокупле, Враня и Куршумлия.

1-ва пехотна Софийска дивизия е прехвърлена на Добруджанския фронт за участие в очакваната война с Румъния. Той поешелонно е извозен до Нови пазар и с пеши марш до 31 август заема изходен район при с. Хърсово. На 1 септември в 10:30 ч. строените полкове от 3-та бригада изслушват манифеста за обявяване на войната, посрещнат с гръмки „ура“, и на следващия ден се изнасят към границата с Румъния.

На 6 септември 1916 г. в разгара на боя за втората линия на отбраната в Тутракан на 10–15 км източно се води и друг кръвопролитен бой – при Сарсънлар (дн. Зафирово). Откъм Силистра в помощ на обсадените в Тутракан румънски войски настъпват части на 19-а пехотна дивизия. Първоначално удара посреща 1-ва дружина на 42-ри пехотен полк. Четири часа продължава неравната битка само на една дружина с 23-ти и 63-ти пехотен румънски полк. На помощ пристигат останалите дружини от 3-та Софийска

бригада. Командирът на бригадата полковник Атила Зафиров, който ръководи боя, нарежда атака. В нея участват 42-ри и една група от 41-ви пехотен полк. Българските воители с „ура“ се хвърлят срещу двукратно превъзхождащия ги противник. Стремителният удар „на нож“ обръща врага в безреден бяг. Така за 3–4 часа непълната 3-та Софийска бригада разгромява силната неприятелска колона и неутрализира заплахата за Тутракан. В резултат на този бой още на другия ден, 7 септември, противникът се изнася напълно от Силистра. В града влиза 42-ри пехотен полк и остава като гарнизон до 10 октомври, когато е изпратен да смени на позициите ѝ германската бригада „Богде“ – на линията Морагуй – Самулай – Алиман, където остава до 18 октомври.

От 19 до 21 октомври полкът води жестоки боеве за господстващата в района между езерата Кохерлани и Балта и р. Дунав котла 158 (Сапата Баца), превърната в опорен пункт, опасан с два реда окопи и мрежи от бодлива тел. До вечерта на 19 октомври първошелонните групи на полка успяват под силния огън на противника да овладеят предната позиция и да се придвижат на 300–400 крачки от главната позиция. Загубите са огромни. Загиват половината от офицерския състав и 120 воители. Ранени са 535 души.

След двучасова артилерийска подготовка атаката е повторена на 20 октомври. Овладяна е с неудържим щурм котла 148, след което падат и котли 158 и 137. В щурма са убити още 26 души, а ранените са 197. На 21 октомври групите от полка отразяват силна контраатака, след което се оборудват за отбрана на заетите позиции.

На 24 октомври преследването на противника е подновено, овладян е фортът Кохерлани на р. Дунав и настъплението продължава към Черна вода, като е достигнато с. Колакьой.

Воители от 42-ри пехотен полк водят бой

Първа Софийска дивизия е отдръпната назад за участие в настъплението към Букурещ, а на 22 ноември 42-ри полк пристига в с. Царевец, Свищовско. Възниква бунт срещу войната, свързан с нежеланието да се преминава Дунав и да се воюва на румънска територия, който бързо е овладян от командването. На 23 ноември полкът преминава Дунав при устието на р. Текур дере и излиза на отсрещния бряг на – 1 км източно от гр. Зимнич.

В настъплението на левия бряг на Дунав гружините от полка от 25 до 30 ноември водят боеве при селата Формоза, Стоенци и Узун, на 1 декември са жестоките боеве между реките Няжелов и Арджеш, където минава шосето за Букурещ. Местността е блатиста, трудно проходима, настъплението върви бавно, но гружините успяват да изтласкат противника, който отстъпва на изток към Арджеш.

Двата пехотни полка – 42-ри и 41-ви, се редуват в авангарда на бригадата, като продължават да преследват противника. До 17 декември достигат с. Дойчещи. Врагът се оборудва за отбрана на линията Филмул – Гюргени с намерението да гаде решително сражение и да спре настъплението към р. Серет. От 26 до 29 декември се водят жестоки боеве с румънски и руски части около Гюргени – по двата бряга на р. Калмацуул, придошла от непрестанните гъжгове и превърнала местността в блато. Полковете на бригадата настъпват неугържимо. Вдясно от нея настъпва 26-а турска дивизия. Противникът се сражава отчаяно, но не издържа и се оттегля, а 42-ри полк започва преследване към Корбул. През януари 1917 г. е сменен командирът му и командването е поето от полковник Александър Ганчев. На 18 януари полкът сменя 25-и Драгомански полк на позициите му при Корбул и остава там до 2 февруари, когато е сменен от 16-и Ловчански полк. В студената зима получават измръзвания 155 войници от полка.

Четиридесет и втори пехотен полк преминава р. Дунав по понтонен мост при гр. Илок, Хърватия, 1945 г.

През март 1917 г. 42-ри пехотен полк е прехвърлен в състава на дивизията на Южния фронт и заема в началото на май участък за отбрана от Битолската позиция, където остава до края на войната. През есента командването на полка е поето от подполковник Димитър Маринов. Зимата на 1917 г. и половината от 1918 г. преминават в оборудване на позициите и артилерийски гуели, довели до нови значителни жертви.

На 14 септември 1918 г., когато започва офанзивата на съглашенските войски, последвана от пробива на Добро поле, срещу позициите на полка французите провеждат демонстративни атаки със значителни сили, отблъснати решително от групите му. Опитите да се превземат позициите продължават и на следващия ден. Претърпели значителни загуби, френските и италианските войски се отказват от нови атаки. Полкът остава на позициите си до 20 септември, когато е получена заповедта за отстъпление. Той води ариергардни боеве, като дава възможност на съюзните войски да се оттеглят на север и да избегнат обкръжаване на западния участък от фронта. Кратки и ожесточени боеве се водят с френски и италиански части при Църнобог, Лопатица и западно от Крушево. От 28 до 30 септември има боеве при с. Соп и дори са взети пленници. Следва примирието. Непобедените полкове от Софийската дивизия предават оръжието си на победените от тях френски и италиански части. Италианската пехотна бригада взема „за почест“ при предаването на 42-ри пехотен полк.

Следва пленничество в лагер край гр. Лерин и борба с глада и масовите заболявания. Мъчителното пленничество продължава до 1919 г., когато през февруари българите са натоварени на вагони и извозени до родината. Непобедените групи на софийските полкове са посрещнати от хилядно множество в София, което възторжено приветства своите герои. През следващите дни 42-ри пехотен полк е демобилизиран и разформиран.

За участие във **Втората световна война (1941–1945)** 42-ри пехотен полк няколкократно е формиран – през 1939, 1940, 1941 и 1943 г. Под командването на полковник Еню Каролев е изпращан за прикриване на южната ни граница и в окупационните войски в Македония – в състава на 29-а и 11-а пехотна дивизия. През септември 1944 г. е формиран отново и е в състава на 11-а пехотна дивизия в двете фази на заключителния етап от участието на България във Втората световна война в Европа. Командир на полка е подполковник Иван Шулеков.

Отначало полкът е в резерв на Главното командване, но през ноември се включва в бойните действия и воюва при Куманово и Прешево. В края на декември е съсредоточен в Сремска област, след което на два пъти преодолява р. Дунав при Илок – Бачка паланка и Бездан – Батина. Заема за отбрана левия бряг на реката – от гр. Барч до Фершосентмартон. Участва в боевете при Драва на 6 март, като отблъсква настъплението на противника при с. Драва Керастур, форсирайки р. Драва. Остава на позиции на Драва до края на войната, като дава 134 убити по време на бойните действия.

Пехотният 42-ри полк се завръща в родината и е разформиран през септември 1945 г.

ЧЕТИРИДЕСЕТ И ТРЕТИ ПЕХОТЕН ПОЛК

Формиран е през септември 1912 г. в Шумен от състава на 7-и пехотен Преславски и 19-и пехотен Шуменски полк. Включен е в 3-та бригада от 4-та пехотна Преславска дивизия. На 23 септември полкът напуска Шумен и на 30 септември заема района за съсредоточаване в с. Мидирис (дн. Калчево, Ямболско). По време на **Балканската война (1912–1913)** 43-ти пехотен полк под командването на полковник Кирилов води първите си боеве на 9 и 10 октомври срещу турците в сражението при Ески Полос и Петра.

На 9 октомври следобед командващият на Трета армия въвежда в боевете на подстъпите към Лозенград първоешелонните 4-та и 5-а пехотна дивизия – в подкрепа на 1-ва Софийска дивизия, която води неравен бой с дивизиите на два турски корпуса при Гечкенли, Селиолу и Ески Полос. Двата полка – 43-ти и 44-ти, участват в боевете западно от Ески Полос, където във взаимодействие с 15-и пехотен полк обръщат в бягство 4-та пехотна турска дивизия. Афионкарахисарската дивизия, повлечена от отстъпващите турски части, се изтегля, без да се намеси в боя.

На 10 октомври турските 1-ви, 2-ри и 4-ти корпус след загубените пригранични сражения на подстъпите към Одрин започват да отстъпват. На позициите си остава само 3-ти корпус, който предишния ден е водил бой при Ески Полос с части на 4-та пехотна Преславска дивизия. Между Ески Полос и Петра е заключителното сражение между българските и турските войски за Лозенград. Турците разбират, че в Ески Полос е само 19-и пехотен Шуменски полк и предприемат атака. Към 6 ч. преди пладне боят започва с развърщането на 9-а низамска дивизия срещу 19-и пехотен Шуменски полк. Начело на българите е генерал-майор Климент Бояджиев. И двете страни решават в срещен бой да разгромят противника и съсредоточават всичките си налични сили. Срещу 2-ра и 3-та бригада на Преславската дивизия противостоят четири дивизии. Турският командващ Махмуд Мухтар паша смята със силите на 9-а низамска и Афионкарахисарската редифска дивизия да отбранява височините между Петра и Ески Полос, 7-а низамска дивизия да атакува по левия бряг на Теке дере, а 8-а низамска дивизия и един полк са запазени като маневрени войски. Боят се води с особено ожесточение. Върху противника се нахвърлят 19-и пехотен Шуменски и 44-ти пехотен полк и заемат част от позицията му. Афионкарахисарската дивизия е стремително атакувана и разпръсната от 43-ти пехотен полк, който е трябвало да обхване левия фланг на турците. След нея под напора на българите отстъпва и 9-а низамска дивизия. Турците спират на височините около Петра, но след преместването на българската артилерия отново са разбити. Силите им се разпръснати, позицията им е овладяна. Следобед боят е прекратен. Турците отстъпват към Лозенград, превзет от частите на 5-а Дунавска дивизия. Следва общо отстъпление на турските войски на укрепената линия Бунархисар – Люлебургаз.

След кратка почивка 43-ти пехотен полк в състава на бригадата настъпва към укрепената линия и от 16 до 18 октомври води тежки боеве при селата Караагач, Колиби, Мандрица и р. Караагач дере. Противникът отстъпва, успява обаче да подведе свежи сили и контраатакува. Полкът в състава на бригадата отразява на 19 октомври кон-

траатаката при Чонгора и на 20 октомври цялата Преславска дивизия преминава в настъпление срещу 17-и турски корпус и 5-а низамска дивизия. Те са поголовно разбити и обърнати в бягство. Полето е осеяно с трупове на турски войници, със захвърлени техника и въоръжение. Укрепената линия е пробита и настъплението на българските войски продължава към Чаталджа, където противникът се готви да даде решителен бой. При атаката на укрепената линия 43-ти пехотен полк е в готовност да започва брегове в бойния ред на 9-а пехотна Плевенска дивизия. Атаката на Чаталджанската укрепена линия е неуспешна и започва позиционна война.

По време на примирието с Турция бригадата, включително 43-ти пехотен полк, е преместена на фронта при обсадената Огринска крепост. Участва на 12 и 13 март 1913 г. в щурма и превземането ѝ в Източния сектор, като 43-ти полк е в състава на маневрените войски пред Куш тепе, в готовност да подкрепи първоешелонните полкове пред себе си.

По време на **Междусъюзническата война (1913 г.)** 43-ти пехотен полк е в 3-та бригада на 4-та пехотна Преславска дивизия от Пета армия. Армията прикрива направлението Крива паланка – Кюстендил – София и води боеве срещу сърбите при Царцария, Голеш, Араб табия, Жеравино и Сюлюманица.

Към началото на юни 4-та Преславска дивизия се съсредоточава в района на Рагомир, Върба и Прибой. До 16 юни армията осъществява раз мествания и се съсредоточава в района на Коньово. Дивизията преминава в настъпление на 18 юни в направление към Егри паланка – Кратово, а задачата ѝ е да подкрепи атаката на Македоно-огринското опълчение към силно укрепената височина Султан тепе. Трета бригада е в маневрените войски и не влиза в бой до 22 юни, когато дивизията е изтеглена към Гюешево, а нейните задачи са поети от оставената там 3-та бригада (43-ти и 44-ти пехотен полк). На 24 юни полковете успяват да заемат височините Голеш, Баждарица, Китка и Мала Царцария, които оборудват за отбрана.

Сърбите от 25 до 27 юни провеждат няколко атаки за овладяване на вис. Баждарица и вр. Китка, но не успяват да пробият отбраната. Претърпели значителни загуби, те се отказват да атакуват по направлението към Босилеград.

След неуспеха си срещу Четвърта армия на 7 юли сръбските войски, решават да настъпят срещу Пета армия – на направлението Егри паланка – Кюстендил. При отбраната на височините Голеш и Мала Царцария 43-ти полк отразява няколко атаки на четири пехотни сръбски полка. Не успяват и опитите на противника да завземе поста Жеравино. С нощна атака той овладява вр. Голеш, но на следващия ден с изненадваща контраатака нашите полкове успяват да си върнат позицията. Обезкуражени от този неуспех, сърбите се отказват от по-нататъшно настъпление.

Независимо от успеха частите на Пета армия по заповед на Главната квартира се оттеглят на нови позиции в Конявската планина, където гочакват края на войната. За улесняване управлението на войските Пета и Четвърта армия, а впоследствие и Втора армия, се обединяват под единно командване. Съединените армии удържат позициите си, провеждат Кресненската операция за обкръжаване на гръцката армия, но примирието я спасява от пълен разгром. През септември 1913 г. полкът е разформиран.

За участие в **Първата световна война (1915–1918)** 43-и пехотен полк е формиран отново – от състава на 9-и пехотен Пловдивски и 21-ви пехотен Средногорски полк. Влиза в 3-та бригада от 2-ра пехотна Тракийска дивизия, която е под командването на полковник Лазар Козарев. Командир на полка е подполковник Христо Брайков. На Тракийската дивизия е разпоредено от 28 септември 1915 г. да поеме и годината на р. Струма, като смени там 14-и пехотен Македонски полк от Рилската дивизия. За целта 3-та бригада е предислоцирана в годината на Струма, а 43-ти пехотен полк сменя от позиции Македонския полк при с. Левуново. От 1 октомври до 30 ноември 1915 г. полкът отбранява участък на левия фланг на бригадата срещу тръгналите на струмишкото направление съглашенски войски. Боевете продължават от 21 до 30 октомври, като роти от 43-ти пехотен полк подпомагат 14-и и 44-ти пехотен полк, оказали се на направлението на главния удар на 156-а френска дивизия и 30-а английска бригада. Настъплението на съглашенските войски към Струмица е спряно и те преминават към отбрана.

Офицери от 43-ти пехотен полк се представят на главнокомандващия генерал-майор Никола Жеков, 17 януари 1916 г.

По заповед на Щаба на Действащата армия 2-ра пехотна Тракийска дивизия е превърлена на западното направление и участва в боевете при Криволак за разгромяване на френско-английските войски, а през юли 1916 г. сменя частите на 9-а Плевенска дивизия на Дойранската позиция и отразява от 9 до 18 август първия щурм на съглашенските войски.

Трета пехотна бригада с 43-ти полк е оставена на струмското направление. От 17 до 23 август участва в Струмската настъпателна операция на Втора армия. Бригадата е на десния фланг на групировката на армията и през нощта срещу 18 август преминава в настъпление. Без да срещне особена съпротива от гръцка страна, тя зае-

ма укреплението Лисе и с. Старчища и взема изоставените от отстъпващите гръцки части оръдия и муниции. До вечерта бригадата достига манастира „Свети Димитър“ и височините на село Калапот. През следващите дни продължава безпрепятствено да настъпва на юг, заема с. Алистрат, прекосява Кушница планина и излиза на Орфанския залив. Така прекъсва изцяло комуникациите между 6-а и 7-а гръцка дивизия, дислоцирани около гр. Драма. Започналата офанзива на съглашенските войски принуждава армията да прекрати настъплението си и бригадата остава на достигнатите позиции.

Войници от 43-ти пехотен полк слушат главнокомандващия генерал-майор Никола Жеков, 17 януари 1916 г.

В средата на октомври 2016 г. 2-ра Тракийска дивизия е прехвърлена към Завоя на р. Черна, за да уплътни отбраната и смени изгубилата боеспособност 8-а Тунджанска дивизия, а 43-ти пехотен полк е оставен на струмското направление. Роти от полка през септември 1916 г. са изпратени в подкрепа на 11-и пехотен Сливенски полк и участват в титаничната битка за Каймак Чалан.

На 23 септември полкът е изведен в района на Битоля и се бие при Завоя на р. Черна до декември 1916 г. Бригадата на полковник Козарев заема за отбрана позиция северно от Богданци, югоизточно от Стояново, с входящия гребен на запад към р. Вардар и височините южно от с. Фурка. Характерно за този период е преподчиняването на части от полковете и създаването на сборни формирования в хода на бойните действия. Роти от 43-ти пехотен полк под командването на полковник Христо Брайков влизат в състава на 1-ва бригада от 3-та Балканска дивизия на полковник Богданов на Кеналската позиция и отбраняват участък от позицията на бригадата – от Будимирци, Старовина до притока на р. Бяла вода. Воини от полка се сражават и в състава на 3-та бригада от 8-а Тунджанска дивизия под командването на полковник Иван Върбанов – на позиции от р. Рибник до височината на левия бряг на р. Черна, срещу устието на Пемалинска река.

Дружина от полка, заедно с една дружина от 28-и полк, отбранява позиции на вр. Каменец На 4 и 5 декември срещу нея настъпва 6-и пехотен сръбски полк, но въпреки силния артилерийски огън в упорит бой, с непрекъснати контраатаки бойците остават в своите окопи.

Омаломощени от огромните загуби, и двете страни в началото на декември прекратяват активните си действия и се подготвят за нови битки през следващата 1917 г. Понесъл значителни загуби, 43-ти пехотен полк, е изведен за попълване и отгич, след което отново заема за отбрана част от позициите на 2-ра пехотна Тракийска дивизия на Доброполския участък. През 1917 г. 43-ти полк не участва в бойни действия, но търпи загуби от постоянния обстрел на позициите от съглашенската артилерия.

Идва злощастната за България 1918 г., като и 43-ти пехотен полк участва в боевете през септември. При пробива на Добро поле той успешно отразява атаките на противника, но след несполуки в участъка на 1-ва бригада от 8-а пехотна дивизия командирът на 2-ра Тракийска дивизия заповядва общо отстъпление, което впоследствие води до сриване на фронта и до примирие. България е извадена от войната, 43-ти пехотен полк се връща в родината и е разформиран през октомври 1918 г.

ЧЕТИРИДЕСЕТ И ЧЕТВЪРТИ ПЕХОТЕН ТУНДЖАНСКИ ПОЛК

Формиран е през септември 1912 г. във Варна. Офицерският и подофицерският му състав са от 8-и пехотен Приморски и 31-ви пехотен Варненски полк. Мобилизацията е осъществена във Варна и Силистра. Полкът влиза в състава на 3-та бригада от 4-та пехотна Преславска дивизия.

В Балканската война (1912–1913) 44-ти пехотен полк участва под командването на полковник Руси Раков. На 23 септември 1912 г. той напуска Варна и на 30 септември 1912 г. заема район за разполагане в селата Кадъкьой (дн. Бозвелийско, Варненско) и Могила.

По време на Балканската война на 10 октомври 44-ти пехотен полк води кръвопролитни боеве срещу турците при Ески Полос и Петра. Турските дивизии са разбити и отстъпват безразборно към Люлебургаз. Пътят към Лозенград е открит и градът е превзет от полковете на Дунавската дивизия.

*Щабът и медицинските лица на 44-ти пехотен полк,
Чаталджанско, 12 януари 1913 г.*

Полкът в състава на бригадата настъпва към укрепената линия и от 16 до 18 октомври води тежки боеве с контраатакуващите турски дивизии при Караагач, Колиби, Мандрица и Караагач дере. Турците са обърнати в бягство и полкът преминава в

преследване, като води боеве при Чонгора. Противникът се оттегля панически към Чаталджа. Атаката на Чаталджанската укрепена линия е неуспешна, след което се преминава към позиционна война.

По време на примирието с Турция полкът е преместен към обсадената Огринска крепост. Участва в щурма и превземането ѝ в Източния сектор на 12 и 13 март 1913 г. – в състава на маневрените войски пред фортовете Куш тепе и Мал тепе. Огрин е превзет, Турция е победена, примирието е сключено, но полковете на 4-та Преславска дивизия ги очаква война с досегашните съюзници.

Великден на фронта. Офицери от 3-та бригада на 4-та пехотна Преславска дивизия, 43-ти и 44-ти пехотен полк и гаубичното отделение на майор Каблешков, бивак при с. Курфали, Чаталджанско, 14 април 1913 г.

По време на **Междусъюзническата война (1913 г.)** 44-ти пехотен полк е в състава на 3-та бригада на Преславската дивизия. Дивизията е включена в новосформираната Пета армия, прикриваща направление Крива паланка – Кюстендил – София. От 24 до 27 юни 44-ти пехотен полк води тежки боеве при върховете Мала Царцария, Голеш, Араб табия и Китка. Сърбите събират значителни сили и контраатакуват. Дружините на полка се бият с превъзхождащи сили на противника при Жеравино, Сюлюманица и отново на върховете Китка и Голеш. Сръбското настъпление към Кюстендил е спряно и направление е надеждно прикрито. Сърбите се отказват от настъпление там, полкът остава на заетите позиции до примирието и края на войната. Той се завръща в гарнизона си и е демобилизиран.

Офицери от 44-ти пехотен полк и сръбски офицери пред позициите при с. Узем, Кривопаланско, 25 юли 1913 г.

През септември 1915 г. в Пазарджик отново е формиран 44-ти пехотен полк – от състава на 27-и пехотен Чепински и 28-и пехотен Стремски полк. Негов командир е подполковникът от ГЩ Иван Бочев. Участва в **Първата световна война (1915–1918)** в състава на 3-та бригада от 2-ра пехотна Тракийска дивизия. Първоначално тя е в резерв на Главното командване и нейни части са изпратени в Неврокопско за прикритие на южната граница. От 28 септември на Тракийската дивизия е разпоредено да поеме и долината на р. Струма, като смени там 14-и пехотен Македонски полк от Рилската дивизия. За целта 3-та бригада е предислоцирана в долината на Струма, като 44-ти пехотен полк до 3–4 октомври заема района при с. Белица. В началото на октомври той се изправя срещу англо-френски войски, дебаркирали в пристанището на Солун и настъпващи на север по долината на Вардар, за да окажат помощ на разгромената и отстъпваща сръбска армия. На 19 октомври полкът влиза в състава на Сборната бригада – заедно с 14-и пехотен Македонски полк и 43-ти пехотен полк. Бригадата под командването на полковник Лазар Козарев заема участък за отбрана от Конче планина до гръцката граница. Участъкът на 44-ти полк е на левия фланг на бригадата – от поста Злешево до гръцката граница. Вдясно от него е 14-и Македонски полк.

Боят започва на 21 октомври след мощна артилерийска подготовка. В 8 часа сутринта позициите на 2-ра гружина на полка са атакувани от три пехотни батальона. Веригите на противника, следващи на вълни, успяват да достигнат на 40–50 крачки от позицията. Двете роти, отбраняващи се в участъка на пробива, не могат да удър-

жат многократно превъзхождащия ги противник и отстъпват към Каялийски дол. В участъка на пробива нахлуват нови и нови френски части, които са спрени от набързо развърнатата на открито артилерия и гва взвода от резерва на полка. Отчаяните опити на французите да пробият отбраната на 2-ра дружина при поста Каяли и Скалистата височина до обяд не успяват. Понесли значителни загуби, те се отказват да атакуват на това направление.

След пладне французите атакуват позициите на 1-ва дружина от полка на височините Голаш и Розагите. Първоначалният им успех е ликвидиран след контраатака от българите и до вечерта позицията е възстановена. Полкът е усилен с една дружина от 14-и Македонски полк и закрепва позицията си. На следващия ден 44-ти пехотен полк отблъсква няколко атаки на английски части, които прикриват отстъплението на френските. Въпреки жертвите той достойно изпълнява поставената му задача.

В преследването на съгласенските войски към гръцката граница под непрекъснат артилерийски обстрел 44-ти пехотен полк (заедно с 8-а и 14-а рота от 28-и пехотен Стремски полк) превзема „Французката височина“ и изтласква английските войски, защитаващи гр. Дойран. На 15 ноември 1915 г. влиза тържествено в града. Англо-френските войски се оттеглят от своите позиции на Голаш планина и с влакови композиции се отправят към Солун. Заг себе си хвърлят във въздуха мостовете над р. Вардар и подпалват складовете си с боеприпаси и вещево доволствие, разположени в долината на р. Козлу дере, за да не попаднат в ръцете на българските войски.

Подвизите на воините от полка в Беласица са оценени високо от българското Главно командване. Лично престолонаследникът княз Борис Търновски, който участва в триденните боеве в района на Голаш планина, поздравява с победата 28-и и 44-ти пехотен полк от 3-та бригада на 2-ра пехотна Тракийска дивизия. Много войници, подофицери и офицери от 44-ти пехотен полк са наградени с ордени „За храброст“. След тази победа воините от полка са наречени „Героите на Беласица“.

През зимата на 1915–1916 г. 44-ти пехотен полк е разквартируван в разположеното в полите на Беласица с. Хасанлий. Избухва епидемия от холера, която с много усилия е локализирана.

През 1916 г. бойните действия продължават с нарастваща сила и позиционната война на Южния фронт става все по-напрегната. През август 2-ра Тракийска дивизия води ожесточени боеве на Дойранската позиция, където нанася поражение на съгласенските войски. В същото време 3-та бригада на дивизията с 44-ти пехотен полк участва в Струмската настъпателна операция на Втора армия. Настъплението е успешно, полковете преодоляват слабата съпротива на гръцките части и излизат на Орфанския залив, където спират и остават на позиции до октомври 1916 г. След падането на укрепления вр. Каймак Чалан в ръцете на противника Щабът на Действащата армия заповядва на частите на 2-ра пехотна Тракийска дивизия, сред които е и 44-ти пехотен полк, включен в 1-ва бригада, да напуснат своите отлично оборудвани позиции при Дойранското езеро и да се прехвърлят с влакови ешелони от гара Удово до гара Градско. Оттам с камиони и с пеши маршове воините на 28-и и 44-ти пехотен полк се отправят към Завоя на р. Черна, за да уплътнят отбраната и заменят обезкървените части. Заповяданият участък за отбрана на 44-ти пехотен полк е над с. Брод.

На 18 октомври противникови части след продължителен барабанен артилерийски огън атакуват позицията на полка. Воините му контраатакуват, но след като дават много жертви, са принудени да се оттеглят на по-задна позиция. За да им помогне, 3-та група от 28-и пехотен полк контраатакува и губи почти всичките си офицери.

В боевете при Завоя на р. Черна 44-ти пехотен полк, заедно с приданите му 1-ва и 4-та група от 28-и пехотен Стремски полк и три роти от 3-та група на 21-ви пехотен Средногорски полк, проявява масов героизъм. Всеки ден срещу позициите на българските воители се изстрелват хиляди снаряди, много често с бойни отровни вещества. Въпреки това 44-ти пехотен полк не позволява да се осъществи пробив в отбраната му. Особено кръвопролитни са боевете, които той води, подкрепен от резерва на 1-ва бригада от 8-а пехотна дивизия, на 13, 14 и 15 октомври, когато губи половината от състава си.

По донесение на командира на 8-а пехотна дивизия към 20 октомври 1916 г. 44-ти пехотен полк има в състава си едва 18 офицери и 680 низши чиновци, сведени в пет сборни роти.

Боевете продължават до ноември с голямо ожесточение и огромни жертви от двете страни. Омаломощени, противниците прекратяват сражението. Загубите на 44-ти пехотен полк са над 80% от състава му, също като останалите полкове при Завоя на р. Черна.

На 1 февруари 1917 г. 44-ти пехотен полк сменя на позициите му обезкървения 28-и пехотен полк, за да участва в отразяването на майското настъпление на съглашенските войски, опитващи се да вземат реванш след неуспешната есенна кампания през предишната година. Позициите на полка са на т.нар. езерска котловина и североизточно от с. Маково, където е насочен главният удар на противника. След мощна артилерийска подготовка, сринала буквално българските окопи, на 7 май в атака се втурват пехотните вериги на противника, които са отблъснати с големи загуби. Всички опити за пробив на българската отбрана са неуспешни и настъплението е прекратено.

През септември 1918 г. 44-ти и 28-и пехотен полк участват в тежките отбранителни боеве на Добро поле, довели до пробив в българската отбрана и до Солунското примирие, като 44-ти полк е на позиции в района на с. Търнава. След щателна подготовка настъплението на противника започва на 14 септември с мощна артилерийска подготовка. Тя се стоварва върху полковете, отбраняващи стика между 2-ра и 3-та пехотна дивизия. Постепенно огънят се пренася по цялата широчина на отбраната на двете пехотни дивизии. На пробив тръгват части на френските дивизии. В този ден срещу средния бригаден участък в отбраната на 2-ра пехотна Тракийска дивизия, където е и 44-ти полк, противникът провежда демонстративни атаки срещу височините Борците и Венеца, но всеки път е отблъскван с огън и контраатаки.

В 11:15 ч. на 15 септември цялото плато Добро поле пада в ръцете на противника. Той се опитва да обходи позициите, но гясната колона на Дунавската сръбска дивизия е спряна в упорит бой от групите на 44-ти пехотен полк. За да не бъдат обходени и пленени частите на дивизията, командирът на 2-ра Тракийска дивизия генерал-майор Русев заповядва те да се оттеглят през нощта на 15 срещу 16 септември –

Награждаване с ордени „За храброст“
в 44-ти пехотен полк, 1945 г.

на линията с. Градешница, вр. Яребична, вр. Цар Фердинанд, Тунджански гребен, която отстои на 6–8 км от първата позиция. Там вече се намират оцелелите от отстъпилата 1-ва бригада на 8-а Тунджанска дивизия, които заемат позиции на вр. Голям козяк. Загубите в жива сила са огромни, като липсва и почти цялата артилерия.

Кулминацията в бойните действия за 2-ра дивизия и 44-ти пехотен полк при Добро поле е на 16 септември. Боевете започват в 6:35 ч. сутринта. Срещу бригадата настъпват две сръбски дивизии, но първите атаки са отбити. Дружините от 44-ти пехотен полк удржат позициите си до 16 септември вечерта, отразявайки всички атаки на дясната колона на Дунавската дивизия. На този ден подполковник Семерджиев от 44-ти пехотен полк с две роты контраатакува

успешно вклинилия се в отбраната противник. Въпреки проявения героизъм и себеотрицание от войните 1-ва Тракийска бригада (28-и и 44-ти полк) не успява да издържи на непрекъснатите вражески атаки и на барабания артилерийски огън и отстъпва по заповед.

На 16 септември късно вечерта останалите живи от 44-ти пехотен полк се събират на гара Пантелеймон – заедно с тези от 28-и пехотен полк и две дружини от 16-и пехотен Ловчански полк, и към полунощ заемат позиции на Пантелеймонските височини, където посрещат втурналите се в пробива сръбски дивизии. Главният им удар е насочен срещу вис. Голям Козяк. До вечерта на същия ден съпротивата на силно оределите български части е преодоляна с обхват и обход. Разстроени и изтощени, те се оттеглят на линията Зовиа – Полище – Лаха и преминават към отбрана.

На 17 септември по заповед на командира на 2-ра пехотна Тракийска дивизия 28-и пехотен полк и 44-ти резервен полк организират ариергардна позиция, на която водят боеве, прикривайки оттеглянето на останалите части на дивизията. Противникът обхожда левия фланг на ариергарда, но е контраатакуван и спрян от няколко роты на 44-ти пехотен полк. Певъзходството обаче в жива сила и артилерия е огромно и настъплението продължава. Изморени и отпаднали духом, защитниците на Добро поле губят рубеж след рубеж. Следват примирие, край на войната и разформирание на 44-ти пехотен полк.

За участие във **Втората световна война (1941–1945)** през януари 1940 г. той отново е формиран в Крумовград – като 44-ти пехотен Тунджански полк. Под командването на полковник Минко Абаджиев през 1941–1942 и под командването на полковник Коста

Начев през 1944 г. е на Прикриващия фронт. Участва във втората фаза на заключителния етап от участието на страната ни във Втората световна война в Европа – в състава на 10-а пехотна Родопска дивизия. Под командването на полковник Георги Шопов на 22 декември е извозена с вагони до Белград, след което с пеши маршове през Нови Сад, Пейч и Сигетвар на 10 януари 1945 г. достига назначения ѝ район при с. Лабод в Унгария. На 21 януари полкът сменя на позициите му 814-и съветски полк и заема за отбрана осемкилометров участък от с. Хенес до гр. Надятаг. Бойното му кръщение е на 15 февруари при предмостие на Надятаг. На 10 март полкът в състава на дивизията е изведен в района на Наркопаг и чифлика Вагаш и преминава в подчинение на 57-а съветска армия. На 11 март дружините му водят тежки боеве с настъпващите хитлеристки части, подкрепени с танкове и артилерия. Тук със смъртта на храбрите загиба кандигат-подофицер Гочо Гочев, който за да не попадне в плен, се самовзривява с граната.

В Мурската операция 44-ти пехотен полк също записва името си, като настъпва към Етвешкьони и участва в пробива на укрепената линия „Марзит“. Тя е превзета с неугържим щурм от нашите войски, полкът продължава настъплението си, преминава канала „Принципалис“ и завзема с. Молнари. Впоследствие заема за отбрана левия бряг на р. Драва – от с. Цирковляне до устието на р. Мур. На 6 май се прехвърля през Драва на десния бряг при Леград, преследва отстъпващите хитлеристки части към Лудберг и Крижовлян и след края на войната влиза в гр. Вараждин. По-късно продължава преследването на противника към Неделище, Средище, Ормож и достига с. Формин. В боевете в унгарската пуста полкът дава 217 души убити и много ранени.

През февруари 1945 г. 44-ти пехотен Тунджански полк се завръща в България и е демобилизиран в Крумовград.

В следвоенния период полкът претърпява редица организационни изменения и преименувания, свързани с постъпването на ново въоръжение. През май 1950 г. е преименуван от „пехотен“ на „стрелкови“ – също като останалите пехотни полкове. При масовите преименувания през есента на 1950 г. е запазен като 44-ти стрелкови полк. При разместванията, размяната на части и предислокацията между 2-ра стрелкова и 17-а стрелкова дивизия през 1958 г. 44-ти стрелкови полк е закрит и на негово място е развърнат в Крумовград 78-и стрелкови полк. През 1961 г. той е преименуван на „мотострелкови“ и е трансформиран в мотострелкови полк от състава на 17-а мотострелкова дивизия (Хасково). Един батальон от полка е изнесен в Ивайловград като преден отряд. Като полк съществува до втората половина на 90-те години, когато е трансформиран в механизирани батальон по „План 2004“. При последвалите реформи е разформиран и заличен от списъците на Българската армия.

ЧЕТИРИДЕСЕТ И ПЕТИ ПЕХОТЕН ЧЕГАНСКИ ПОЛК

Формиран е през септември 1912 г. в Русе от състава на 2-ри пехотен Искърски и 5-и пехотен Дунавски полк и влиза в 3-та бригада на 5-а пехотна Дунавска дивизия. Участва в **Балканската война (1912–1913)** – в Лозенградската и Люлебургаз-Бунархисарската операция, под командването на подполковник Иван Върбанов.

След мобилизацията полкът в състава на бригадата се изнася и до вечерта на 4 октомври заема изходния си район за настъпление около с. Арнауткьой, където на следващия ден е получено известието за обявяване на войната. На 8 октомври полкът пресича държавната граница и настъпва в състава на бригадата в направление към Ериклер. Бригадата е в маневрените войски на 5-а дивизия и стига до селото след приключването на боя. На следващия ден две дружини от полка заемат за отбрана позиция между реките Ери и Фундукли и осигуряват стика между 5-а и 4-та пехотна дивизия. В двудневните боеве при Ериклер противникът е разбит и обърнат в бягство. В тези боеве 45-и полк дава първите си жертви.

На 15 октомври 1912 г. 45-и пехотен полк участва в боевете при Инджиклер – на пътя Караагач – Чонгора, където 1-ва бригада на дивизията води неравен бой със значими сили на противника. В ранния следобед смазващото числено превъзходство поставя в критично положение българските полкове. В момента, в който турците се виждат господари на положението, в боя се втурват дружините на 45-и и 46-и пехотен полк. До вечерта турските части са разпилени и обърнати в паническо бягство към Люлебургаз.

Настъплението на 45-и пехотен полк продължава към Бунархисар, като той участва в жестоките срещни боеве на дивизията при р. Соуджак дере. Срещу полковете на 5-а Дунавска дивизия настъпват дивизиите на 3-ти низамски корпус, решени на всяка цена да спрат и разгрозят българите. Трета пехотна бригада е на левия фланг на дивизията, северно от шосето Бунархисар – Виза, като се вкопчва в неравен бой с турската дивизия. Бойното поле се превръща в аг. Цялата мощ на артилерията на турския корпус се стоварва върху полковете от 5-а дивизия, но те безстрашно посрещат гъстите пехотни вериги. Боевете продължават до 31 октомври, когато и двете изнемощели страни правят последен опит да преминат в настъпление. Турският корпус е разбит и отстъпва в безпорядък към Чаталджа, преследван от полковете на дивизията.

В резултат на големите загуби в многодневните боеве 5-а пехотна Дунавска дивизия е изведена в резерв на съединените армии и не участва в щурма на Чаталджанската укрепена линия. Следват борба с лютата зима и холерата, примирие и възобновяване на бойните действия. През късната пролет на 1913 г. дивизията е прехвърлена на запад. Започва войната с доскорошните съюзници, които решават да разширят териториите си за сметка на българските победи на Тракийския фронт и в ущърб на България.

Полкът участва във **Втората балканска война (1913 г.)** в състава на Пета армия, като първоначално е в резерв и е разположен в района на Долно село. Впоследствие е

Включен в състава на маневрена група, която под командването на началника на 4-та пехотна дивизия има задача да осигурява десния фланг на армията. На 23 юни маневрената група настъпва в три ешелона в направление към с. Църноок, Голем връх и вр. Голеш и до вечерта излиза на линията Църноок – Голеш. На следващия ден помита сръбските позиции в района на Мала Църцария и вр. Голеш. Сърбите се оттеглят към вр. Китка. В маневрените войски на групата 45-и полк настъпва зад трите им колони, като има готовност за съдействие и охранява тила им.

На 25 юни се водят боеве с усилен сръбски части в подножието на височините Китка и Баждерица. Сърбите отстъпват зад Крива река. На 26 юни на разсъмване грузините от 45-и полк тръгват срещу сръбските позиции на вр. Китка и с атака „на нож“ успяват да завземат важната височина. Но поради влошаващото се положение на войските на Четвърта армия на калиманското направление частите на Пета армия, включително 45-и полк, са върнати на старите им позиции по границата. На 1 и 2 юли след презгрупиране сърбите настъпват в направление към Кюстендил, но са отбити от частите на армията. Сърбите подвеждат свежи сили и на 7 юли атакуват отново. Срещу 4-та Преславска дивизия настъпват пехотни и кавалерийски части от Шумадийската, Дринската и Дунавската дивизия. Боевете продължават до 9 юни. Дружините на 45-и полк се сражават упорито и заедно с другите полкове от дивизията успяват да спрат настъплението. След като виждат, че направлението към Кюстендил е здраво укрепено от частите на Пета армия, сърбите се отказват да настъпват там. Краят на войната за 45-и пехотен полк идва на тези позиции, след което се оттегля към гарнизона си. През септември 1913 г. е разформиран.

Във връзка с предстоящото влизане на страната в **Първата световна война (1915–1918)** през септември 1915 г. в Бургас отново е формиран 45-и пехотен полк – от състава на 1-ва пехотна Балканска бригада, 24-ти пехотен Черноморски и 11-и пехотен Сливенски полк. Включен е в 3-та бригада от 3-та пехотна Балканска дивизия, а негов командир е подполковник Константин Йорданов. Дивизията е в състава на Втора армия, която със започването на военните действия настъпва в две колони. Трета бригада, в която е 45-и пехотен полк, напредва във Вардарска Македония – в направление към Крива паланка – Куманово – Скопие.

Полкът участва в освобождаването на Крива паланка на 3 октомври, в боевете за Страцинската позиция на 5 и 6 октомври и в освобождаването на Куманово. На 9 октомври от дружините на 24-ти Черноморски полк е освободен Скопие и настъплението се насочва към Велес. След овладяването на Велес и мостовете на Вардар останалите части от дивизията продължават да преследват сръбските войски към Прилеп, а 45-и полк заедно с други части от дивизията е пренасочен към Криволак и води боеве с френските войски, нахлули в Македония в помощ на обкръжената сръбска армия при Косово. Срещу нашата южна група са 56-а и 157-а френска дивизия и сръбски части. Численото превъзходство е на страната на съглашенските войски, заели укрепената Криволашка позиция.

На 14 и 15 октомври 45-и пехотен полк участва в първата атака на тази позиция, но тя е неуспешна. На 17 октомври е изпратен да заеме билото на Серка планина и води неуспешни боеве с френски части югоизточно от Кара Ходжали. На 19 октомври

заедно с 24-ти и 54-ти полк води боеве с французите в Серка планина, селата Патрик и Шеоба. След това 45-и полк заедно с 54-ти пехотен полк влиза в състава на новосформираната Сборна бригада, която е под командването на полковник Христо Бурмов. Тя участва във втората атака на Криволашката позиция на 21 октомври – в състава на десния участък. Боевете продължават и на следващия ден, но нашите войски, въпреки значителните загуби, не успяват да овладеят укрепената линия. На 23 октомври започва третата атака. Полковете напредват с развети знамена и с командирите отпред. Посрещнати със силен пушечен и картечен огън и презградния огън на френската артилерия, те отново залягат. Загубите нарастват значително и българските части на фронта при Криволак преминават към отбрана. На следващия ден съглашенското командване стоварва на гара Градско 12 000 французи, англичани и сърби и организира настъпление.

От 25 до 28 октомври 45-и пехотен полк участва в отразяването на противниковите атаки на линията Долно Чичево – Водоврат. Претърпели значителни загуби, французите прекратяват атаките и се оттеглят на позиции по височините Остра чука, южно от Градско, Три могили, северно от Росоман, и по хребета между селата Крушевица и Сирково. Българските войски преминават в контранастъпление, разбиват съглашенските войски по двата бряга на Вардар и ги отхвърлят зад р. Черна. Овландени са Градско, Прилеп и Битоля. Боевете при Криволак продължават до 28 ноември. Четири френски и английски дивизии и сръбските части са разбити и оцелелите няколко хиляди души отстъпват към Солун. Достигнали южната граница, българските войски са спрени по заповед на германското командване, което действа в услуга на прогерманския гръцки крал. На Южния фронт войските преминават към отбрана, което дава възможност на Съглашението да подведе значителни сили от други фронтове за решителните сражения през следващите години.

От 17 до 27 август 1916 г. 45-и пехотен полк в състава на 3-та бригада на Балканската дивизия участва в Чеганската операция на Първа армия. Макар че ролята на дивизията в операцията е да води демонстративни боеве в подкрепа на 8-а пехотна дивизия, тя приковава противника на Мъгленската позиция и с част от силите си настъпва към Паяк планина и кота 550.

През есента на 1916 г. 45-и полк участва в кръвопролитните боеве за спиране есенната офанзива на съглашенските войски при Битоля. След падането на Каймак Чалан на 30 септември съглашенските войски започват есенната си кампания и успяват да пробият отбраната на българите на битолското направление. Нашите войски, включително 3-та бригада от Балканската дивизия, се оттеглят за отбрана на Кеналската и Мъгленската позиция. В групата на полковник Тороманов 45-и полк заема и отбранява участък с височините Томова, Тушино, кота 1766, Дудица и кота 2024 – на левия фланг на 3-та пехотна дивизия на Мъгленската позиция.

Впоследствие участва в отбранителните боеве на Балканската дивизия на Доброполския участък от фронта. След пробива при Добро поле и подписването на примирието на 10 октомври 1918 г. се завръща в Сливен, където е демобилизиран и на 30 октомври е разформиран.

На 16 октомври 1939 г. за кратко е формиран като 45-и пехотен Чегански полк – от части на 42-ри пехотен полк, в селата Звездец и Евренезово и на 13 ноември пак е разформиран.

За участие във **Втората световна война (1941–1945)** е формиран отново в началото на 1942 г. и е изпратен в Прилеп в състава на 17-а пехотна Охридска дивизия. Под командването на полковник Тодор Христов участва в администрирането на предостанените от Германия райони в Македония. През април 1944 г. командването на полка е поето от подполковник Цоко Печевски. Участва в първата фаза на заключителния етап от участието на България във Втората световна война в Европа, води бойни действия при Прилеп с изтеглящите се германски войски от Гърция. След приключването на бойните действия 45-и пехотен Чегански полк е изтеглен от Македония, демобилизиран в Симитли и разформиран на 21 октомври 1944 г.

ЧЕТИРИДЕСЕТ И ШЕСТИ ПЕХОТЕН ДОБРИЧКИ ПОЛК

Формиран е на 18 септември 1912 г. в Търново (сега Велико Търново) от състава на 18-и пехотен Етърски и 20-и пехотен Добруджански полк. Участва в **Балканската война (1912–1913)** – в 3-та бригада от 5-а пехотна Дунавска дивизия, под командването на полковник Иван Цветанов.

На 8 октомври 1912 г. полкът преминава турската граница и настъпва в направление към с. Кара Амза. Дивизията е в Трета армия и чак на 9 октомври е въведена в бой. Трета бригада, в чийто състав е 46-и пехотен полк, води ожесточени срещни боеве при с. Ериклер с основните сили на 7-а низамска турска дивизия. Тя е разбита и се оттегля безредно, преследвана по петите от храбрите добрички воители. Настъплението на полка продължава към крепостта Лозенград и достига с. Пуралия. Противникът успява да се оборудва временно за отбрана на р. Сурсуват дере. На 11 октомври дружините на 46-и полк атакуват последните турски части, оставени да защитават Лозенград. Тринадесет часа продължава жестокия и кръвопролитен бой. Турците се бият отчаяно, но атаката на българите е неугържима. В боя загиват няколко знаменосци, но знамето се поема от други войници и отново води дружините в атака. Турците не издържат на устрема на добричките воители и побягват. Пътят към крепостта е открит и дружините от 46-и полк влизат изоставения от турските войски Лозенград,.

След двудневна почивка полкът продължава да настъпва към Бунархисар и участва в жестоките срещни боеве на дивизията при р. Соуджак дере. Срещу полковете на 5-а Дунавска дивизия настъпват дивизиите на 3-ти низамски корпус, решени на всяка цена да спрат и разгромят българите. На левия фланг на дивизията, северно от шосето Бунархисар – Виза, настъпва 3-та Балканска бригада, която се вкопчва в неравен бой с турската дивизия. Бойното поле се превръща в аг. Цялата мощ на артилерията на турския корпус се стоварва върху полковете от 5-а дивизия, които безстрашно посрещат гъстите пехотни вериги на противника. Боевете продължават до 31 октомври, когато и двете изнеможели в боевете страни правят последен опит да преминат в настъпление. Успех постигат 45-и и 46-и пехотен полк, които с дружна атака помитат врага пред фронта си. Турският корпус е разбит и отстъпва безредно към Чаталджа, преследван от полковете на дивизията.

В резултат на големите загуби в многодневните боеве 5-а пехотна Дунавска дивизия е изведена в резерв на съединените армии и полковете ѝ не участват в щурма на Чаталджанската укрепена линия. Следват борба с люта зима, холерата и тифуса, които вземат много жертви. Полкът дочаква примирието и възобновяването на бойните действия, като последователно заема позиции при Тарфа, с. Белград и Карлакьой. Впоследствие е изведен на отгих в района на Странджа и отново е върнат в Карлакьой. В непрекъснатата смяна на позиции и райони полкът дочаква пролетта на 1913 г. В състава на бригадата е прехвърлен на запад. Започва война с госкорошните съюзници, които решават да разширят териториите си за сметка на българските победи на Тракийския фронт и в ущърб на България.

Във **Втората балканска война (1913 г.)** 46-и пехотен полк участва в състава на Тре-

та армия. Първоначално е в резерв на армията и е разположен в гр. Сливница. На 9 юли 1913 г. две от дружините му са в лявата група на армията за отразяване силния флангов удар на сърбите откъм с. Божица, стремящ се да отклони сили от атаката към Букова глава и Панджин гроб. Ударът е отбит с големи загуби за сърбите, поради което те изоставят позициите си на тези височини. Впоследствие тези две дружини продължават да настъпват и достигат вр. Стрешер. Сърбите, обезпокоени от успеха на лявата група на Трета армия, са принудени да отделят значителни сили от главната групировка, действаща срещу Четвърта армия, за да спрат настъплението на Чемеринската позиция. По заповед на командващия на армията частите от лявата група, включително 46-и полк, са върнати на границата, където в защита на направлението към София дочакват края на войната.

На 10 август 1913 г. полкът е разформиран.

За участие в **Първата световна война (1915–1918)** на 10 септември 1915 г. в Ямбол е формиран отново 46-и пехотен полк – от състава на 29-и пехотен Ямболски и 32-ри пехотен Загорски полк, и влиза в 3-та бригада от 3-та пехотна Балканска дивизия. Командир на полка е подполковник Миньо Абаджиев, заменен по-късно от подполковник Иван Карамаждраков.

В началото на войната задачата на 46-и пехотен полк е да атакува и заеме „предния пункт от сръбската граница – Орлово гнездо“. На 2 октомври е предприето настъпление към вр. Китка, което още същия ден към 17:30 ч. се увенчава с успех. На 7 октомври полкът участва в превземането на Страцинската позиция на сърбите и в освобождаването на гр. Куманово. Настъплението му продължава и към 14 октомври достига предпланините, презграждащи направлението към Косово поле. На 20 октомври е издадена заповед за овладяване на Прищина. След близо едномесечни ожесточени сражения по пътя към Прищина на 5 декември частите на 46-и пехотен полк се разполагат в града. На 28 януари 1916 г. след непрекъснати тримесечни боеве, понесъл значителни загуби, той е отправен на Южния фронт.

През 1916 г. полкът участва в кръвопролитните сражения за отразяване есенната офанзива на съглашенските войски при Битоля. Шест ротите от 46-и полк са изпратени последователно през септември в помощ на 1-ва бригада от 3-та Балканска дивизия и участват в 18-дневните героични боеве за удържане на Каймак Чалан. Върхът на 30 септември е превзет от сръбската Дринска дивизия, полковете от бригадата, включително ротите от 46-и пехотен полк, са обезкървени и по законите на войната са небоеспособни, но въпреки всичко заемат в състава на бригадата следващата позиция при Кенали, където се събират войските за спиране на съглашенското настъпление. Останалите дружини от полка под командването на подполковник Карамаждраков заемат за отбрана участък от позицията на 2-ра бригада на дивизията – от вр. Сокол, през Пожарски рид до гола източно от Добро поле, като 1-ва дружина от полка е в бригаден резерв.

На 6 октомври рано сутринта започва артилерийска подготовка на сръбската атака и към обяд пехотните вериги щурмуват позициите на 2-ра и 3-та дружина. До вечерта предната позиция е превзета от превъзхождащите сили на противника, но с цената на големи загуби. Под командването на полковник Карамаждраков е направен

опит за контраатака, но тя заглъхва в зародиш. Полкът се оттегля на втората отбранителна линия – от Добро поле до Гръцкия пост, където е усилен с 3-та дружина от 49-и пехотен полк, която вместо да се върне в състава на полка си е придигана към 46-и полк. Позицията е удржана, полкът е сменен и изпратен за попълване и почивка. Временно сраженията на Южния фронт бележат затишие, полковете се сменят периодично на позициите, обстрелвани от вражеската артилерия. Нови загуби търпи и 46-и пехотен полк. Така минават 1917 и 1918 г. до пробива при Добро поле. След войната на 8 ноември 1918 г. полкът е разформиран.

За участие във **Втората световна война (1941–1945)** с Указ на княз Борис III, издаден през септември 1940 г., на 14 октомври с.г. в Добрич отново е формиран 46-и пехотен полк, като му е присвоено името Добрички. Негов командир е полковник Иван Велинов, сменен през август 1941 г. от полковник Руси Механгжиев. Част от полка охранява новата граница с Румъния, а друга част е дислоцирана в Елховския район. През май 1942 г. командването на полка е поето от полковник Рагой Чингаров. На 9 май 1944 г. той е дислоциран около турската граница, където до края на август 1944 г. изпълнява охранителна дейност. На 2 септември с.г. щабът на полка и една дружина се завръщат в Добрич, а останалите части са насочени в Хасковска околия. На 19 септември той е включен в състава на 12-а пехотна дивизия от Втора армия, съсредоточена в района на гр. Пирот, със заповед за действия в посока към гр. Ниш срещу намиращите се там германски войски.

Офицери от щаба на 46-и пехотен полк в с. Неметланд, Унгария, 1945 г.

Войници от 46-и пехотен полк в австрийско село, 1945 г.

В хода на Нишката настъпателна операция на Втора армия под командването на подполковник Стойчо Стойчев от 10 до 18 октомври 46-и Добрички полк води боеве при вр. Букова глава, Църна бара и Лесковац. Участва и в Косовската настъпателна операция на армията, като води боеве на 21 октомври при Мути вода, а на 25 октомври освобождава с. Крушевица. Полкът в състава на дивизията е включен в новообразуваната Първа българска армия и до 12 декември 1944 г. е извозен с вагони до Белград, след което с пеши маршове на 12 януари 1945 г. заема назначения му район за отбрана от с. Драва Саболч до устието на р. Драва. На 23 февруари командването на полка е поето от полковник Петър Лазаров и той се съсредоточава на западния участък в района на с. Неметлаг. Една група от него е изпратена в подкрепа на 31-ви пехотен полк, който води тежки боеве с противника, а другите две са прилагани към 64-ти съветски корпус.

В Мурската операция 46-и пехотен полк води боеве при селата Сабаш и Шомодоб с предните части на противника на подстъпите към укрепената линия „Маргит“. На 31 март получава заповед след артилерийска подготовка да атакува и пробие „Маргит“, след което да продължи настъплението си на запад. Първата атака завършва с неуспех. Полкът е посрещнат със силен картечен, минохвъргачен и артилерийски огън. Това налага втора артилерийска подготовка. В действие влизат и съветските катюши. Започва едновременна атака на български и съветски войски, която завършва с успех. Преследването на противника продължава на запад. Полкът освобождава с. Ихарошберен и достига широката водна преграда на канала „Принципалис“. На 2 април след кратка артилерийска подготовка започва форсирането му. Немците се изтеглят не-

забелязано по ходовете за съобщение. Под прикритието на бойна охрана полкът почти безпрепятствено достига р. Мур.

Настъплението на 12-а пехотна дивизия, в чийто състав е 46-и полк, започва към 2 ч. на 4 април. След кратка подготовка почти от движение полкът преминава р. Мур и продължава да преследва противника. Първоешелонните 31-ви и 46-и пехотен полк стремително настъпват. Дружините от 46-и пехотен полк водят кратки, но ожесточени боеве в района на селата Сенковец, Начковец, Годеници и Шаловци и спират до силно укрепената позиция при Ястребци – Мали и Велики Коз. Линията е изграждана около четири месеца и е с много бетонни укрепления и изкуствени препятствия. Боевете се водят с голямо ожесточение до 14 април, когато позицията е овладяна от полковете на 12-а пехотна дивизия. Преследването е подновено на 9 май, след официалния край на войната, като полкът овладява градовете Пртуй, Марибор и Маренберг и стига до Дравоград в Австрия. Там на 15 май той разоръжава една усташка дивизия и пленява 8900 души, от които 204 са офицери, взема като трофеи около 100 оръдия, много техника и имуществва. След това се изнася в района на с. Топшон в Унгария и остава там до пристигането на заповедта за връщане в България.

На 2 юли 1945 г. е получена дългоочакваната заповед за изнасяне към Белград, откъдето, натоварен на влакови композиции, полкът е отправен към България. На 22 юли рано предобед първият влак пристига на гара София, а след още дванадесет часа път е разтоварен на гара Дончево. Полковник Лазаров заповядва личният състав на полка да се подготви за пеши марш до Добрич. На 24 юли 1945 г. воините от 46-и пехотен Добрички полк тържествено са посрещнати от своите съграждани.

Добруджанският полк е демобилизиран през август 1945 г., след което е разформиран до мирновременния му състав като много полкове по това време. През 1947 г. отново е формиран като полк от състава на 4-та пехотна дивизия. Търпи редица преструктурирания и преименувания. През септември 1950 г. в хода на масовото преименуване на дивизии и полкове получава името 45-и стрелкови полк от състава на 6-а стрелкова дивизия, в която е преименувана Преславската дивизия. В началото на 50-те години, след преместването на щаба на 6-а стрелкова дивизия в с. Долен чифлик за формиране на негова основа на 8-и стрелкови корпус, полкът е отделен като 45-и стрелкови полк, непосредствено подчинен на Трета армия. Отделя през 1961 и 1962 г. свои подразделения за формиране частите на новосъздадените 16-а стрелкова дивизия и 24-та танкова бригада. Включен е в състава на 18-а учебна мотострелкова дивизия като учебен мотострелкови полк.

През 1963 г. дивизията е трансформирана в бригада и 45-и учебен мотострелкови полк става учебен батальон. С преструктурирането на бригадата пак в дивизия е възстановен в полковата му структура за мирно време. През 80-те години, когато дивизията става 18-и териториален учебен център, полкът е 45-и териториален отдел. При реформите през 90-те години на миналия век по „План 2004“ развързва 45-а механизирани бригада от състава на 18-а механизирани дивизия. При последвалите реформи отново е част от 18-а мотострелкова дивизия, трансформирана впоследствие в бригада, поради което и полкът е трансформиран в батальон. Разформиран е през 2002 г. и престава да съществува по списъците на Българската армия.

ЧЕТИРИДЕСЕТ И СЕДМИ ПЕХОТЕН АРДИНСКИ ПОЛК

Формиран е на 23 септември 1912 г. във Вигин от състава на 3-ти и 15-и пехотен полк. Подчинен е на 2-ра бригада от 10-а пехотна Сборна дивизия. Мобилизацията на полка се извършва във Вигин и Белозградчик и под командването на полковник Тодор Попов до 1 октомври той заема назначения му район за съсредоточаване в с. Ени Бегли (дн. Кирилово, Елховско).

По време на **Балканската война (1912–1913)** 10-а пехотна Сборна дивизия има задача да настъпни към Селиолю и е в центъра на оперативното построение на Първа армия – между 1-ва Софийска и 3-та Балканска дивизия. Войната е обявена на 5 октомври 1912 г. и бригадите настъпват на турска територия, като 2-ра пехотна бригада на дивизията е изведена в резерв на командващия на Първа армия и не участва в началните сражения. Бригадата и нейните полкове се изнасят след 1-ва бригада. Към 7 октомври заемат района при с. Хаджи Талишман, към 11 октомври – височините югоизточно от с. Еджалия, като изпраца авангард към с. Сомургжалия. От 12 октомври бригадата е включена в бойната част на дивизията и настъпва към Люлебургаз, а към 13 октомври достига линията Хаскьой – чифлика Когжа Агер.

По време на четиридневните боеве от 16 до 19 октомври при Люлебургаз 47-и пехотен полк е в резерв на командващия на Първа армия, в готовност да оказва помощ на включените в бойната част войски. Боевете завършват с победа на обединените Първа и Втора армия. Турските войски се оттеглят на Чаталджанската укрепена линия, където успяват да спрат настъплението на българите към столицата на Империята.

След прекратяването на примирието с Турция през януари 1913 г. 47-и пехотен полк е разположен на позиция срещу Чаталджанската укрепена линия.

През **Междусъюзническата война (1913 г.)** полкът е в състава на окупационния корпус в Източна Тракия на генерал Стою Брадистилов. На 22 юни две дружини от 47-и пехотен полк са прехвърлени в състава на Пета българска армия на запад. На 12 и 13 юли дружините от полка участват в боевете при р. Брегалница срещу сръбските войски и в отбранителните боеве, довели до спирането им. При провеждането на контраудара двете дружини от полка участват на 17 юли в атаката на вр. Занога срещу гръцките части. Останалите две дружини водят кратки ариергардни боеве при оттеглянето си от Чаталджанската позиция на линията Мидия – Енос, като се насочват към България след настъплението на турската армия на 30 юни през демаркационната линия. През август полкът е демобилизиран и разформиран.

При обявяването на мобилизация през 1915 г. в Шумен е формиран 47-и пехотен Ардински полк, който участва в **Първата световна война (1915–1918)**. От самото ѝ започване полкът под командването на полковник Йордан Аврамов е в състава на 4-та пехотна Преславска дивизия на генерал Пантелей Киселов. Той, усилен с една дружина от 48-и пехотен полк, участва в настъплението на дивизията на север и се отличава в кръвопролитните боеве при Азаплар (Полковник Дяково). След освобождаването на Добруджа 47-и и 48-и пехотен полк са разположени срещу Галац и Рени по Дунав за охрана на бреговете на реката.

В края на май 1917 г. полкът пристига в състава на дивизията в участъка си по Завоя на р. Черна – в района на с. Зовик, където остава до края на войната, водейки спорадични боеве с разузнавателни части на противника и понасяйки загуби от обстрела на противниковата артилерия.

Полкът води ариергардни боеве на последователни рубежи след пробива на противника през септември 1918 г. при Добро поле и последвалото общо отстъпление на българо-германските войски. В състава на 3-та бригада от 4-та Преславска дивизия упорито удържа атаките на противника на 27 септември, след прехвърлянето на съгласенците през Вардар при Сопот, което дава възможност на останалите български войски да се оттеглят по-организирано към Куманово на нови позиции. На 12 октомври 1918 г. полкът е демобилизиран и разформиран, като съставът му е прехвърлен към 7-и пехотен Преславски полк.

За участие във **Втората световна война (1941–1945)** през юли 1939 г. в гр. Ардино е формиран отново 47-и пехотен Ардински полк – от състава на 3-та дивизия от 12-и пехотен Балкански полк. Под командването на полковник Георги Паликъщов през 1941–1942 г. полкът е на Прикриващия фронт. Той участва в заключителния етап на Втората световна война (1944–1945) в Европа в състава на 10-а пехотна Родопска дивизия. Негов командир е подполковник Тодор Бочев. Полкът участва в Мурската и Чаковецката операция, воюва по линията „Маргит“, освобождава с. Зашовец. Демобилизиран е през юни 1945 г. След войната е разформиран. На мястото му в Ардино е изпратена отделна рота от 10-и пехотен полк. Негови части и команден състав участват във формирането на 21-ва планинска стрелкова бригада. С формирането на 21-ва мотострелкова дивизия (Пазарджик) в Ардино през 1963 г. се създава 103-ти мотострелкови полк – като наследник на 47-и пехотен Ардински полк.

ЧЕТИРИДЕСЕТ И ОСМИ ПЕХОТЕН ДОЙРАНСКИ ПОЛК

Формиран е през септември 1912 г. във Враца от състава на 35-и пехотен Врачански и 36-и пехотен Козлодуйски полк. След завършване на мобилизацията във Враца и Оряхово полкът е включен във 2-ра пехотна бригада от 10-а пехотна Сборна дивизия. Негов командир е полковник Георги Иванов.

С получаване на заповед за марш полкът е извозен с вагони до Ямбол, след което заема район за съсредоточаване в с. Евренли (дн. Славейково, Елховско), в близост до турската граница.

По време на **Балканската война (1912–1913)** 48-и пехотен полк участва в големите сражения срещу Източната турска армия при Кара Юсуф, Кайпа и Ортакчи и в четиридневните боеве при Люлебургаз, открили пътя към Цариград. В маневрената част на дивизията е 2-ра бригада, която следва настъпващата 1-ва бригада в боевете при Кайпа и Ортакчи и при нужда я подкрепя, след което преминава в резерв на армията в боевете при Люлебургаз.

След прекратяване на примирието с Турция през януари 1913 г. е разположен на позиция срещу Чаталджанската укрепена линия. Води боеве при Арнауткьой за парирание опитите на турците да пробият нашата отбрана. Части от полка участват в подгържането на отбраната на Булаирската позиция.

Четиридесет и осми пехотен полк атакува кота 166, 1916 г.

През **Междусъюзническата война (1913 г.)** полкът е в състава на окупационния корпус в Източна Тракия на генерал Стою Брадистилов и заема участък за отбрана на Чаталджанската позиция. На 22 юни 1913 г. две дружини от 48-и пехотен полк са

прехвърлени в състава на Пета армия и участват в боевете на кюстендилското направление и в Кресненската операция за обкръжаване на гръцката армия. Останалите две дружини на полка се оттеглят към България след настъплението на турската армия през демаркационната линия на 30 юни 1913 г. и водят кратки артилерийски боеве. Полкът е демобилизиран и разформиран през август 1913 г.

Войници от 48-и пехотен полк берат тютюн през Първата световна война

За участие в **Първата световна война (1915–1918)** през септември 1915 г. във Варна полкът отново е формиран от състава на 8-и Приморски и 19-и Шуменски полк, подчинен е на 3-та бригада от 4-та пехотна Преславска дивизия. Командван е от полковник Христо Енчев. До пролетта на 1916 г. е в състава на Русенския укрепен район, след което отново е върнат в бригадата. Една от дружините на полка е придигана към Варненския укрепен пункт. Останалите дружини

участват в превземането на Тутраканската крепост. Особено силно се представят двете му дружини, които превземат фортове № 5 и № 6 на крепостта. Процентно те дават може би най-много жертви – 5 загинали и 14 ранени офицери, 146 убити, 624 ранени и 59 изчезнали войници.

Парад на 48-и пехотен полк по случай рождения ден на престолонаследника княз Борис, село Гагаля, Русенско

След превземане на крепостта 2-ра дружина от 48-и пехотен полк е оставена на гарнизон в Тутракан. Впоследствие участва в отбиването на румънския десант при Ряхово, след което е прехвърлена на Кобагинската позиция в Добруджа. Включена е в бригадата „Богд“ на 217-а германска дивизия. Води кръвопролитен бой за превземането на Топраусар. Там загива командирът ѝ майор Станчо Марашлиев. От дружината загиват и 86 войници, ранени са 4 офицери и 281 войници. Друга дружина от 48-и полк – в състава на 47-и пехотен полк, участва в настъплението на дивизията на север и води боеве при Азаплар (Полковник Дяково). След освобождаването на Добруджа полковете са разположени срещу Галац и Рени по р. Дунав и носят охранителна служба.

В края на май 1917 г. полкът в състава на дивизията заема участък за отбрана на Завоя на р. Черна – около с. Зовик, където остава до края на войната. След пробива на противника при Добро поле през септември 1918 г. 48-и пехотен полк води ариергардни боеве на последователни рубежи при общото отстъпление на българо-германските войски. На 27 септември в състава на 3-та пехотна бригада удържа атаките на противника след прехвърлянето на съглашенците през Вардар – при с. Сопот, което дава възможност на останалите български войски да се оттеглят по-организирано към Куманово на нови позиции.

След края на войната полкът е демобилизиран и разформиран, като действащите му чинове са прехвърлени към 8-и пехотен Приморски полк.

За участие във **Втората световна война (1941–1945)** през ноември 1943 г. отново е формиран 48-и пехотен полк и му е присвоено наименованието „Дойрански“. Щабът и първата му дружина се установяват в Струмица, а втората е в Гевгели. Влиза в състава на 17-а пехотна Щипска дивизия от Пета армия. Към полка се числят 15-и и 16-и граничен участък, като почти целият 15-и граничен участък с командира си през 1944 г. преминава на страната на партизаните. Полкът под командването на полковник Никола Сарафов участва в първия период от участието на България в заключителния етап на Втората световна война в Европа (1944–1945) – в състава на 2-ра конна бригада. Води боеве при Струмица, Турново и Радново, като дава 40 убити и 110 ранени. С Поверителна заповед № 11/9 от октомври 1944 г. по Шеста армия е демобилизиран.

Войници от 48-и пехотен полк с подпоручик Петър Грозев в гр. Печ, Унгария, 1945 г.

Частни от полка са изпратени като усиления за попълване на други полкове и участват в боевете в Унгария през втория период от войната. Разформиран е през януари 1945 г.

ЧЕТИРИДЕСЕТ И ДЕВЕТИ ПЕХОТЕН КАЛИМАНСКИ ПОЛК

Формиран е през 1912 г от състава на 13-и пехотен Рилски и 26-и пехотен Пернишки полк, които в хода на мобилизацията развърщат по две гружини за полка – съответно в Кюстендил и Радомир, след което е съсредоточен в пълен състав в Кочериново. Първият му командир е полковник Иван Попов. Заедно с 50-и пехотен полк влиза в състава на 3-та бригада от 7-а пехотна Рилска дивизия.

Полкът взема участие в **Балканската война (1912–1913)**. На 5 октомври 1912 г. в 7:30 ч. 3-та Рилска бригада преминава българо-турската граница и настъпва с бой към Баракovo и Горна Джумая. До вечерта те са освободени, а полковете достигат линията Грамада – Велмзино. В боевете за освобождаване на Горна Джумая са пленени 140 души и са взети 3 турски оръдия, но полкът дава и първите си жертви. На 6 октомври 49-и пехотен полк освобождава Железница, а на следващия ден достига линията Ораново – Симитли. На 8 октомври той освобождава Симитли и Ораново.

*Офицери от 49-и пехотен полк в гр. Драма,
на път за Източна Тракия, 1912 г.*

На 12 октомври 3-та бригада от 7-а пехотна Рилска дивизия предприема настъпление с бой към Крупник и северния изход на Кресненското дефиле. На 13 октомври полкът води боеве за освобождаване на махала Кочова и превземане на вр. Джама и хребта Ченгене Калеси. На 14 октомври 1912 г. в състава на 3-та бригада на Рилската дивизия участва в освобождаването на Крупник.

На 15 октомври полковете от 3-та бригада освобождават Градешница, Брезница и Гореме. Създава се реална възможност за обкръжаване на Струмския корпус на противника. От 49-и и 50-и полк е предприета атака срещу противника, като те успяват да го изтласкат от дефилето. Турците отстъпват, но вместо българските полкове да продължат преследването им към Солун получават задача от сръбския командващ да спрат и да се подготвят за отбрана. След намесата на българското командване настъплението е подновено към Петрич.

На 16 октомври 49-и и 50-и пехотен полк освобождават Белица и влизат в Петрич, освободен преди това от партизанския отряд на капитан Никола Паранов, който заема Петрич и го обявява за свободен български град.

На 17 октомври 49-и пехотен полк в състава на бригадата освобождава селата Цапарево и Раздол. Четата на Яне Сандански влиза в Мелник и го обявява за свободен български град. На следващия ден две дружини от 49-и пехотен полк освобождават селата Каменица и Вракуповица и достигат линията Мелник – Орман чифлик.

На 20 октомври 49-и полк води боеве в Рупелското дефиле при Куле чифлик, Сенгелево и Рупел. Настъплението продължава към Солун, а на 24 октомври 3-та бригада освобождава селата Орляк, Христос, Башкьой и влиза в Демирхисар.

На 25 октомври 49-и пехотен полк участва в освобождаването на Негован, а от 26 до 27 октомври заедно с 50-и полк води бой при с. Айватово, Солунско. Турците са оставили заслон от четири табора войска с една батарея с надеждата да забавят влизането на българските дружини в Солун. На 27 октомври рано сутринта командирът на 3-та бригада генерал-майор Спас Георгиев предприема фронтална атака на турските позиции, съчетана с обход на десния фланг. Калиманци са в центъра на атаката. Поради неефективния огън на турската батарея веригите на българските дружини успяват да достигнат без загуби в непосредствена близост до турските позиции. Атаката „на нож“ помита турците от окопите им и те побягват към Солун. Полковете на 7-а Рилска дивизия стигат до стените на Солун, но не влизат в града, а 49-и пехотен полк се установява на бивак при с. Егу куле.

По време на примирието 7-а Рилска дивизия е прехвърлена на Галиполския полуостров в състава на Четвърта армия. Взема участие в настъплението на армията през октомври на полуострова при Ексемил и Байрак тепе и стига до Булаир. Калиманският полк е изпратен да подкрепи 22-ри Тракийски полк в жестокия бой кланица, който той води с 27-а пехотна дивизия на врага. На 25 януари предобед турците превземат чифлика Доган Арслан, но не успяват да го задържат дълго. Дружините на 49-и полк участват в контраатаката за унищожаване на проникналите в отбраната на 22-ри полк турски части и успяват да си върнат чифлика.

На следващия ден 49-и полк без почивка от предишния бой участва в отразяването на десанта при Шаркьой. Към 13 ч. на 26 януари турците стоварват морски десант от два полка западно от Шаркьой и се опитват да разширят плацдарма за нахлуване на следващи ешелони. Македоно-огринското опълчение се сражава упорито и не допуска разширяването му. За унищожаване на десанта западно от Шаркьой е изпратена 3-та бригада на Рилската дивизия. Част от 49-и полк е придигана към 50-и Нишавски полк и участва в атаката срещу слезите на брега табори, които са принудени да се качат

на корабите. Десантът е ликвидиран и турците не повтарят опита си. Впоследствие полкът в състава на бригадата охранява крайбрежието, изкарва лютата зима, води борба със студа и холерата, а напролет е прехвърлен в района на Струмица за участие в Междусъюзническата война.

В Междусъюзническата война (1913 г.) 3-та пехотна бригада от 7-а Рилска дивизия със своите 49-и и 50-и полк е в състава на Четвърта армия, която играе главна роля в кампанията срещу Сърбия. Бригадата по заповед на командващия на Четвърта армия действа на отделно направление и откъсната от дивизията, което затруднява снабдяването ѝ с боеприпаси и прогиволствие. Към началото на войната тя е съсредоточена около Струмица, а на 17 юни настъпва в три колони през Баракли, Чепели и Валандово по посока към станция Удово. На разсъмване 49-и полк достига гребена на Благоша планина и участва в овладяването на вис. 895, отбранявана от цял сръбски полк. Сърбите не издържат на удара и панически побягват към станция Удово, но не спират там и тя е овладяна без бой. След това полкът се изнася в района на Криволак и на 20 юни води бой за гарата, която е превзета с щурм. На 21 юни участва в атаката на главната укрепена Криволашка позиция на сърбите. След кръвопролитния бой при Криволак, където е разгромена сръбската Тимошка дивизия, 49-и полк е оставен на Криволашката позиция след изтеглянето на 2-ра дивизия към Кочани. Той влиза в състава на сборния отряд на армията, оставен да очисти пространството между реките Вардар и Брегалница от остатъците на Тимошката дивизия. Но този отряд не успява да се противопостави на започналото на 23 юни настъпление на сръбската армия. Той се разпада на две части и 49-и полк (заедно с 11-и и 51-ви полк) влиза в състава на 1-ва бригада от 3-та пехотна Балканска дивизия и се оттегля към Серка планина. В хода на общото отстъпление на армията бригадата се изтегля през Хамзалии и Пехчево към Трабатовище. Към 28 юни 49-и полк получава задача да организира в състава на бригадата отбраната на левия фланг на армията на Голак планина и вис. Чавките.

Позицията е от изключително значение, защото е връзката между частите на Втора и Четвърта армия, а презгражда и направлението към Царево село, където трябва да се срещнат сръбската и гръцката армия. Боевете продължават с променлив успех до 13 юни. Поради отстъплението на дяснофланговата бригада на Втора армия първоначално 1-ва бригада се оттегля от заетата позиция, но по заповед на командващия на армията се налага да я овладее отново. Но сърбите вече са заели важната кота 1300, която презгражда направлението Лъки – Пехчево, и дружините на 49-и полк атакуват от движение височината. Кръвопролитният бой е кратък. Сърбите не издържат на удара и се оттеглят от кота 1300, а 49-и полк я заема и се подготвя за отбрана. В това време гръците успяват да преодолеят съпротивата на 6-а Бдинска дивизия на височините Бияз тепе и Занога и проникват в тила на 1-ва пехотна бригада. Отчитайки важността на направлението и за да възпрепятства съединяването на сръбската и гръцката армия, командващият на Четвърта армия изпраща усиления и бригадата преминава в подчинение на 2-ра Тракийска дивизия. На своите позиции остава 49-и полк и там е сломен настъпателният устрем на сръбската армия. Не успява и идеята за съединяване около Царево село на гръцката и сръбската армия. Създават

се благоприятни възможности за удар по фланга на вклиналата се в отбраната на Втора армия гръцка армия.

Калиманският полк участва в контраудара срещу затворената в Кресненското дефиле гръцка армия – в състава на контраударната групировка на Четвърта армия. Полкът преминава в настъпление в 4 часа на 14 юли, преодолява р. Брегалница и настъпва в направление към кота 1450. Неговите дружини на разсъмване започват да се катерят по стръмните склонове, отбранявани упорито от гърците. Към 8:30 ч. те достигат ската северозападно от височината, отбранявана от два гръцки батальона. Посрещнати са със силен пушечен и артилерийски огън, последван от пехотна контраатака, която е отблъсната. Към 12 ч. в следствие на започналото общо отстъпление на гърците от масива Бияз тепе техните батальони изоставят кота 1450 и в безреגיע отстъпват към с. Пехчево. Загубите на полка в този бой са незначителни – едва 54 души, но на гърците са многократно по-големи. Полкът продължава настъплението си в състава на групировката, която затваря пътя към Струмица за гръцката армия и се надвесва над левия фланг на основната ѝ групировка. Настъплението на румънските войски към София и сключеното примирие спасяват гръцката армия от обкръжаване и разгром.

След примирието 49-и пехотен полк се прибира в рогината и е демобилизиран през август 1913 г., но това е за кратко.

За участие в **Първата световна война (1915–1918)** полкът е мобилизиран отново и е в състава на 3-та бригада от 5-а Дунавска дивизия (заедно с 50-и пехотен полк). Негов командир е полковник Иван Гешев. През октомври 1915 г. бригадата е предислоцирана по железницата от Червен бряг до Кюстендил и влиза в състава на Втора армия, която е под командването на генерал-лейтенант Георги Тодоров. Участва в южната група на армията при превземането на Прищина – като част от колоната, осигуряваща левия фланг на 3-та пехотна дивизия. Прищина е превзета, сръбската армия е разгромена и изтласкана в Албания, където е превозена с френски и английски кораби на гръцките острови за възстановяване и превъоръжаване. Полкът е препратен в района на Криволак и участва в контранастъплението на българските войски, в резултат на което съглашенските войски са отхвърлени зад р. Черна. Той атакува последните позиции на противника при височините западно от с. Росоман и след кървав бой ги овладява. Българските войски след разгрома на Сърбия заемат отбранителни позиции във Вардарска Македония, по границата с Гърция. Пета Дунавска дивизия е съсредоточена около гр. Гевгели. Полкът в състава на дивизията се разполага за отбрана в района на вр. Змеица.

През 1916 г. 49-и пехотен полк води бойни действия за отразяване есенната офанзива на съглашенците. Той е на позиции на Змеица, подложени на 6 октомври на силен артилерийски огън. Слаби сръбски части атакуват, но са отблъснати с пушечен и картечен огън. Трета дружина на полка е придигана към 45-и полк за усиление на позицията му на Пожарски рид, където сръбите успяват да овладеят първата отбранителна линия. Но успехът им е временен. Офанзивата на съглашенските войски постепенно губи инерция и в началото на декември е спряна. В тази част на фронта до 1918 г. се установява затишие, нарушавано със спорадични артилерийски престрелки и разузнаване с бой.

През 1918 г. се разиграват трагични боеве западно от Гевгели – около с. Хума. Позицията на българските войски включва три върха в Паяк планина, образуващи триъгълник, вдаден на юг към неприятеля, оборудвани във фортификационно отношение. През май тя се защитава от три пехотни полка на 5-а Дунавска дивизия: 2-ри пехотен полк – на лявото крило, 50-и пехотен полк – на гясното крило, а фронталният за битката вр. Яребична е зает от трите батальона на 49-и пехотен полк. Срещу тях Антантата изпраща три гръцки дивизии – Архипелагска, Кримска, Серска, както и 16-а френска колониална дивизия.

Съгласението на 29 май предприема 13-часов артилерийски обстрел, преди да прати Архипелагската дивизия срещу добре подготвените български позиции. В 4:45 ч. следва мощна атака главно по фланговете на вр. Яребична. Въпреки загубата на редуца пунктове до вечерта позицията е удържана.

На следващия ден сутринта след повторен артилерийски обстрел, подкрепен и от съгласенска авиация, три гръцки полка в първа и два френски във втора линия на няколко гъсти вълни успяват да изтласкат 50-и полк и обграждат 49-и полк. Спасяват се единствено две роты (от общо 12) с полковото знаме. В битката напълно е унищожен 49-и пехотен полк, загиват 600 войници, а 1712 са пленени. Българските войски правят няколко опита да възстановят загубените си позиции, но те са неуспешни и съпроводени с големи загуби. На 31 май опитите са прекратени.

Загубата се отразява тежко върху моралното състояние и бойния дух на българите. За Антантата победата, макар и с цената на над 2200 убити и ранени, има важно пропагандно значение, като успешен опит да се пробие непристъпната дотогава българска отбрана. В резултат от нея е предприета подготовка за масирано напредване на съгласенските войски по долината на р. Вардар. Следват пробивът при Добро поле и примирието. Оцелелите от 49-и пехотен полк са изведени на територията на страната и полкът през октомври 1918 г. е демобилизиран и разформиран.

За участие във **Втората световна война (1941–1945)** 49-и пехотен полк е мобилизиран отново през октомври 1943 г. в гр. Щип (гнес е в Македония) и му е присвоено името „Калимански“. Оставен е на гарнизон в Щип в състава на 17-а пехотна Щипска дивизия от Пета армия. Негов командир е подполковник Георги Тумангелов, сменен през следващата година от полковник Раги Балабански. Изпълнява охранителни задачи в предоставените за администриране райони в Македония. На 10 септември 1944 г. се изтегля към България и води боеве с германски части при Царево село. Разформиран е на 9 октомври 1944 г.

ПЕТДЕСЕТИ ПЕХОТЕН НИШАВСКИ ПОЛК

Формиран е в Самоков на 20 септември 1912 г. на базата на две дружини от 22-ри Тракийски полк, който дава командния състав и на две дружини от 14-и пехотен Македонски полк. Две от дружините се развърщат в Самоков, а другите две – в Дупница. Пръв командир на полка е подполковник Андрей Симеонов. По време на Балканската война е в състава на 3-та бригада от 7-а Рилска дивизия (заедно с 49-и пехотен полк).

В навечерието на **Балканската война (1912–1913)** 50-и пехотен полк е съсредоточен в района на Кочериново. На 5 октомври 1912 г. в 7:30 ч. в състава на бригадата той преминава българо-турската граница и настъпва с бой към с. Бараково. До вечерта Бараково и Горна Джумая (дн. Благоевград) са освободени, а полковете достигат линията Грамада – Велимзино. В боевете за освобождаването на Горна Джумая са взети три турски оръдия и 140 пленници. На 6 октомври 50-и пехотен полк освобождава Церово, а на 7 октомври дружините му влизат в Градево.

На 12 октомври 3-та бригада от Рилската дивизия започва настъпление към Крупник и северния изход на Кресненското дефиле, като води боеве с турски части. Освободени са Горна Сушица, Бозаджимезар, Моравци, Сърбиново, Мечкул, Ново село. На 13 октомври полкът води боеве за освобождаване на махала Кочова, вр. Джама и Ченгене Калеси. На 14 октомври полковете от 3-та Рилска бригада освобождават Крупник, през следващите дни са освободени Градешница, Брезница, Гореме и Белица. Партизанският отряд на капитан Никола Парпанов заема Петрич и го обявява за свободен български град. На 17 октомври 49-и и 50-и пехотен полк освобождават селата Цапарево и Раздол. Четата на Яне Сангански влиза в Мелник и го обявява за свободен български град.

На 19 октомври 50-и полк в състава на бригадата достига линията Мелник – Орман чифлик и се явява на северния изход на Рупелското дефиле при Куле чифлик. Турските войски се оттеглят към Солун и полковете на бригадата преследват без почивка противника.

До 24 октомври 50-и полк участва в освобождаването на Сенгелево, Рупел, Башкьой и влиза в Демирхисар. На следващия ден е освободен Негован и двата полка на бригадата се озовават пред с. Айватово, Солунско, където турците са заели позиции и се опитват да спрат настъплението на Рилската дивизия. Пред селото те са оставили заслон от четири табора войска с една батарея с надеждата да забавят влизането на българските дружини в Солун.

Рано сутринта на 27 октомври командирът на 3-та бригада генерал-майор Спас Георгиев предприема фронтална атака срещу турските позиции, а 50-и полк е на десния фланг. Българските дружини успяват да стигнат без загуби в близост до турските позиции. Нападението „на нож“ помита турците от окопите им в центъра, 50-и полк затваря „квещите“ откъм десния фланг и те побягват към Огрин. Пътят към древния град е открит, но комендантът на крепостта Хасан Тахсин паша се предава с войските си на гръцката армия срещу огромен подкуп от 25 милиона франка, които заминава да харчи в Париж. Петдесети полк се установява на позиции при Едикуле.

По време на примирието в края на ноември 1912 г. 7-а пехотна Рилска дивизия е прехвърлена на Тракийския фронт – в подчинение на Четвърта армия на полуостров Галиполи. На 22 и 23 януари 1913 г. 3-та бригада от дивизията настъпва по направление Кавак – Ексимил – Булаир – Еникьой и заема изгодни рубежи за отбрана, на които посрещат удара на Галиполската групировка.

На 26 януари срещу позициите на рилци настъпват 27-а низамска и Мюретебската турска дивизия. В състава на бригадата 50-и полк води тежки боеве за отразяване на турското настъпление и разгромяване на противника при Ексемил, Байрак тепе, чифлика Доган Арслан, Червен чифлик, в подкрепа на първоешелонните български полкове.

Към 13 часа на 26 януари турците стоварват морски десант западно от Шаркьой от два полка и се опитват да разширят плацдарма за следващите ешелони на десанта. Дружините от Македоно-огринското опълчение се сражават упорито и не допускат разширяване на плацдарма. За ликвидирането му западно от Шаркьой командването на Четвърта армия подвежда 1-ва бригада от 2-ра Тракийска дивизия, резерва на армията и 50-и пехотен полк, усилен с дружина от 49-и полк и артилерия, който към 15 ч. на 27 януари се разполага в района на кота 149, южно от нос Инжебурну. Силите на слезлите на брега турци нарастват до 10 табора, а заедно с други части общата им численост е до 12 000 души. Десантът се поддържа и с огън от турски крайцери. На 28 януари българските полкове, включително 50-и пехотен полк и бригадите от Македоно-огринското опълчение, атакуват турците и те са принудени да се качат на корабите. Десантът е ликвидирен и те не повтарят опита си.

След отразяването на десанта полкът охранява морския бряг, зимува при изключително жестока и незапомнена зима по тези краища, дава свидни жертви вследствие на холерата. През пролетта на 1913 г. 50-и полк в състава на бригадата е предислоциран в Македония за война срещу Сърбия. Една дружина от него остава в състава на гарнизона в Одрин след превземането му. Започва войната между бившите съюзници.

В Междусъюзническата война (1913 г.) 3-та пехотна бригада от 7-а Рилска дивизия със своите 49-и и 50-и полк е в състава на Четвърта армия, която изпълнява главната задача в кампанията срещу Сърбия. Към началото на войната бригадата е съсредоточена около Струмица и действа на отделно направление. На 17 юни настъпва в три колони през Баракли, Чепели и Валангово по посока на станция Удово. На разсъмване полкът достига гребена на Благоша планина и участва в овладяването на вис. 895, отбранявана от цял полк. Сърбите не издържат на удара и панически побягват към Удово, а 50-и пехотен полк продължава да преследва противника, води краткотрайни боеве при Валангово, Костурино и Куклиш и настъпва към станция Удово. Сърбите вече са я изоставили, оттеглили са се на главната Криволашка позиция и полкът я овладява без бой. Една от дружините на 50-и полк е оставена да охранява моста на р. Вардар, за да бъде осигурен за преминаване по него на българските части. Две дружини от полка са изпратени в помощ на Втора армия, която съдържа настъплението на цялата гръцка армия. Те вземат участие в кръвопролитния бой за удържане на Дойранската позиция в състава на 3-та Балканска бригада.

На 21 юни дружините заемат предната позиция и осигуряват развърщането на Балканската бригада на Дойранската позиция. Те първи посрещат удара на многоброй-

ния противник, след което се вливат в основните части на бригадата и водят боеве за удържане на главната позиция. След превземането ѝ от гърците двете дружини от 50-и полк участват в боевете южно от Струмица. След оттеглянето на бригадата на рубежа на Малешевската планина при вр. Джама се връщат в състава на 50-и полк, който води боеве на Калиманската позиция в района на с. Бигла.

На 4 юни започва общото настъпление на гръцките и сръбските войски и 50-и полк в състава на 2-ра Тракийска дивизия спира напредването им към с. Бигла. На следващия ден води ожесточени боеве за Камениста чука и р. Драгобращ, а оказва и помощ на частите за разгромяване на Черногорската дивизия на кота 1152. Води боеве на 6 юли на позиции в Голак планина – при р. Каменица, Лукавица и Баньо чука, където е спряно настъплението на сръбите към Царево село и е възпрепятствано съединяването им с гръцката армия. На тези позиции 50-и пехотен полк остава до примирието. След приключването на войната той се прибира в постоянния си гарнизон и през октомври 1913 г. е демобилизиран.

За участие в **Първата световна война (1914–1915)** 50-и пехотен полк е мобилизиран отново през септември 1915 г. във Велико Търново. Включен е в състава на 3-та бригада от 5-а пехотна Дунавска дивизия (заедно с 49-и пехотен полк). Негов командир е подполковник Христо Брусев. През октомври 1915 г. 3-та бригада е предислоцирана с железопътен транспорт от Червен бряг в Кюстендил и влиза в състава на Втора армия, която е под командването на генерал-лейтенант Георги Тодоров. Участва в овладяването на Прищина като част от колоната, осигуряваща левия фланг на 3-та пехотна дивизия. Прищина е заета, сръбската армия е разгромена и полковете на Дунавската дивизия продължават да преследват противника, отстъпващ към Албания. Две роты от 50-и полк участват в кръвопролитния бой за моста на Черни Дрин в помощ на 23-ти Шипченски полк. Сръбската армия е изтласкана в Албания, където е превозена с френски и английски кораби на о. Корфу за възстановяване и превъоръжаване.

След разгрома на Сърбия 5-а пехотна Дунавска дивизия е предислоцирана на гръцката граница в района на гр. Гевгели и полковете заемат поверените им участъци за отбрана. Цяла година продължава затишието на Македонския фронт и войските се занимават с оборудване на позициите за отбрана, като периодично се сменят. Студът, болестите, гладът и непрекъснатият обстрел от съглашенската артилерия носят нови загуби сред дружините на полка.

Игва злополучната 1918 г., а 50-и пехотен полк през май е на позиции в района на с. Хума, където около селото са трите върха на Паяк планина, които образуват триъгълник, вдаден на юг към неприятеля. Средният е вр. Яребична, където през май 1917 г. е нанесено тежко поражение на съглашенските войски. Година по-късно съглашенското командване се опитва да поправи неуспеха си и съсредоточава срещу позициите на 5-а Дунавска дивизия една френска и три гръцки дивизии. На десния фланг на позицията е 50-и пехотен полк, а фронталният за битката вр. Яребична е зает от трите дружини на 49-и пехотен полк.

Съглашението предприема 13-часов артилерийски обстрел, преди да прати Архипелагската дивизия срещу добре окопаните български позиции. В 4:45 ч. следва мощна атака главно по фланговете на вр. Яребична, където са позициите на 50-и и 2-ри пехо-

мен полк. Въпреки загубата на редица пунктове до вечерта позицията е удържана. На следващия ден сутринта след повторен артилерийски обстрел, подкрепени и от съгласенска авиация, три гръцки полка в първа и два френски във втора линия на няколко гъсти вълни атакуват позициите на 50-и пехотен полк. Оределите му роты се сражават храбро, но превъзходството на противника е огромно и те отстъпват с бой. Врагът успява да обгради 49-и полк, който е разгромен напълно. Централната позиция е пробита и напред се втурват френски и сръбски полкове. Българското командване прави отчаяни опити за възстановяване на позициите, но те са неуспешни. Полковете понесат допълнителни тежки загуби и се оттеглят на по-задни позиции. След последвалата мащабна септемврийска офанзива и пробива при Добро поле войната е загубена. Следва Солунското примирие. България излиза от войната, полковете от 5-а Дунавска дивизия избягват пленничеството и се оттеглят в България, а 50-и пехотен Нишавски полк е демобилизиран и разформиран през 1919 г.

За участие във **Втората световна война (1941–1945)** на 20 юни 1941 г. в Драгоман е формирана Пиротска дружина, която е на гарнизон в Пирот. От януари 1942 г. е преименувана на 1/50 Нишавска дружина, а от март 1943 г. – на 3/25 пехотна Нишавска дружина, като участва в състава на 25-и Драгомански полк в окупационните действия в Сърбия.

През 1944 г. дружината осъществява мобилизация и отново е формиран 50-и пехотен Нишавски полк. В неговия състав са 1-ви и 3-ти граничен участък. Под командването на подполковник Славчо Даскалов участва в първия период на заключителния етап на войната в Европа в състава на 1-ва пехотна Софийска дивизия. На полка е подчинена и Трета българска народоосвободителна бригада „Георги Димитров“. Той участва в епичните боеве при овладяването на Стражинската и Страцинската позиция.

На 19 и 20 октомври се водят боеве с германските части по целия фронт на Първа армия, а 1-ва Софийска дивизия се бие упорито за хребета Петралица. След поредица от боеве с хитлеристите дружините на 50-и Нишавски полк успяват да достигнат вр. Кутле. На следващия ден дивизията получава заповед да атакува флангово от запад силната Страцинска позиция, като настъпи в направление на вис. Веля страна и се озове в тила на врага. В тежко положение изпада 1-ви пехотен Софийски полк, който пети ден води бой в обкръжение. Действията на Нишавския полк значително подпомагат излизането от обкръжение на софиянци.

На 24 октомври 50-и Нишавски полк продължава настъплението си в направление към Мокро езеро, Карпински манастир и вис. Веля страна. Височината е овладяна от дружините на полка, което застрашава противника на Страцинската позиция и подпомага превземането ѝ от частите на 2-ра пехотна Тракийска дивизия.

На 26 октомври полкът участва в справянето със слабата противникова съпротива. Хитлеристите организират силна контраатака на десния фланг на дивизията, отбита от дружините на 50-и и 27-и пехотен полк, след което завземат вис. Веля страна. До вечерта 50-и пехотен полк и останалите части на 1-ва Софийска дивизия достигат предмостовата позиция на р. Пчиня, полкът е изведен в резерв на дивизията и участва в няколко епизодични сражения в нейния състав.

След приключването на бойните действия 50-и пехотен Нишавски полк е върнат в България и е разформиран.

ПЕТДЕСЕТ И ПЪРВИ ПЕХОТЕН ВАРДАРСКИ ПОЛК

Формиран е в Хасково през септември 1912 г. от състава на 10-и пехотен Родопски и 30-и пехотен Шейновски полк. Мобилизацията е осъществена в два гарнизона – Хасково и Търново Сеймен (дн. Симеоновград). Включен е в състава на 3-та пехотна бригада от 8-а пехотна Тунджанска дивизия.

Участва в **Балканската война (1912–1913)** заедно с 52-ри пехотен полк. Командир на бригадата е полковник Иван Пачев, а на полка – полковник Петър Калканджиев, сменен в хода на войната от полковник Марин Узунов. На 2 октомври 1912 г. 51-ви пехотен полк заема район за съсредоточаване в Харманли, със започване на войната се изнася към границата и настъпва на турска територия. На 8 октомври, въпреки значимата численост на неприятелските войски, води успешни боеве при с. Юруш. На 9 октомври дружините от полка се изправят при Куюнлий срещу главните сили на Гюмюрджинската пехотна дивизия. Боят се води с голямо ожесточение, след удар „на нож“ турците са обърнати в бягство, като дават стотици убити. Полкът продължава да преследва отстъпващите турски части и на 16 октомври отразява атаката на 15 дружини, настъпили между Марица и Арда в района на Епчели. Турците дават над 800 убити. На 25 октомври 1912 г. 51-ви пехотен полк заедно с 30-и пехотен Шейновски полк участва в атаката срещу турските укрепени позиции на вис. Картал тепе. Ожесточените боеве продължават до 30 октомври, когато турците правят последни опити да си върнат завзетите позиции. Целодневните атаки на таборите им са отблъснати с големи жертви от страна на противника. Към края на деня дружините на двата полка се вдигат в контраатака и позицията е запазена. Турците се оттеглят към Огринската крепост. В състава на дивизията 51-ви полк се включва в обсадата на крепостта на Южния сектор, където изкарва зимата в борба със студа. На тези позиции дочаква първото примирие, подновяването на бойните действия и щурма на крепостта. Дружините от 51-ви пехотен полк се разполагат в Югозападния сектор и се подготвят за атаката.

На 11, 12 и 13 март 1913 г. полкът участва в настъпателните боеве на Южния сектор от обсадата на Огрин – между реките Арда и Марица. Огрин пада, войната е спечелена от българите, но на хоризонта се задава война с досегашните съюзници.

За участие в **Междусъюзническата война (1913 г.)** 8-а Тунджанска дивизия е прехвърлена в района на гр. Серес – първоначално в състава на Втора армия, като към 6 май 51-ви пехотен полк е разположен в гр. Серес. Впоследствие 8-а Тунджанска дивизия е придадена към Четвърта армия и 51-ви пехотен полк в състава на 3-та пехотна бригада е в резерв на дивизията при битката за Щип. След кръвопролитния бой при Криволак, където е разгромена сръбската Тимошка дивизия, 51-ви полк влиза в сборния отряд на армията, чиято задача е да очисти пространството между Вардар и Брегалница от остатъците на Тимошката дивизия. Но отрядът не успява да се противопостави на започналото настъпление на сръбската армия на 23 юни. Той се разпада на две, заедно с други части 51-ви пехотен полк влиза в състава на 1-ва бригада от 3-та пехотна Балканска дивизия и се оттегля към Серка планина.

При общото отстъпление на армията бригадата се оттегля през Хамзалии и Пехчево към Трабатовище и към 28 юни 51-ви полк получава задача да организира в състава на бригадата отбраната на нейния ляв фланг в Голак планина. Две дружини от полка участват в боевете за масива Бияз тепе, където съдействат на 6-а Бдинска дивизия да си върне загубените позиции. Опитите на дивизията не успяват и дружините от 51-ви полк остават по северозападните склонове на масива до 8 юли, докато цялата му останала част е в ръцете на гърците. След разширяването на гръцкото настъпление към вис. Занога дружините от полка заемат позиции по хребета на Голак планина – северно от с. Митрошинци, където е срият настъпателният устрем на сърбите, и така дочакват контранастъплението на Българската армия срещу гърците в самия край на войната.

Полкът участва в контраудар срещу затворената в дефилето гръцка армия – в състава на контраударната групировка на Четвърта армия, като настъпва фронтално с 28-и Стремски полк срещу позициите на противника на масива Бияз тепе. Съчетава с удара на 11-и Сливенски полк от запад, атаката е успешна и противникът е принуден да изостави масива и да се оттегли на юг към с. Пехчево. Полкът продължава да настъпва в рамките на контраударната групировка, която затваря клещите около гръцката армия в долината на р. Струма. Настъплението на румънските войски и сключеното набързо примирие спасяват гръцката армия от пълно обкръжение и разгром. На 10 август полкът е разформиран.

Обучение на щурмова команда от 51-ви пехотен полк през Първата световна война

За участие в **Първата световна война (1914–1915)** на 11 септември 1915 г. във Вигин е формиран отново 51-ви пехотен Вардарски полк – към 1-ва пехотна бригада от 6-а пехотна Бдинска дивизия на Първа армия. Участва в Първата световна война под командването на подполковник Иван Попов, заменен през февруари 1916 г. от подполковник Иван Жабински, а от май 1917 г. – от подполковник Петър Кръстев.

През октомври 1915 г. полкът участва в приграничните боеве на бригадата в района на Връшка чука – Затворнишка поляна – Рагулово бърдо. На 14 октомври тя получава задача да настъпни в направление към Гърляно – Шливар, със задача да овладее с. Лубница. Заповедта е отменена още същата вечер поради отстъплението на Сборната дивизия към гр. Болевац. Първа армия прогължава да настъпва и достига линията Парачин – Алексинац – Ниш. Към Парачин е пренасочена 6-а пехотна дивизия – по шосето за Зайчар през Криви вир. Времето е лошо, проливните гъжгове са вдигнали нивото на р. Тимок и тя е заляла долината. След като не успява да открие брод, 51-ви полк се връща на Връшка чука. Шеста пехотна дивизия участва в превземането на Зайчар, Неготин и Алексинац и в преследването на противника към Прокупле и Косово. В състава на дивизията 51-ви полк е изведен в района на Дупница и Горна Джумая – в разпореждане на Главното командване. С формирането на Моравската окупационна област на 17 ноември 1915 г. той е в състава на 3-та бригада и е част от окупационните войски в района на Болевац, Парачин, Зайчар и Неготин.

През юли 1916 г. 3-та бригада на дивизията (51-ви и 52-ри полк) е изпратена на Южния фронт в Първа армия. Участва в Чеганската операция в състава на 8-а пехотна Тунджанска дивизия. В първата бойна линия на бригадата 51-ви пехотен полк (заедно с 56-и пехотен полк от 8-а дивизия) настъпва на 16 и 17 август в направление към Битоля – Горничево, води тежки боеве с противника при Долен Каленик, Кладбище и Долно Върбене. До края на деня полковете от бригадата достигат рубежа с. Пополжани – Върбени. На 19 август 51-ви полк в състава на бригадата е пренасочен и настъпва към Забърдани, Мала Нудже планина и Власина. Настъплението върви бавно, сърбите се съпротивляват отчаяно, но към 20 август е достигната Мала Нудже планина, след което полковете са пренасочени към Чеган планина, която е добре оборудвана за отбрана. В първата линия 51-ви пехотен полк (заедно с 56-и пехотен полк от 8-а дивизия) на 25 август достига линията с. Жерви – с. Чеган и атакува укрепените позиции на противника в Чеган планина. Той настъпва между Чеган и Жерви по направление към р. Петърски поток и достига само на 100–150 крачки от неприятелските окопи, разположени по югоизточните склонове на кота 1500 и Метерис тепе. Поради силния флангов артилерийски огън обаче е принуден да се окопае. Боевете продължават и през следващите дни, като противникът няколкократно контраатакува. Операцията е проведена с малки сили и не постига очакваните резултати.

В отговор на Чеганската операция съглашенското командване започва през септември есенна офанзива в района на Битоля. Без отгих и попълване на загубите от предишните боеве, без възстановяване на изразходваните муниции българските полкове посрещат офанзивата на съглашенските войски, усилен с възстановените и превъоръжени с френско оръжие сръбски армии и прехвърлените съглашенски войски от Дарданелите. Срещу оределите в предишните боеве полкове на Първа армия

Клетва на войници от 51-ви пехотен полк през Първата световна война

В района на Мала Нудже планина противникът хвърля две френски дивизии (156-а и 57-а), Трета сръбска армия, една руска пехотна бригада, една конна сръбска дивизия и два конни полка. Шест пехотни дивизии и една бригада, попълнени по щата и добре въоръжени, атакуват по целия фронт оределите полкове на 8-а Тунджанска дивизия, 1-ва бригада от 3-та Балканска дивизия и 3-та бригада от 6-а Бдинска дивизия (51-ви и 52-ри пехотен полк) с командир полковник Стефан Тасев.

В състава на усилената бригада на полковник Тасев 51-ви пехотен полк води боеве от 12 до 14 септември в Мала Река планина за отразяване настъплението на противника. Силите са неравни, боеприпасите са на привършване, на оръдие са отпуснати само по 12 снаряда дневно, снабдяването е трудно. Съгласенската артилерия не пести снаряди, пехотните атаки са една след друга. Полкът се оттегля, водейки боеве на няколко временни позиции в дълбочина на отбраната, и към 13 септември заема позиции на кота 1415 при с. Айтос, където води тежки боеве с настъпващите френски части.

Противникът успява да пробие отбраната при Горничево, но това има само тактическо значение. Претърпели значителни загуби, българските полкове се оттеглят на позиции на Кеналската укрепена линия. Трета бригада от 6-а Бдинска дивизия с променен състав (51-ви и 27-и пехотен полк), усилена с една дружина от 15-и пехотен полк, в началото на октомври заема позиции на Кеналския участък – от пътя Холевен – Клещани до кота 2094, като 51-ви полк е в средния участък на вр. Острец. На 4 октомври оределите в предишните боеве полкове от бригадата посрещат угара на 156-а

френска и сборната френско-руска дивизия. След мощна артилерийска подготовка започва атака на френските и руските полкове, отбита с огромни загуби за тях. Атаките на французите са една след друга, полето пред българските позиции се покрива с трупове на френски войници, но противникът не постига успех. Титаничната битка продължава до началото на декември с огромни загуби и за двете страни. Фронът се изтегля по височините северно от Битоля, където съглашенското настъпление е спряно. Линията на фронта е заздравена. Особено пострадалата в боевете 8-а пехотна дивизия, включително 51-ви пехотен полк, след края на боевете е изведена в района на Сяр за възстановяване и почивка.

Частично попълнена с личен състав, дивизията през 1918 г. е отново на позиции и посреща съглашенското настъпление през септември. Полкът воюва при Червената стена, Пелистер, Ракита и вр. Гарван. След пробива при Добро поле българските войски се оттеглят на север, войната е загубена. След Солунското примирие от 29 септември 1918 г. полкът остава в заложеност.

Командирът на полка полковник Петър Кръстев организира спасяването на знамето. В малка селска къща в с. Царакиново – на 20 км югозападно от Скопие, поставя задача на старши подофицер Христо Петров да го спаси и го навива около кръста му. В командата, спасила знамето, са фелдфебел Никола Пападиев, старши подофицер Васил Въгов и подофицер Васил Христов. Командата преминава през размирните райони на Косово и Сърбия, а след среща със сръбски пост със знамето остава само Христо Петров, който го пренася през границата и го предава във военното комендантство в гр. Кула. През 1919 г. полкът е разформиран. Знамето му е наградено с „Възпоменателна металическа гривна“ за спасяване, а на спасителите му е връчен „Знак за спасяване на знаме“.

За участие във **Втората световна война (1941–1945)** през юни 1941 г. в Скопие е формиран отново 51-ви пехотен Вардарски полк. Негов командир е полковник Димитър Главанаков. Подчинен е на 14-а пехотна дивизия, носи гарнизонна служба и поддържа реда и спокойствието в района. На 25 юни 1942 г. командир на полка става подполковник Стойно Бачийски. На 9 септември 1944 г. при оттеглянето му към България е обкръжен от германците и обезоръжен. На 20 септември 1944 г. 51-ви пехотен Вардарски полк се завръща в Кюстендил и е разформиран.

ПЕТДЕСЕТ И ВТОРИ ПЕХОТЕН МОРАВСКИ ПОЛК

Формиран е в Стара Загора през септември 1912 г. от състава на 12-и Балкански и 23-и Шипченски пехотен полк. Мобилизацията на полка е извършена в два гарнизона – Стара Загора и Казанлък. Получава знамето, предназначено за 1-ва дружина на Българското опълчение в Руско-турската война от 1877–1878 г. Включен е в състава на 3-та бригада от 8-а Тунджанска дивизия на Първа армия.

Под командването на полковник Васил Воденичаров полкът участва в **Балканската война (1912–1913)**. Той заема район за съсредоточаване в Харманли. Със започването на войната бригадата настъпва на турска територия в състава на маневрените войски. В боевете за Люлебургаз на 16 октомври 1912 г. 52-ри пехотен полк (заедно с 51-ви пехотен полк) отразява атаката на 15 дружини, настъпили между Марица и Арда в района на Епчели. Турците дават над 800 убити. На 25 октомври 52-ри пехотен полк (заедно с 12-и пехотен Балкански полк) участва в атаката на турските укрепени позиции на вис. Папаз мене.

Офицери от 52-ри пехотен полк на обяд, с. Татаркьой, Одринско, 11 март 1913 г.

На 30 октомври полковете отразяват жестоки атаки на многобройни турски части, които се стремят да си възвърнат изгубените позиции. Всяка атака е последвана от контраатака от страна на българите и турците се отказват от опитите си да пробият блокадата на крепостта.

Полкът участва в боевете при Чаталджа в района на Арнауткьой, но атаката е неуспешна за българските войски и те преминават към отбрана. През 1913 г. той е изведен в района на Огрин и от 11 до 13 март участва в настъпателните боеве в участъка на Южния сектор от обсадата на Огрин – между реките Арда и Марица. Огрин е превзет, войната е спечелена, но частите на Тунджанската дивизия са прехвърлени в Македония. Започва войната със съюзниците.

През **Втората балканска война (1913 г.)** 52-ри пехотен полк е в състава на 3-та бригада от 8-а пехотна дивизия и към 6 май заема позиции с дружините си в района на моста на Струма при Орляк и около шосето до с. Лахна, като осигурява развърщането на войските на Втора армия. Впоследствие 8-а Тунджанска дивизия е пригледена към Четвърта армия и 52-ри пехотен полк в състава на бригадата е в резерв на дивизията при битката за Щип. С част от силите си 52-ри полк съдейства на 17 и 18 юни на 30-и пехотен Шейновски полк в атаката на сръбските позиции. След неуспеха на настъплението полкът в състава на бригадата е на Щипската позиция на дивизията и отразява сръбските атаки, като остава там до 24 юни. За спиране на сръбското настъпление командването на Четвърта армия организира контраудар на десния фланг на армията със силите на 8-а пехотна Тунджанска дивизия, която е изведена на десния фланг на армията – на линията Керазлий – Бучим. В контраудара на дивизията участва и 52-ри пехотен полк. Въпреки че той е проведен с малки сили, успява да окаже решително влияние за окончателното спиране на сръбското настъпление. Полкът остава на заетите позиции до края на войната. Примирението е подписано, войната е загубена за България и 52-ри пехотен полк се завръща в родината. Той е демобилизиран и е разформиран на 7 август 1913 г. След балканските войни знамето му е предадено на 35-и Врачански полк, където е съхранявано до Първата световна война.

При обявяването на мобилизацията през септември 1915 г. за участие в **Първата световна война (1915–1918)** от състава на 35-и и 36-и пехотен полк е формиран отново 52-ри пехотен Моравски полк. Той влиза в 3-та бригада на 6-а пехотна дивизия. Негов командир е подполковник Атанас Петров.

През октомври 1915 г. полкът участва в приграничните боеве на бригадата в района на Връшка чука – Затворнишка поляна – Радулово бърдо. На 14 октомври тя получава задача да настъпи в направление към Гърляно – Шливар със задача да овладее с. Лубница, но заповедта е отменена още същата вечер поради отстъплението на Сборната дивизия към гр. Болевац. Шеста пехотна дивизия е пренасочена към Парачин по шосето за Зайчар през Криви вир. Времето е лошо, проливните дъждове са вдигнали нивото на Тимок и реката е заляла долината, което забавя дивизията. Командването ѝ успява през следващите дни да прегрупира частите и 52-ри пехотен полк участва в превземането на Зайчар, Наготин и Алексинац, както и в преследването на противника към Прокупле и Косово. Впоследствие 52-ри полк в състава на дивизията е изведен в района на Дупница и Горна Джумая – в разпореждане на Главното командване. Участва в състава на окупационните войски в Моравско – в районите на Свиленец, Бърза паланка и Пожаревац.

През юли 1916 г. 3-та бригада на дивизията (51-ви и 52-ри полк) е изпратена на Южния фронт в състава на Първа армия. Участва през 1916 г. в Чеганската опера-

ция на армията. Тя е в района на селата Бистрица и Новак и е приджена към 8-а пехотна Тунджанска дивизия, която има задача да разбие противника западно от Островското езеро и да настъпи в теснината между езерата Мала Преспа и Рудник. Първоначално 52-ри пехотен полк е в дивизионен резерв и в боен ред следва първоешелонните полкове на дивизията. На 19 август в състава на бригадата е пренасочен и настъпва към Забърдани, Мала Нугже планина и Власина. Настъплението върви бавно, сърбите се съпротивляват отчаяно, но към 20 август полковете на бригадата достигат Мала Нугже планина, след което са пренасочени към Чеган планина. Боевете за Чеган продължават няколко дни, като противникът няколкократно контраатакува. Операцията е проведена с малки сили и не постига очакваните резултати.

В отговор на Чеганската операция съглашенското командване през септември започва есенна офанзива в района на Битоля. Срещу оределите в предишните боеве полкове на Първа армия в района на Мала Нугже планина противникът хвърля пет пехотни дивизии – две френски, една специална руска бригада, конната сръбска дивизия и два конни полка. В състава на усилената бригада на полковник Тасев 52-ри полк води боеве от 12 до 14 септември на Мала Река планина за отразяване настъплението на противника. Силите са неравни, боеприпасите са на привършване, на оръжие са отпуснати само по 12 снаряда дневно, снабдяването е трудно. Съглашенската артилерия не пести снаряди, пехотните атаки са една след друга. Полкът се оттегля, като води боеве на няколко временни позиции в дълбочина на отбраната.

Свещеник Стефан Иванов пред офицери и войници от 52-ри пехотен полк през Първата световна война

Противникът успява да пробие отбраната при Горничево, но това има само тактическо значение. Понесли значителни загуби, след пагането на Каймак Чалан на 30 септември българските войски се оттеглят на Кеналската укрепена линия. Вече в състава на 2-ра бригада от 9-а пехотна дивизия, 52-ри полк заема позиции на рубежа от координати 2094 до координати 2000, източно от Преспанското езеро, като презгражда направлението към с. Любойна. Той участва в титаничната битка, продължила с огромни загуби и за двете страни до началото на декември 1916 г. Десетки полкове са смлени в касаницата, без съглашенските войски да постигнат стратегически успех. Загубите на френско-руските полкове са огромни и те се отказват да настъпват на това направление. Фронтът се изтегля по височините северно от Битоля, където съглашенското настъпление е спряно. Линията на фронта се заздравява. Частично попълнен с личен състав, полкът е отново на тези позиции през 1918 г. и посреща съглашенското настъпление през септември. След пробива при Добро поле българските войски се оттеглят на север, а войната е загубена.

След Солунското примирие от 29 септември 1918 г. полкът остава в заложеност. Командирът му полковник Стефан Соларов заповядва да се спаси знамето. Поручик Цветко Митков Цанински, старши подофицер Цено Лозанов и девет подофицери и войници тръгват със знамето в полунощ на 3 октомври 1918 г. от района на Тетово към България. Придвижват се при много тежки условия, успяват да избегнат срещи със сръбски патрули и разбойници, върлуващи в Косово и Сърбия. Пристигат на 10 октомври 1918 г. във Враца и го предават на комисия в района на 35-и Врачански полк.

След завръщането си от пленничество в родината 52-ри пехотен полк е разформиран. Знамето му е наградено с „Възпоменателна металическа гривна“ за спасяване, а на спасителите му е връчен „Знак за спасяване на знаме“.

За участие във **Втората световна война (1941–1945)** през 1941 г. в Сливница е формиран отново като 52-ри пехотен Врачански полк в състав от две дружини – едната е на гарнизон във Враня, а другата – в Куманово. Негов командир е полковник Христо Арабов, заменен през 1942 г. от подполковник Михаил Каролев. Полкът е подчинен на 14-а пехотна дивизия от състава на Първи български окупационен корпус. От 20 март 1943 г. той е преименуван отново на 52-ри пехотен Моравски полк, а от него се отделя 2-ра дружина, която влиза в състава на новосформирания 53-ти пехотен Осоговски полк. След 9 септември 1944 г. при изтеглянето му към България полкът води сражения с отстъпващи германски части. Разформиран е в гр. Дупница.

ПЕТДЕСЕТ И ТРЕТИ ПЕХОТЕН ОСОГОВСКИ ПОЛК

Формиран е на 20 септември 1912 г. в Плевен от състава на 4-ти пехотен Плевенски и 17-и пехотен Доростолски полк и влиза в 3-та бригада от 9-а пехотна Плевенска дивизия. Негов командир е полковник Атанас Узунов.

Полкът участва в **Балканската война (1912–1913)**. Бойното си кръщение получава в срещните боеве на подстъпите към Огрин. Участва в боевете при Константиново, Михалич и Хаскьой, както и в обсадата на Огринската крепост, източно от р. Тунджа. На 1 ноември 3-та бригада от Плевенската дивизия заема позиция в Източния сектор на обсадата на Огринската крепост. На 2 ноември 53-ти пехотен полк участва в атаката срещу нейните предни укрепления – Мусубейли, Сапунджилар, Маслака и Мал тепа. Участва и в ликвидирането на опитите на турския гарнизон за напускане на Огринската крепост на 26, 27 и 28 януари 1913 г.

Истинската си слава полкът добива в боевете от 11 до 13 март 1913 г. при превземането на Огринската крепост. С изгрева на Луната в 22:55 ч. на 12 срещу 13 март българската артилерия открива интензивен огън по турските отбранителни съоръжения.

Настъплението на пехотата започва в 23:30 ч. След направата на проходи в телените заграждения е предприета устремна и неугържима атака. Воините от 53-ти пехотен полк начело с полковник Димо Христов и 10-и пехотен Родопски полк атакуват устремно форта Айджиолу и в 1 часа и 50 минути го превземат, като развяват българския триколюр.

Те подават сигнал с фенер артилерията да спре огъня си по него и да пренесе стрелбата в дълбочина. В помощ на пехотата пристига артилерийското отделение на капитан Игнатов. Смелите артилеристи излизат на предната линия и откриват огън по подхождащите от дълбочина турски резерви, като по този начин ги приковават и не им позволяват да контраатакуват. По своята същност това е първият в световната военна история случай за използване на подвижен заградителен огън. Част от полка подпомага 23-ти Шипченски полк при превземането на Айваз баба. Огрин е превзет, войната е спечелена, но полкът в състава на дивизията е прехвърлен на запад, за да участва в боевете със сърбите.

По време на **Междусъюзническата война (1913 г.)** полковете от 3-та бригада на 9-а Плевенска дивизия са използвани за формиране на други части, както и в резерв. В състава на Пета армия незабравим ще остане героизмът на 53-ти пехотен полк в боевете при Гюешево и Деве баур, където гружините твърдо устояват на сръбските атаки и се покриват със слава. Войната е загубена, полкът се прибира в Плевен и е разформиран, като кадровите му воители са привлечени за формиране на 1-ва резервна дивизия.

За участие в **Първата световна война (1915–1918)** 53-ти пехотен полк отново е формиран в Кюстендил на 14 септември 1915 г. от състава на 13-и пехотен Рилски и 26-и пехотен Пернишки полк, като е включен в 3-та бригада на 7-а пехотна Рилска дивизия. Негов командир е подполковник Младен Станев, а на дивизията – полковник Вълко Василев.

Позиции на 53-ти пехотен полк през Първата световна война при с. Алинци, Прилепско

През 1915 г. полкът участва в боевете в Македония. Със започването на войната 7-а Рилска дивизия действа в направление Царево село – Кочани – Щип – Велес. На 2 октомври 53-ти полк настъпва през Голак планина към Веница. Билото ѝ е укрепено от сръбските части, включително с блиндирано окопи. От разположената западно от с. Драгобрац височина и западно от с. Пекляно настъпващите вериги на българите са обстрелвани с артилерия и картечници. С вихрени атаки „на нож“ дружините от 3-та Рилска бригада успяват да изтласкат сърбите от билото. На следващия ден частите на 7-а Рилска дивизия овладяват Калиманското плато и се спускат в Кочанското поле. Югозападно от Гърляно с противника води бой 53-ти полк, достига Якимово и оказва подкрепа на 54-ти пехотен полк в боя му при с. Драгобрац. Сърбите напускат позициите си и се оттеглят към Веница, преследвани по петите от рилските полкове. На 5 октомври 53-ти пехотен полк води бой при кота 550, а на следващия ден пада Страцинската позиция, превзета от 3-та Балканска дивизия, и рилските полкове настъпват към Куманово. Пет сръбски полка са разпилени под удари-

Землянки на 53-ти пехотен полк в Битолско през Първата световна война

те на двете дивизии, а 53-ти пехотен полк води боеве при с. Пищина, за вис. 1050 и с. Неновци. На 9 октомври частите на 7-а дивизия влизат в Куманово.

След кратка почивка на 13 октомври полковете на 7-а Рилска дивизия са пренасочени на юг – към Щип и Велес, срещу съглашенските войски, бързащи на помощ на разгромената сръбска армия. След овладяването им 53-ти полк участва в отбранителните боеве срещу настъпващите френски, английски и сръбски войски. На 17 октомври той е преподчинен на командира на 2-ра бригада от Рилската дивизия полковник Дионисий Писинов и настъпва по десния бряг на р. Вардар. Настъплението на съглашенските войски е спряно и българските войски преминават в контранастъпление, довело до отхвърляне на врага южно от р. Черна, където полкът е сменен на позициите му и преминава в резерв. След двумесечни непрекъснати боеве поочуканият и с оредял състав 53-ти пехотен полк е на Южния фронт на р. Черна, където се подготвя за отбрана.

Петдесет и трети пехотен полк в почивка, Добруджа, 10 септември 1916 г.

Към средата на лятото на 1916 г. полковник Константин Ламбринов, поел командването на полка през март, получава заповед за прехвърлянето му на Добруджанския фронт. Пристига на 7 октомври в разгара на боевете за Добрич, а една от дружините му не може да участва в сраженията, защото идва след приключването им. От движение дружините влизат в жестокия бой и дават своя принос за освобождаването на града. При Добрич загиват 41 души от полка, а над 250 са ранени. Впоследствие 53-ти пехотен полк е прехвърлян ту към Варненския подвижен резерв, ту към 2-ра бригада от 6-а Бдинска дивизия. Като част от Бдинската дивизия участва в сраженията за пълното освобождаване на Добруджа. С формирането на Сборната дивизия на генерал-майор Тодор Кантарджиев 53-ти пехотен полк влиза в нейния състав и води тежки боеве при Геленджик, Енидже, Кобагин и Кюстенджа, при Бабагаз, Тулча и Исакча.

През пролетта на 1917 г. 53-ти пехотен полк в състава на Сборната дивизия е изпратен на Южния фронт. Включен е в 1-ва бригада на дивизията (заедно с 16-и Ловчански полк) и заема позиции в западния участък на Македонския фронт. Участва в боевете срещу съюзническите войски през 1917 г.

През есента на 1918 г. 53-ти пехотен полк е прехвърлен в района на Добро поле, къде-

то води ожесточени боеве след пробива на съглашенските войски. Под командването на полковник Ламбринов той е в резерв на Единадесета германска армия (съставена само от български дивизии) и към 13 септември се разполага зад 2-ра пехотна дивизия в долината на р. Градешница. На 15 септември след пробива на главната позиция в стика между 29-и и 30-и пехотен полк двете дружини от полка заемат позиции и посрещат нахлуващите френски вериги. Още към 7 ч. сутринта след заемането на вис. Гръцки пост веригите на противника се насочват към вр. Шейновец, където са ротите от 2-ра дружина на 53-ти полк под началството на капитан Богданов. Защитниците ги посрещат с огън. Откриват огън и картучниците на поручик Пенчев от Стояновата висота, но французите продължават да настъпват и към 10:30 ч., въпреки упоритата отбрана и контраатаките, успяват да заемат вр. Шейновец. Към 12 ч. командирът на 53-ти полк полковник Ламбринов застава начело на 2-ра и 4-та рота и ги повежда в контраатака. Противникът, смутен от ненадейното и смело нападение, напуска височината, но подкрепен от резерви, се връща и отново овладява вр. Шейновец.

Храбрият и упорит полковник Ламбринов обаче не се признава за победен. Той събира разпръснатите си войници, окуражава ги и ги повежда отново в атака. При вида на настръхналите ножове на атакуващите французите за втори път побягват от височината. След половин час нови френски резерви подсилват предните им редове и тя вече окончателно преминава в техни ръце. Трети път полковник Ламбринов събира останалите свои войници герои и се впуска в атака, но е смъртно ранен. Ротите, дали тежки жертви и останали без началници, не успяват да доведат атаката докрай. Но те остават по местата си и не допускат придвижване на север до 5 ч. вечерта, когато противникът, заел преди това Стоянова висота, преминава отново в настъпление.

Ротите на 53-ти пехотен полк отстъпват на Бригадната висота. Там се събират всички дружини от полка и на следващия ден водят отново кръвопролитен бой за отбрана на позицията на хребета Козяците. Следват отстъпателни боеве, примирие и край на войната. Полкът е демобилизиран на 31 октомври 1918 г.

Формиран е отново за участие във **Втората световна война (1941–1945)** на 20 март 1943 г. като 53-ти пехотен Осоговски полк – на основата на 2-ра дружина от 54-ти пехотен Битолски полк. Негов командир е полковник Асен Дипчев, сменен през септември от полковник Любомир Грънчаров. Включен е в състава на 14-а пехотна дивизия. Разполага се на гарнизон в Куманово и изпълнява задачите, възложени от командването в предоставените за администриране от страна на България земи в Македония. На 8 септември 1944 г. под командването на подполковник Тодор Сапунджиев започва да се изтегля от Куманово и се завръща в Дупница, където е демобилизиран и на 1 октомври 1944 г. е разформиран.

Възстановен е като 53-ти пехотен полк през 1949 г. в Грудово и е включен в 10-а пехотна дивизия. През 1950 г. е преименуван на 53-ти стрелкови полк от 24-та стрелкова дивизия, в каквато е преименувана 10-а пехотна дивизия. При разформирането на 24-та стрелкова дивизия през 1958 г. 53-ти стрелкови полк е включен в 7-а стрелкова дивизия. През 1961 г. полкът е преименуван на мотострелкови и остава в 7-а мотострелкова дивизия до трансформирането ѝ в механизирана бригада през 1996 г. Затрит е при реформите в края на 90-те години и началото на XXI век.

ПЕТДЕСЕТ И ЧЕТВЪРТИ ПЕХОТЕН БИТОЛСКИ ПОЛК

Формиран е на 17 септември 1912 г. в Свищов от две дружини на 33-ти пехотен полк и две дружини на 34-ти пехотен полк. Подчинен е на 3-та бригада от 9-а пехотна Плевенска дивизия. Полкът получава знамето на Еленската № 21 пеша дружина. То ѝ е дарено от жителите на Еленски окръг през 1880 г. След 30 август 1881 г. знамето е съхранявано в двора.

Полкът под командването на полковник Евлоги Халачев участва в **Първата балканска война (1912–1913)**. Бойното си кръщение получава в срещните боеве на подстъпите към Одрин. Участва в боевете при Константиново, Михалич и Хаскьой, след което и в обсадата на Одринската крепост, източно от р. Тунджа. На 1 ноември 54-ти пехотен полк в състава на бригадата заема позиция в Източния сектор на обсадата и на 2 ноември участва в атаката срещу предните укрепления на Одринската крепост – Маслака и Мал тепе. Участва и в ликвидирването на опитите на турския гарнизон за напускане на Одринската крепост на 26, 27 и 28 януари 1913 г. Жестоките студовете през февруари водят до над 800 души болни и умрели от измръзване, но дружините изчакват началото на щурма на крепостта.

Полкът участва от 11 до 13 март 1913 г. в овладяването на Одринската крепост в Източния сектор. Атакува форта Таш табия, отблъснат е, а в боя се включва и 56-и пехотен полк, който настъпва между фортовете Айваз баба и Таш табия. Под ударите на двата полка пада Таш табия. Главната фортова линия е пробита.

Одрин е превзет от българските войски. Но част от дружините на 54-ти пехотен полк вместо мир и почивка ги очаква война с госкорешните съюзници.

През май 1913 г. първите две дружини от полка със знамето формират 62-ри пехотен полк, който в състава на новосформираната 13-а пехотна дивизия от Трета армия участва в **Междусъюзническата война (1913 г.)**. След войната, през август 1913 г., 62-ри пехотен полк заедно със знамето си формира 38-и пехотен полк, който влиза в състава на 10-а пехотна Беломорска дивизия и е на временен гарнизон в Мехомия. На 3 декември полкът се завръща в Кърджали и е разформиран.

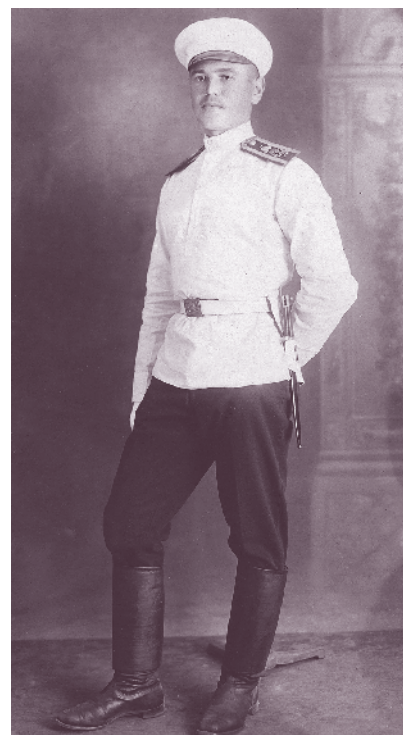
За участие в **Първата световна война (1915–1918)** 54-ти пехотен полк е отново формиран през септември 1915 г. в Самоков. Влиза в 3-та пехотна бригада от 7-а пехотна Рилска дивизия. Негов командир е подполковник от ГЩ Христо Лефтеров, на бригадата – полковник от ГЩ Христо Бурмов. Дивизията в състава на Втора армия участва в Овчеполската настъпателна операция на армията и има задача да настъпи по направление Царево село – Кочани – Велес, следвана от Конната дивизия, с част от силите си да съдейства на 3-та дивизия за овладяване на Страцинската позиция и Куманово. Дружините от полка овладяват граничните височини, като се справят със сръбските постове по тях и превземат Пехчево, след което продължават да настъпват към Кочани. На 2 октомври 54-ти пехотен полк напредва през Голак планина към с. Митрошинци, съвместно с дружините на 53-ти пехотен полк изтласква сръбските части от билото на планината, укрепено от противника, включително с блиндиранни окопи. На следващия ден частите на 7-а Рилска дивизия овладяват Калиманското

плато и се спускат в Кочанското поле. Пехотният 54-ти полк води тежки боеве с противника при с. Драгобрац. Сърбите не издържат на угара му (покрепен е и от 53-ти полк) и отстъпват на втората позиция между реките Осунца и Драгобрац, но не се задържат и там и се оттеглят безредно към Ваница. На 4 октомври в 5 ч. след пладне с музика и марша „Съюзници-разбойници“, с развято знаме гружуните на 54-ти пехотен полк влизат тържествено в с. Ваница, посрещнати възторжено от населението. На 5 октомври 54-ти пехотен полк води бой на Злетовска река при с. Стръмос, а на следващия ден – при с. Бучище, Неокази и кола 1050, на 7 октомври – при с. Туралево, а на 9 октомври заедно с полковете на 7-а Рилска дивизия влиза в Куманово.

След кратка почивка в Куманово полковете на Рилската дивизия са пренасочени на юг към Щип и Велес срещу настъпващите в помощ на сърбите англо-френски войски. След завземането им на 17 октомври 54-ти пехотен полк е изпратен да заеме билото на Серка планина и заедно с 45-и пехотен полк от 3-та Балканска дивизия да спре настъплението на френските части от 57-а пехотна дивизия. Полковете без особен успех още същия ден водят ожесточен бой – югоизточно от Кара Ходжали, като остават на 700–1000 крачки от билото. На 19 октомври полкът заедно с 24-ти и 45-и полк води боеве с французите в Серка планина, с. Патрик и с. Шеоба.

След сражението 54-ти полк влиза в състава на новосформираната Сборна бригада (заедно с 45-и пехотен полк) под командването на полковник Христо Бурмов. Бригата на 21 октомври участва в десния участък на втората атака на Криволашката позиция. Боевете продължават и на следващия ден, но нашите войски, претърпели значителни загуби, не успяват да овладеят укрепената линия. На 23 октомври е третата атака на Криволашката позиция. Полковете напредват с развети знамена и командирите отпред. Посрещнати със силен пушечен и картечен огън, както и от презградния огън на френската артилерия, те отново залягат и не успяват да превземат позицията. Загубите нарастват значително и българските части на фронта при Криволак преминават към отбрана.

На следващия ден съглашенското командване стоварва на гара Градско силни подкрепления от френски, английски и сръбски части и преминава в настъпление. От 25 до 28 октомври 54-ти пехотен полк участва в отразяването на противниковите атаки при Долно Чичево и Водоврат. Претърпели значителни загуби, французите прекратяват атаките си и се оттеглят на позиции на височините Острата чука, южно от Градско, Трите могили, северно от Росоман, и по хребета между селата Крушевица и Сирково. Българските войски преминават в контранастъпление, разбиват съглашенските войски по двата бряга на р. Вардар и ги отхвърлят зад р. Черна. Овладени са Градско, Прилеп и Битоля. Боевете при Кри-

Подполковник
Димитър Драганов
от 54-ти полк, убит
на 25 октомври 1915 г.

волак продължават до 28 ноември. Достигнали южната граница, българските войски са спрени по заповед на германското командване, което действа в услуга на прогерманския гръцки крал. На Южния фронт войските преминават към отбрана, което дава възможност на Съглашението да подведе значителни сили от други фронтове за решителните сражения през следващите години.

През 1916 г. 7-а Рилска дивизия е изведена от състава на Първа армия и е прехвърлена на струмското направление към Втора армия. За подобряване оперативната обстановка на войските през август Втора армия провежда Струмската настъпателна операция. На 18 август точно в 22:30 ч. 3-та пехотна Рилска бригада с 54-ти пехотен полк започва настъплението си от Рупелското дефиле и още на 19 август достига Демирхисар. След като пленява гръцка полурота, продължава напред, преследва френски авангард и достига р. Струма, където се подготвя за отбрана.

Поради започналата офанзива на съглашенските войски на битолското направление 54-ти пехотен полк е изпратен през октомври за усиление на Първа армия и участва в битката при Завоя на Черна, като води боеве при р. Брод и Тепавци. Претърпял значителни загуби, след сражението полкът е изтеглен за докомплектуване и почивка, след което е включен в състава на 302-ра българо-германска пехотна дивизия, обединила пет български полка под германско командване, останали при Завоя на р. Черна от предишните боеве.

През май 1917 г. 54-ти пехотен полк в състава на 302-ра дивизия участва в кръвополитните боеве при Завоя на Черна, като отбранява Щабната и Васковата височина. От 5 до 8 май противникът обработва позициите на българските полкове с артилерия и провежда разузнаване с бой, в резултат на които полкът дава 48 убити и 61 ранени. На 9 май е решителната атака. Срещу позициите на полка настъпват два пехотни полка от 16-а колониална френска дивизия и един руски полк – в участъка на 2-ра дружина.

Настъплението е отбито с ураганен пушечен и картечен огън и контраатаки, стигащи до ръкопашен бой. Загубите са още 132 убити и 276 ранени. Загубите на французите само пред полка се изчисляват на над 725 души убити и ранени, а по целия фронт на сражението при Завоя на р. Черна са над 5400 души – почти 20% само за един ден.

Стреснати от загубите, французите спират пешите атаки и през следващите дни подлагат българските позиции на артилерийска бомбардировка, от която полкът търпи нови загуби. На този участък от фронта се възцарява затишие, което продължава до септември 1918 г., а 54-ти пехотен полк е върнат в състава на Рилската дивизия и участва в отбраната на струмското направление. След пробива при Добро поле и разпадането на фронта се оттегля към България, където е демобилизиран и разформиран.

За участие във **Втората световна война (1941–1945)** на 3 март 1943 г. в Битоля е формиран отново 54-ти пехотен Битолски полк. Включен е в състава на 15-а пехотна дивизия и участва в администрирането на определените зони за отговорност. На 9 септември 1944 г. се изтегля към пределите на страната, като води боеве с германски части. След завръщането му в родината през октомври 54-ти пехотен Битолски полк е разформиран.

ПЕТДЕСЕТ И ПЕТИ ПЕХОТЕН ОХРИДСКИ ПОЛК

Формиран е на 14 октомври 1912 г. в гр. Мустафа паша (дн. Свиленград) – в четиридружинен състав, от 12-а, 23-та и 30-а допълваща дружина. Включва 26 офицери, 3444 низши чиновци и 3446 пушки. Подчинен е на 11-а пехотна дивизия и участва в **Първата балканска война (1912–1913)**. Под командването на подполковник Ганчо Георгиев изпълнява задачи за завършване обкръжаването на Одринската крепост и за превземането ѝ при щурма от 11 до 13 март 1913 г. Полкът е в Северозападния сектор заедно с Тимошката сръбска дивизия. Първоначално щурмът в сектора върви бавно, но след успеха в Източния сектор темпът на атаката нараства и укрепленията през нощта срещу 13 март падат едно след друго. Одрин е овладян, войната с Турция е спечелена, но вместо мир и завръщане по домовете частите на 11-а пехотна дивизия са изпратени в Беломорието. Започва нова война – Междусъюзническата.

Участва във **Втората балканска война (1913 г.)** в състава на 11-а пехотна дивизия и води бойни действия по течението на р. Места срещу гърците при Неврокоп и в Разложкото поле. Участва в решителния бой с гръцките части на Предела, изпратени да спрат настъпващите от Самоковския и Родопския отряд във фланг на основната гръцка групировка, разположена в Кресненското дефиле. Напредването на гърците е спряно и българските части се надвесват над дефилето, като така завършват обкръжаването на гръцката армия от изток. Сключеното примирие я спасява от пълен разгром. След войната през август 1913 г. полкът е демобилизиран.

Офицери от 55-и пехотен полк през Първата световна война

На 10 септември 1915 г. той отново е формиран в гр. Хасково от състава на 10-и и 30-и пехотен полк под името 55-и пехотен Охридски полк. Негов командир е подполковник Лазар Василев. Участва в **Първата световна война (1915–1918)** в 3-та бригада от 8-а пехотна Тунджанска дивизия. В хода на бойните действия съставът на бригадите непрекъснато се мени, полкът воюва в други бригади и дори в 1-ва бригада от 3-та Балканска дивизия.

В състава на 2-ра пехотна Тунджанска бригада 55-и полк участва в Моравската операция на Първа армия, като от 1 до 14 октомври преминава границата, овладява прилежащите височини и води боеве за гр. Княжевац. Противникът в състав от 3–4 полка отстъпва към Соко баня, преследван от тунджанските полкове. Впоследствие 55-и пехотен полк участва в настъплението към Соко баня, Алексинац и Ниш. На 23 октомври Ниш е овладян и в състава на бригадата полкът достига р. Морава. До август 1916 г. е на позиции от с. Секулево до с. Попадия, подготвяйки отбраната в определения му

участък и водейки откъслечни боеве с части на противника, опитващи се да провеждат разузнаване с бой.

Част от героите от 55-и пехотен полк от боевете в Завоя на р. Черна (1916–1917)

Охридският полк участва в Чеганската операция на Първа армия, проведена от 17 до 27 август 1916 г. Той настъпва в първия ешелон на бригадата на спомагателното направление северно от Островското езеро. Настъплението върви бавно поради недостатъчната организация и малкото сили, определени за операцията. Полковете понесят тежки загуби и настъплението, без да достигне крайната си цел, е прекратено.

Съгласненските войски започват есенната си кампания, известна повече в нашата история като Битката при Завоя на р. Черна.

След осемнадесетдневни кръвопролитни боеве на 30 септември 1916 г. пада Каймак Чалан и българските войски западно от върха се оттеглят на Кеналската укрепена линия. Трета бригада от Тунджанската дивизия (55-и и 56-и пехотен полк) заема участък по билото на Селечка планина, при Завоя на р. Черна, западно от нея до р. Рибник, на 1,8 км западно от Сочивир, и попада на направлението на главния удар на съгласненските войски. Пехотният 55-и полк е в десния участък на позицията на бригадата – между р. Рибник и потока на 2 км източно от реката. Вляво от него е 56-и пехотен полк. Силно оределите в предишните боеве дружини на двата полка на 6 октомври посрещат удара на сръбската Вардарска дивизия. Ожесточени боеве с напирещите полкове водят дружините от двата полка около селата Брод и Сливца. Жестоките боеве продължават 22 дни, с огромни загуби и от двете страни. Атаките са една след друга,

отблъсквани с огън и контраатаки от изморените български дружини. Сърбите напират неудържимо, решени да умрат, но да си пробият път към родината. Небе и земя се сливат в едно и в този аг юначните дружини от полка водят бой на последователни рубежи, удържайки бесния напън на сръбските полкове. Загубите на сърбите са невъобразими, но тяхното командване вкарва нови и нови сили в този аг, без да успее да пробие отбраната. При всяка неуспешна атака вражеската артилерия усилва огъня си. Загубите нарастват все повече и повече, като батареите трябва да пестят снаряди, което угнетява нашите защитници и убива бойния им дух.

На 7 ноември съглашенската артилерия открива изключително силен огън срещу полковете от 3-та пехотна Тунджанска бригада, които са се отгръпнали на север и заемат позиции между Крапе и Полог. След тридневни боеве загубите на 55-и и 56-и пехотен полк нарастват драстично и бригадата напуска позициите си, които веднага са заети от сърбите. На 14 ноември загубилите боеспособност полкове от 3-та Тунджанска бригада са изведени в района на Орахово за попълване и почивка, като предават позициите си при Ивен и Чегел на 2-ра бригада от 10-а пехотна дивизия, снета от Беломорието и прехвърлена на помощ в ага при Завоя на р. Черна. След нови боеве на 17 и 18 ноември българските войски на 19 ноември са принудени да напуснат Битоля и да заемат позиции на 5 км северно от града: на линията Пелистер – кота 1248 – кота 1050.

По донесение на командира на 8-а пехотна дивизия в непрестанните боеве през есента на 1916 г. – от август до 20 октомври, 55-и пехотен полк губи 41 офицери и кандидат-офицери и 2215 подофицери и войници. След попълването в състава му са едва 1450 души. Загубите се изчисляват на 65%.

През 1918 г. 8-а пехотна дивизия, включително 55-и пехотен полк, е прехвърлена във Втора армия на струмското направление. С този състав полкът участва в боевете през 1918 г., дочаква примирието и връщането си в България. На 1 октомври 1918 г. героичният 55-и пехотен полк е демобилизиран и разформиран.

За участие във **Втората световна война (1941–1945)** през 1942 г. отново е формиран 55-и пехотен полк – с името „Охридски“. Под командването на полковник Иван Магеров участва в състава на окупационните войски в Македония – като част от 15-а пехотна дивизия. На 9 септември 1944 г. при оттеглянето му към България полкът е пленен от германски части в Битоля. Командирът му полковник Никола Дренски, поел командването на 11 септември 1943 г., за да не приеме позора на пленничеството, се самоубива. След войната 55-и пехотен Охридски полк е разформиран.

ПЕТДЕСЕТ И ШЕСТИ ПЕХОТЕН ВЕЛШКИ ПОЛК

Формиран е в с. Мехалич на 18 септември 1912 г. от състава на 3-та, 25-а, 27-а и 29-а пехотна допълваща дружина. Включен е в 1-ва пехотна бригада от 11-а пехотна Сборна дивизия. Състои се от 18 офицери, 2438 низши чинове и 3500 пушки. Негов командир е подполковник Никола Буюклиев. Участва в **Първата балканска война (1912–1913)** при завършването на обкръжаването на Огринската крепост и ликвидирателните операции на турците да пробият блокадата ѝ. Проявява се и при превземането на крепостта с щурм от 11 до 13 март 1913 г., като той е в Източния сектор.

Артилерийският огън започва в 13 ч. на 11 март и продължава докъм 23 ч., като се води интензивно. Артилерията в Източния сектор започва стрелба около два часа по-късно и я прекратява твърде рано – към 18:30 ч. Това допълнително въвежда противника в заблуждение за действителната посока на главния удар.

Призори на следващия ден, към 4 ч., пехотата от всички сектори безшумно и незабелязано се вдига към позициите на противника. Преди уречения час настъпват дружините от 56-и пехотен полк и в 4:30 ч., след като са прогонили постовете на неприятеля по Провадийска река, атакуват „на нож“ окопите от предната позиция. Овладеана е, но полковете са спрени от убийствения огън на турската артилерия и се окопават.

Музикантската команда и офицери от 56-и пехотен полк през Първата световна война

Командирът на 56-и пехотен полк приема парада на полка си, командван от командира на 1-ва дружина подполковник Витанов, край с. Търновче, Битолско, 27 февруари 1917 г.

През нощта срещу 13 март започва щурмът на главната фортова линия на крепостта. Дружините от 56-и пехотен полк настъпват в пространството между фортовете Айваз баба и Таш табия. В 1:50 ч. на 13 март те се вдигат на решителна атака и с подкрепата на част от 54-ти пехотен полк след яростен бой форт Таш табия е взет.

Постепенно падат и останалите фортове от главната позиция. Огрин е превзет, войната с Турция е спечелена, но частите от 11-а пехотна дивизия са изпратени в Беломорието. Започва Междусъюзническата война.

Полкът участва във **Втората балканска война (1913 г)** в състава на 11-а пехотна дивизия от Втора армия. Води бойни действия срещу гърците на последователни, временно оборудвани рубежи в поречието на р. Места, при Неврокоп и в Разложкото поле. След края на войната през август 1913 г. полкът е демобилизиран и разформиран.

През септември 1915 г. той отново е формиран от състава на 12-и и 23-ти пехотен полк, но вече като 56-и пехотен Велешки полк. Участва в **Първата световна война (1915–1918)** в състава на 3-та бригада от 8-а пехотна Тунджанска дивизия. Негов командир е подполковник Димитър Алексиев. Участва в Нишката операция и води боеве при Княжевац, Алексинац и Ниш. С достигането на гръцката граница заема участък за отбрана на Мокра планина, след което е на позиции на вр. Каймак Чалан. До 24 юли 1916 г. остава там, когато е сменен от 11-и пехотен Сливенски полк.

Полкът участва в Чеганската операция на Първа армия, проведена от 17 до 27 август 1916 г., и настъпва на спомагателното направление северно от Островското езеро, следвайки 55-и пехотен полк. Роти от полка участват в кръвопролитните боеве на Каймак Чалан в подкрепа на усилията на 11-и пехотен Сливенски полк да удър-

жи върха. След осемнадесетдневни боеве на 30 септември 1916 г. Каймак Чалан пада и българските войски западно от него се оттеглят на Кеналската укрепена линия. Без попълване на загубите от предишните боеве, без достатъчно боеприпаси 8-а пехотна Тунджанска дивизия заема участък за отбрана при Завоя на р. Черна и участва в грандиозната битка по време на есенната кампания на съглашенските войски.

В състава на 3-та бригада от Тунджанската дивизия 56-и пехотен полк заема участък в центъра на отбраната на бригадата – по южните склонове на вр. Чука. Вдясно от него е 55-и пехотен полк, вляво – 3-та дружина от 43-ти пехотен полк, включена в състава на бригадата. Оределите в предишните боеве дружини на полка посрещат на 6 октомври удара на сръбската Вардарска дивизия. Жестоките боеве с огромни загуби и от двете страни продължават 22 дни. Атаките са една след друга, отбивани с огън и контраатаки от изморените дружини на полка. Сърбите напират неугържимо, дружините едва удържат бесните им атаки. И сърбите търпят огромни загуби, но командването им вкарва нови и нови сили в този аг.

По донесение на командира на 8-а Тунджанска дивизия в непрестанните боеве през есента на 1916 г. – от август до 20 октомври, 56-и пехотен полк губи 35 офицери и кандидат-офицери, 2625 подофицери и войници. След попълването в състава му остават едва 1140 души – по-малко от една трета от щатната му численост.

На 14 ноември загубилите боеспособност полкове от 3-та Тунджанска бригада, включително 56-и пехотен полк, са изведени в района на Орахово за попълване и почивка, като предават позициите си при Ивен на бригада от 10-а пехотна дивизия, снета от Беломорието и пратена на помощ в ада на Завоя на р. Черна.

След почивка и частично попълване полкът под командването на подполковник Тодор Късев участва в боевете през 1918 г., дочаква примирието и връщането си в България. На 1 октомври 56-и пехотен полк е в Стара Загора, където е демобилизиран и разформиран.

За участие във **Втората световна война (1941–1945)** през 1942 г. отново в гр. Велес е формиран 56-и пехотен полк, като му е присвоено името „Велешки“. Негов командир е полковник Любен Апостолов. Участва в окупационните войски в Македония в състава на 17-а пехотна дивизия. На 7 септември 1944 г. е изтеглен от Македония. На 10 септември 56-и пехотен Велешки полк се завръща в Горна Оряховица, където е демобилизиран и разформиран.

ПЕТДЕСЕТ И СЕДМИ ПЕХОТЕН ДРАМСКИ (БЕЛОМОРСКИ) ПОЛК

Формиран е в с. Восган на 15 октомври 1912 г. от състава на 32-ра, 35-а и 36-а допълваща гружина и 25-а опълченска гружина.

Като част от 2-ра бригада на 11-а пехотна Сборна дивизия взема участие в **Първата балканска война (1912–1913)**. Полкът има в състава си 21 офицери, 3070 низши чинове и 2680 пушки. Под командването на подполковник Влайко Бойчев участва в завършването на обкръжаването на Одринската крепост и ликвидирането на опитите на турците да пробият обсадата. Полкът в продължение на пет дълги студени месеца е в окопите, изготвени за стрелба „стоешкoм“ а някъде и „на колене“ само в един ред, подложени на огъня на турската фортова артилерия. На тези позиции гружините дочакват решителния щурм през март 1913 г.

Атаката на пехотните полкове започва през нощта на 12 март, като 57-и пехотен полк атакува на запад от Серван дере. Българската артилерия с убийствен огън подкрепя атаката, като принуждава противника да замлъкне. В нощната атака, приключила към 7–8 ч. сутринта, предната отбранителна позиция в Източния сектор е овладяна, противниковите бойци са прогонени, избити или пленени, голяма част от картечниците и артилерията е унищожена или взета като трофей. През нощта срещу 13 март започва атаката на главната фортова позиция. Одрин пада, войната е спечелена, но гружините от 57-и пехотен полк вместо почивка ги очаква нова война. Той е прехвърлен в Източна Македония и участва в боевете с гръцките войски в поречието на р. Места. На 13 август се завръща в Татар Пазарджик, където е демобилизиран.

57-и пехотен полк в превзет турски бивак, Одрин, 13 март 1913 г.

Командирът на 57-и пехотен полк подполковник Димитър Икономов

За участие в **Първата световна война (1915–1918)** 57-и пехотен полк е отново формиран в Плевен – този път от третите дружини на 4-ти пехотен Плевенски и 17-и пехотен Доростолски полк. Приел и част от бившите офицери и сержанти от славния 53-ти пехотен полк, както и неговите традиции, полкът се развързва в тридружинен състав само за три дни и започва организационно и бойно сглобяване. Включен е в състава на 3-та бригада от 9-а Плевенска дивизия. Негов командир е подполковник Димитър Икономов.

От 18 до 28 септември полкът се съсредоточава на границата и още на 1 и 2 октомври атакува силно укрепените позиции на сърбите на масива Глоговица, южно от Писана бука. Масивът, състоящ се от три върха, е опасан от 4–5 линии блиндирани окопи до главната позиция на върха, превърната в укрепление. Две дружини сърби отчаяно отбраняват масива със заповед да не отстъпват на каквато и да е цена в очакване на подкрепления. В двудневните боеве и през деня, и през нощта воините от полка показват чудеса от храброст и самопожертвователност. Атаки и контраатаки са една след друга, но към 10 часа вечерта на 2 октомври сърбите не издържат на яростния удар „на нож“ на дружините и се разбягват. Глоговица е превзета, пътят на плевенските полкове към следващата укрепена линия на Дренова глава и Могра стена е открит. В плен са взети повече от 200 души и първите две сръбски полски оръдия, а убитите са много повече. В кръвопролитния бой полкът губи 503 убити, ранени и изчезнали от своите храбри офицери, подофицери и войници. Той достига почти без бой р. Търговищки Тимок.

От 10 до 13 октомври полкът води боеве на десния бряг на р. Тимок за върховете Китка и Гравище, в обход на главните сръбски позиции на масива Могра стена, където дава нови свидни жертви и взема 143 пленници. Заплашени от обходните действия на 3-та Плевенска бригада, сърбите се оттеглят от укрепената линия по Свърлишка планина. Дружините от полка продължават настъплението, като от 15 до 18 октомври водят тежки боеве при с. Бордимо, кота 557 и с. Извор. На следващия ден полкът се сражава източно от с. Дервент – за кота 580 и кота 370. Противникът е отхвърлен с големи загуби

Награждаване с ордени „За храброст“ в 57-и пехотен полк край с. Милетково, Гевгелийско, 24 април 1916 г.

*Офицери от 57-и пехотен полк, Дойрански позиции,
18 април 1917 г.*

на левия бряг на р. Свърлишки Тимок. От 20 до 22 октомври гружините от 57-и пехотен полк с подкрепата на 58-и и 34-ти Троянски полк разбиват противника при прохода Грамага – последната силна позиция на сърбите, защитаваща гр. Ниш. Боевете при Дервент, Гравище и Грамага са наблюдавани от сръбския крал Петър, станал свидетел на погрома на сръбските войски. Пътят на българските полкове към Ниш е открит. На 23 октом-

ври с атака на „на нож“ е превзет старопрестолният град, първите български части влизат в града, полуразрушен от сърбите, посрещнати с цветя от българското население, и продължават да преследват противника до р. Българска Морава.

От 24 до 30 октомври полкът участва в боеве за преминаване на р. Българска Морава. Разрушените от противника мостове, недостигът на преправъчни средства и пълноводието през този сезон забавят форсирането. Опит е предприет на 29 октомври, но той не е успешен и полкът е върнат в Ниш. Сполуката на българските войски при Лесковац принуждава сърбите да се оттеглят от реката и полкът безпрепятствено преминава Българска Морава по поправения мост в преследване на противника към Прищина. Той достига Прокупле, вземайки при преследването над 1000 пленници от разнебитената сръбска „сияйна“ армия, води боеве с опитващите се да задържат настъплението на българите сръбски части за вр. Врата (кота 1400) и с. Кечекол. Нито планинският терен, нито студеното време, липсата на хляб и сол успяват да угасят устрема на българските воюни и на 10 октомври гружините влизат в Прищина. Сръбската армия отстъпва безпорядъчно към Албанските височини, преследвана от българските полкове. В боевете от 1 октомври до 21 ноември полкът достига Косово поле, но с цената на 734 души загуби. Той пленява над 2000 сърби, взема 7 оръдия и голямо количество имущество и боеприпаси.

След едноседмична почивка 57-и полк се насочва на юг, където съглашенските войски бързат на помощ на сръбската армия. На 22 ноември той напуска Косово поле и на 25 ноември влиза в Скопие. Оставен е за гарнизон в града до 21 април 1916 г., когато е изпратен отново на Южния фронт – на позиции южно от с. Пальорца. Пристига там на 12 юни и от следващия ден сменя на позициите му 145-и германски полк. Това е част от Дойранската позиция на 9-а пехотна Плевенска дивизия, разположена на няколко върха, чиито склонове се спускат на юг от мрачния вр. Дъб – кошмар за съглашенските войски в продължение на две години. Срецу позициите на полка са частите на 156-а френска пехотна дивизия. Той пристъпва към дооборудване на позициите и превръщането им в непристъпна крепост.

На 22 август полкът провежда разузнаване с бой на неприятелските позиции при

Команда от 57-и пехотен полк, заловила трима англичани на Високата змийска висота, Дойранска позиция, 1 април 1917 г.

с. Чидимлий. С минимални загуби е уточнено, че срещу полка са вече английски войски, сменили френските през втората половина на август. В хода на „малката война“ – до края на 1916 и през първите месеци на 1917 г., продължават дооборудването на позициите, патрулната дейност, безбройните артилерийски обстрели и кратките боеве, довели до значителни допълнителни жертви сред полка.

Съгласенското командване прави опит на 24 и 25 април 1917 г. да пробие отбраната, като съсредоточава усилията си срещу Дойранската позиция, заемана от Плевенската дивизия. Покрили полето с хиляди трупове, без да имат дори тактически успех, англичаните спират настъплението. Те подвеждат свежи сили и на 8, 9 и 10 май предприемат втори опит за пробив. Изстреляни са над 100 000 снаряда, разорали окопите на българските полкове. Въпреки унищожителния огън срещу позициите на 57-и пехотен полк всички атаки на 8 май са отбити. Следващите една след друга английски вериги са спирани от огъня на българската артилерия. С цената на огромни загуби противникът успява да завземе няколко височини, отбранявани от заставите на предната позиция, но е принуден да ги изостави. Не успяват и атаките на 9 и 10 май. Понесли огромни загуби, англичаните се отказват от по-нататъшни опити да пробият отбраната на Плевенската дивизия. Пехотният 57-и полк е сменен на позициите му от 58-и полк и е изпратен на почивка в района на с. Чаушли, където остава до 10 юли, когато заема старите си позиции за отбрана. Настъпилото затишие на Дойранската позиция през следващите месеци и през 1918 г. се използва за укрепяване на позициите и провеждане на упражнения за водене на бой в различни условия. На 16 юли командир на полка става подполковник Никола Иванов, който сменя вече полковник Икономов, командвал го цели три тежки години. Това са месеци на усилен труд, постоянен недоимък на храна, борба със стихии и съмненията в смисъла на войната, които разяж-

дат бойния дух на войниците. Противникът също потяга силите си, подвежда нови и се готви за решителната схватка през есента на 1918 г.

През септември 1918 г. 57-и пехотен полк участва в отразяването на щурма на съглашенските войски при Дойран. Под командването на подполковник Никола Иванов той е на десния фланг на дивизията.

На 16 септември съглашенската артилерия открива масиран огън по целия фронт на дивизията. През деня генерал Владимир Вазов е инспектирал позициите. В очакване на настъпление на противника той е взел мерки за отразяването му. В 6 часа следобед издава заповед за привеждане на всички части в пълна бойна готовност. Предвидил пехотната атака, генерал Вазов нарежда артилерията на дивизията да открие силен огън по пунктовете за съсредоточаване на противника.

На 17 септември врагът също води силен огън – предимно с тежки оръдия. В 22:40 ч. той става барабанен. Десет минути по-късно британците за първи път използват газови снаряди. Обучението и подготовката на бойците дават резултати и ефектът от деветте газови атаки е твърде слаб. Нашите загуби от двудневния артилерийски огън са 9 убити и 25 ранени.

На 18 септември в 4:35 ч. сутринта британската пехота настъпва по целия фронт на дивизията. Наблюдателите изстрелват веднага червени ракети и българската артилерия моментално открива преграден огън. Голяма част от окопите и телените мрежи на заставите и на част от главната позиция при вр. Долмар са унищожени в резултат на мощната артилерийска подготовка на противника. Към 5 часа сутринта на 18 септември два британски батальона атакуват четирите застави пред фронта на полка, отбранявани от по един взвод. По-късно полковник Петко Пеев пише: „Англичаните имаха всичките основания да верватъ, че техната пехота ще настъпи безпрепятствено дори до главната позиция. Съ огънь и железно отъ два дни те рушеха позицията на полка и верваха, че всичко е вече разрушено и защитниците са избити“.

Но надеждите им остават излъгани. Българската артилерия открива преграден огън, който поваля част от атакуващите. От неуязвимите си укрития излизат пехотинците, които също откриват огън. Британците дават много жертви, но единият батальон успява да превземе застава Габаре, а една рота – и застава Слатина. Британски аероплани обстрелват забелязаните на открито наши резерви.

Командирът на 3-та бригада полковник Стефан Рачев решава да контраатакува. Оръдията на 19-и артилерийски полк откриват унищожителен огън по заставите. В 10:50 ч. гарнизонът на Габаре, усилен с част от дружинния резерв и подпомогнат от съседите, си възвръща заставата, като взема 30 пленници. В 10:55 ч. и Слатина е отново в наши ръце. Взети са 6 пленници, а убитите са около 70. Нашият полк дава 3 убити, 18 ранени и 6 безследно изчезнали. До края на деня в полосата на полка е спокойно.

На 19 септември преди изгрев британската артилерия отново открива унищожителен огън по позициите на полка. В 5:20 ч. две роты атакуват заставите Габаре и Целувка, но са отбити с огън. Срецу 57-и полк повече атаки не се предприемат.

След пробива при Добро поле българските войски започват общо отстъпление. Дружините на 57-и пехотен полк се оттеглят от почти две години отбраняваните успешно позиции. След примирието през октомври 1918 г. полкът се завръща в родина-

та, като е демобилизиран и разформиран. Кадърът му е прехвърлен към 4-ти пехотен Плевенски полк и 17-и пехотен Доростолски полк.

За участие във **Втората световна война (1941–1945)** 57-и пехотен полк отново е формиран на 20 юли 1941 г. в Кавала – като Кавалски пехотен полк, а от 1 декември е преименуван на Драмски пехотен полк, със седище в Драма, в състав от две пехотни дружини в Драма, пехотни дружини в Кавала и Сяр и една специална рота. Към полка се числят също 18-и и 19-и граничен участък. Негов командир е полковник Михаил Михайлов. Действа в състава на Беломорския отряд, създаден поради опасността от десант в Беломорието. През февруари 1942 г. е преименуван на 57-и пехотен Драмски полк със седище в Драма. Включен е в състава на 16-а пехотна дивизия. През февруари 1944 г. е преместен в Кавала. През 1943 г. е преименуван на 57-и пехотен Беломорски полк с гарнизон в Драма и Кавала, където е разположена 3-та Кавалска дружина.

От октомври 1944 г. е изтеглен от Беломорието и се установява на гарнизон в Дупница. Командир на полка е полковник Йосиф Бекяров. На 24 декември той отново е мобилизиран в пълен състав в района на Горна Джумая и Дупница. В началото на януари 1945 г. е включен в състава на 16-а пехотна дивизия от Първа българска армия и през февруари заема позиции при Бели манастир – Поповац, след което в състава на дивизията е съсредоточен в западния участък: с. Истванди – Калиманча, като резерв на армията. На 12 март полкът се включва в Дравската операция и още на следващия ден командирът му е ранен. Цели осем дни – до 19 март, полкът заедно с 84-та съветска дивизия води ожесточени боеве при селата Драва Чехи и Драва Полконя, както и при канала „Фекетфиз“. Воините от 16-а пехотна дивизия в боевете с укрепения се противник в селата Драва Чехи, Драва Полконя и Драва Саболч проявяват чудеса от храброст, но и дават скъпи жертви. Полкът е подложен на изпитание, но го поражение не се стига. На 22 март участва в ликвидирването на противника при чифлика Жуго, където от снайперист е ранен командирът на полка, заменен впоследствие от подполковник Стойчо Стойчев. В състава на дивизията 57-и Беломорски полк е прехвърлен на западния участък и участва в Мурската операция на армията. На 2 април полкът форсира р. Мур и стига до Свети Криж. В боя за това село Стоян Стойнов от Лесичово с няколко души от 2-ра дружина на 57-и пехотен полк обкръжава и пленява 20 немски войници и двама офицери.

Полкът заема за отбрана участък на северния бряг на Драва – от с. Мацинец до Ново село. На 8 май се прехвърля южно от реката и достига Вараждин, където завършва бойният му път. В боевете той дава 423 убити – най-много от полковете в дивизията.

На 22 юли 1945 г. 57-и пехотен полк се завръща в Хасково и е демобилизиран. В края на август прославеният във войните 57-и пехотен Драмски полк е разформиран до мирновременния му състав и остава като мобилизационен в 30-а пехотна военновременна дивизия. След закриването на дивизията е разформиран и като мобилизационен полк и престава да съществува по списъците на Българската армия.

ПЕТДЕСЕТ И ОСМИ ПЕХОТЕН ГЮМЮРДЖИНСКИ ПОЛК

Формиран е на 15 октомври 1912 г. в Мустафа паша (гн. Свиленград) в тригружинен състав от гружините на 10-о, 25-о и 16-о полково окръжие. В полка има 11 офицери, 1831 низши чиновци и 2590 пушки. Негов командир е подполковник Стефан Панайотов. Включен е във 2-ра пехотна бригада на 11-а пехотна сборна дивизия и взема участие в **Първата балканска война (1912–1913)**.

Полкът участва в окончателното сключване на обсадата около Огринската крепост и в щурма за превземането ѝ. На 11 март започва интензивна артилерийска подготовка по укрепленията на предната позиция. Атаката на пехотните полкове е през нощта на 12 март, като 58-и пехотен полк атакува на запад от Серван дере. Българската артилерия с масиран огън подкрепя атаката на пехотата, като принуждава тази на противника да замлъкне.

Раздаване на награди на отличилите се от 58-и пехотен полк, Каук табия, Огринска крепост, 1913 г.

В нощната атака, приключила към 7–8 ч. сутринта, предната отбранителна позиция на противника в Източния сектор е овладяна. През нощта срещу 13 март започва атаката на главната фортова линия. До сутринта 57-и и 58-и полк с решителен щурм успяват да овладеят Топ Йолу и Кавказ табия. Постепенно падат и останалите фортове от главната позиция. Огрин е превзет, войната с Турция е спечелена, но доскорошните съюзници на България готвят преразпределение на завоюваните територии. Назрява нова война, но вече между съюзниците.

След падането на Огрин и подписването на примирието 58-и пехотен полк е оставен като гарнизон в Огрин. В хода на **Междусъюзническата война (1913 г.)** гружините от полка носят гарнизонна и караулна служба в града, изпълняват и възникнали задачи за ликвидиране на турски военизирани формирования във вилаета. След включването на Турция във войната 58-и пехотен полк се изтегля на територията на България и е разформиран.

За участие в **Първата световна война (1915–1918)** 58-и пехотен полк е формиран отново в Свищов на 11 септември 1915 г. от състава на 33-ти Свищовски и 34-ти Троянски полк, като е включен във 2-ра бригада на 9-а пехотна Плевенска дивизия. Негов командир е полковник Стоян Тороманов. Той участва в настъпателните боеве на бригадата и от 11 до 13 октомври води ожесточени боеве при Балта Бериловица. Бригадата води кръвопролитни боеве и за укрепената от сърбите Дренова глава. Настъплението поради пагналите гъжгове и студеното време върви трудно, а сърбите се сражават отчаяно. На 13 октомври Дренова глава е превзета. Загубите в полка са огромни, лазаретите са пълни, но той продължава да настъпва в направление към вр. Баждерица и кота 489. От 20 до 22 октомври дружините му участват в разбиването на противника при прохода Грамада – последната силна позиция на сърбите, защитаваща Ниш. Пътят на българските полкове към града е открит. На 23 октомври с атака на „на нож“ е превзет старопрестолният полуразрушен от сърбите град, първите български части влизат в него, посрещнати с цветя от българското население, и продължават преследването на противника до р. Българска Морава. След ожесточени боеве от 10 до 21 октомври сърбите отстъпват. Полковите дружини навлизат в долината на р. Нишава. Полкът участва в Косовската операция. Прищина е превзета, сръбската армия е разбита и се оттегля през албанските планини.

Шеста рота от 58-и пехотен полк пренася материали за изграждане на позиция, вр. Порта, Македония, 1916 г.

Работа по позицията – 12-а рота от 58-и пехотен полк

След разгрома на сръбската армия 58-и пехотен полк в състава на дивизията заема участък за отбрана на Дойранската позиция, където сменя германски части. Оборудват се позициите в очакване на съглашенско настъпление. Последователно се сменя на позиции с полкове от 2-ра Тракийска дивизия. През септември 1916 г. роты от полка са изпратени в подкрепа на 1-ва бригада от 3-та Балканска дивизия, водеща кръвопролитни боеве за удържане на вр. Каймак Чалан, заемащ важно място в българската отбрана. След падането му съглашенските войски се втурват в създалия се пробив на битолското направление. В края на 1916 г. 58-и пехотен полк е изпратен в района на Завоя на р. Черна, където нашите полкове търпят тежки загуби в хода на есенната офанзива на съглашенските войски.

До 5 март 1917 г. 58-и пехотен полк е на първа бойна линия на Завоя на р. Черна, като заема позиция за отбрана южно от село Чанище – в района на платото Маргара, чието плоско било на изток завършва при Източна Черна, когато е сменен от 28-и Стремски полк. Завърнал се в състава на 9-а Плевенска дивизия, 58-и полк е в неин резерв при отразяване втория щурм на съглашенските войски през май 1917 г., след което сменя претърпелия загуби в сражението 57-и пехотен полк, изпратен на почивка, и остава на тези позиции до 10 юли. Настъпилото затишие на Дойранската позиция през следващите месеци и през 1918 г. се използва за укрепване на позициите и провеждане на упражнения за водене на бой в различни условия.

През септември 1918 г. 58-и пехотен полк участва в отразяване щурма на съглашенските войски при Дойран. Той заема позиции на левия фланг на 9-а Плевенска дивизия – непосредствено до Дойранското езеро, и посреща удара на британска дивизия. Вдясно от него, на направлението на главния удар на противника, в участъка на пробива е на позиции 17-и Доростолски полк с командир полковник Иван Личев.

На 16 септември съглашенската артилерия открива масиран огън по целия фронт на дивизията, който продължава и през следващия ден, когато се превръща в барабаниен. Към 11 ч. британците използват за първи път газови снаряди срещу българите. Доброто обучение и подготовката на нашите бойци дават резултати и ефектът от деветте газови атаки е твърде слаб.

На 18 септември преди разсъмване британската пехота настъпва по целия фронт на дивизията. Пехотните вериги са една след друга. Наблюдателите изстрелват веднага червени ракети и българската артилерия моментално открива презграден огън.

В участъка на 58-и полк първият удар поема Пионерната група на дивизията, развърната на левия му фланг. Прегазвайки пионерите, противникът атакува гарнизоните на височините Бошнаков, Вазов и Йотовски. Гарнизоните очакват защитниците на предната позиция да се присъединят към тях и не привеждат в готовност всички заграждения. Но войниците и офицерите от 1-ва група, отбраняващи предната позиция, начело със своя командир изпълняват докрай дълга си към отечеството и почти всички загиват. Трите височини са превзети и командирът на бригадата организира тяхното възвръщане. По негова заповед 7-а рота от 34-ти Троянски полк атакува и превзема вр. Бошнаков. Към 9:30 ч. групната контраатака на три роти от 58-и пехотен полк прогонва противника и от останалите височини. Отбраната е възстановена и към обяд пред фронта на полка настъпва затишие.

През нощта срещу 19 септември позицията на полка е подложена на силен артилерийски огън от голямокалибрена артилерия. Тежките снаряди буквално засипват всичко с пръст. За да се предпази от убийствения огън на българите, пехотната атака на противника започва още по-тъмно – в 3.20 ч. сутринта. Гъсти вериги настъпват по целия фронт пред полка. Атаките са една след друга, сривани от презградния огън на нашата артилерия и групния картечен и пушечен огън. До 8 ч. сутринта са проведени пет атаки, отбити с големи загуби за настъпващите.

На бойното поле остават над 1500 трупа на противникови войници. Загубите на полка са 835 убити, ранени и безследно изчезнали – предимно затрупани в окопите от разривете на тежките снаряди. Основният брой от жертвите на 58-и полк – 700 безследно изчезнали, са от 1-ва група на предната позиция. Понесъл огромни загуби, противникът се отказва да настъпва.

Съдбата на фронта се решава на Добро поле. След пробива и започналото общо отстъпление е принудена да отстъпи и непобедената 9-а Плевенска дивизия, а заедно с нея го прави и храбрият 58-и пехотен полк. След прибирането му в България през октомври 1918 г. той е разформиран. Кадърът му е прехвърлен към 34-ти пехотен Троянски полк.

За участие във **Втората световна война (1941–1945)** 58-и пехотен полк е формиран на 23 юли 1941 г. в Гюмюрджина като Гюмюрджински пехотен полк – от Гюмюрджинска и Ксантийска пехотна група, конен дивизион, дедеагачка батарея и полково домакинство. Включен е в състава на Беломорския отряд, реорганизиран през 1942 г. в 16-а пехотна дивизия от 2-ри корпус. През март 1942 г. е преименуван на 58-и пехотен Гюмюрджински полк. Под командването на подполковник Иван Бонев участва в окупационните действия в Беломорието, след което е демобилизиран.

През октомври 1944 г. е мобилизиран отново в Асеновград и е прехвърлен в района на Дупница, пак в състава на 16-а пехотна дивизия, която е включена в Първа българска армия и под командването на подполковник Благой Златанов участва във втория период (1944–1945) от войната на територията на Унгария.

В началото на януари 1945 г. 58-и Гюмюрджински полк в състава на дивизията е извозен до Белград и с пеши марш пристига в гр. Пейч, след което е върнат обратно през Батина, Бездан и Сомбор и заема за отбрана участък на р. Дунав при гр. Бачка паланка, Ново село, Бач. От 10 февруари отново е върнат през Дунав по моста при Бездан – Батина и заема позиции при Бели манастир – Поповац, след което в състава на дивизията е съсредоточен в западния участък, в района на с. Истванду – Калиманча, като резерв на армията.

На 12 март 58-и Гюмюрджински полк се включва в Дравската операция и до 19 март (заедно с 84-та съветска дивизия) води ожесточени боеве при с. Драва Чехи, чифлика Чехи и чифлика Жухес. На 17 март гружините от полка овладяват Жухес, след което освобождават и с. Драва Чехи. С това е ликвидиран и плацдармът на противника северно от с. Дони Михоляц.

От 19 до 22 март Гюмюрджинският полк участва в ликвидирането на противниковото предмостие северно от Валпово, води боеве и при чифлика Жуго. Противникът е принуден да се оттегли. Дравската операция завършва с победа на българо-съветските войски.

В състава на дивизията 58-и Гюмюрджински полк е прехвърлен на западния участък и участва в Мурската операция на армията. На 2 април той форсира р. Мур и достига с. Оряховица. Заема за отбрана участък на северния бряг по р. Драва – от с. Мацинец до Ново село. На 8 май се прехвърля южно от Драва и достига с. Свибовец, където завършва бойният му път. Полкът дава 256 убити.

След завръщането му в България през юли 1945 г. прославеният във войните 58-и Гюмюрджински полк е демобилизиран, през август с.г. е разформиран до мирновременния му състав и остава като мобилизационен в 30-а пехотна дивизия. След разформирането на дивизията през 50-те години полкът е сполетян от същата съдба и във военновременния състав, като с това престава да съществува в списъците на Българската армия.

ПЕТДЕСЕТ И ДЕВЕТИ ПЕХОТЕН ПИРИНСКИ ПОЛК

След края на войната с Турция пред българското военно командване стои непосилната задача да води война с досегашните си съюзници и същевременно да поддържа достатъчно сили в новопридобитите територии от Османската империя. Започва развърщане на нови полкове, бригади, дивизии и дори армии, с които да запълни огромния по мащаби фронт.

В състава на новосъздадената 12-а пехотна дивизия в с. Коньово на 6 май 1913 г. е формиран 59-и пехотен полк – на основата на допълващата дружина на 1-ва дивизионна област и една дружина от 3-та бригада на Плевенската дивизия. Дванадесета пехотна дивизия участва в **Междусъюзническата война (1913 г.)** в състава на новосформираната Пета армия. Към началото на юни дивизията е прехвърлена в района на Кюстендил – Коньово със задача да настъпи северно от шосето Егри паланка – Куманово и да достигне линията Узем – вр. Китка – Сиври тепе. Пехотният 59-и полк с две дружини осигурява лявото странично прикритие на дивизията и на 19 юни достига Руен. Другите две дружини от полка от железопътната гара при Гюешево следват 61-ви пехотен полк в маневрените войски.

Настъплението започва на 20 юни и до вечерта полковете от дивизията отхвърлят предните части на противника и достигат височините около Киселица. Слабите сръбски части се оттеглят, но вместо да продължи настъплението дивизията е спряна и на 27 юни е върната на по-изгодни позиции по протежение на границата. В състава на дивизията 59-и полк се готви за преграждане на направление Кюстендил – София. На 1 юли започва сръбското настъпление в направление към Кюстендил, но срещу 59-и полк се наблюдават само демонстрационни действия, отблъснати без особени усилия. По заповед на командването на армията предната позиция е изоставена от полковете на 12-а дивизия. На 5 юли тя настъпва и успява да възстанови позициите си, но на 7 юли сръбските войски, подвели силни резерви, провеждат масирана атака и възстановяват напредването си към Кюстендил. Приковани и върнати назад от унищожителния огън на българската артилерия, сърбите спират настъплението си. Направление към Кюстендил е здраво преградено и те окончателно се отказват от намеренията си. На тези позиции 59-и пехотен полк дочаква примирието, след което е върнат в България и през август 1913 г. е разформиран.

По-нататъшната история на 59-и пехотен полк се преплита с тази на 1-ви пехотен Македонски полк от 11-а пехотна Македонска дивизия. Мобилизиран през септември 1915 г. в София за участие в **Първата световна война (1915–1918)**, под командването на полковник Димитър Мурджиев участва в кръвопролитните боеве на 11-а пехотна Македонска дивизия на Южния фронт. На 19 октомври 1915 г. тя е срещу укрепената позиция при Криволак. Македонската дивизия, 7-а пехотна Рилска дивизия и 2-ра пехотна Тракийска дивизия съставляват Южната група от войските на Втора армия. Срещу тях са изправени 56-а и 157-а пехотна френска дивизия и сръбските части от Вардарския отряд, с придатена тежка артилерия (2-ри и 14-и пехотен полк). Численото превъзходство е на страната на съглашенците. Цял месец продължават жестоките боеве,

в които участва и 1-ви Македонски полк. Регуват се настъпателни и отбранителни боеве, а загубите са значителни. Само в боевете при Войшан и Пепелище с френски войски полкът дава 261 убити и ранени.

След разгрома на съглашенските войски, които се оттеглят на юг, полкът в състава на дивизията заема участък за отбрана в годината на р. Струма, където през 1916 г. води боеве с английски войски.

През май 1917 г. при преименуването на Македонската дивизия в 11-а пехотна 1-ви Македонски полк е преименуван на 59-и пехотен полк и влиза в състава на 1-ва бригада на дивизията. Негов командир е подполковник Никола Халачев. По време на отбранителните боеве при Дойран е във 2-ра бригада на дивизията, оято е в разпореждане на Втора армия на Струмския фронт. След пробива при Добро поле се изтегля на територията на страната и впоследствие е разформиран.

За участие във **Втората световна война (1941–1945)** 59-и пехотен полк е развърнат на 2 март 1943 г. в гр. Сяр от Серската и Кавалската гружина на 57-и пехотен полк, като е включен в състава на 16-а пехотна дивизия. Под командването на полковник Александър Илиев взема участие в окупационните действия в Беломорието. През 1944 г. командването му е поето от полковник Нено Христов, а на 24 октомври е изтеглен на гарнизон в Пазарджик. На 24 декември 16-а пехотна Беломорска дивизия започва мобилизация. По време на нея в Пазарджик възниква инцидент. Изразен е протест във връзка с мобилизирането на по-възрастните набори – 1919 и 1920 г., служили продължително в Беломорието и освободени едва преди 45 дни, и неявяването на дружи, които са се укрили. Включването на страната във военните действия извън територията на Балканите след ноември 1944 г. среща неразбиране в определени среди от обществото, както и сред част от редовите войници и офицерския състав. Стига се до разбиране на складове, арестуване на фелдфебели и началници на складове и замяната им с дружи. Командир на 16-а пехотна Беломорска дивизия е полковник Цоньо Ганев. До 2 януари 1945 г. тя привършва мобилизацията си. Превозването на щаба, 59-и пехотен полк и другите части се осъществява от гара Пазарджик на 4, 5 и 6 януари в четири ешелона, които до 9 януари достигат района на Белград.

След двукратно преминаване на р. Дунав при Петроварадин и Бездан дивизията достига покрайнините на гр. Печ. Там идва нова заповед, според която се налага незабавно връщане с около 150 км – за отбрана на района южно от Сомбор, Апатин, Бачка паланка. Отбранителният участък се простира между реките Драва и Сава по левия бряг на Дунав. След изпълнението на задачата частите на дивизията на 7 февруари 1945 г. прехвърлят отново р. Дунав при Сомбор, а 59-и пехотен полк остава в района на Бачка паланка.

На 19 февруари 59-и пехотен полк преминава р. Дунав при Батина, а на 25 февруари достига крайния район Сулок. Там се провеждат занятия – показно бойно учение по настъпателен бой, които се ръководят от военния съветник на дивизията Николай Волчак и началника на щаба подполковник Станчо Хаджиев. Укрепяват се резервните армейски позиции.

На 6 март 1945 г. германските войски пробиват фронта при р. Драва. Задачата на 16-а пехотна дивизия, която е в резерв, първоначално е да съдейства за възстановяване

Войници от 1-ва тежкокартечна рота на 59-и пехотен полк, 1945 г.

целостта на отбраната по р. Драва. От 9 до 11 март тя се съсредоточава в района на Харкан – Шиклош и Влиза в подчинение на командира на 133-ти съветски корпус генерал-майор Артюшенко. На 12 март е включена в боевете на Дравския участък. На 12 март 59-и пехотен полк настъпва с 1-ва и 3-та група към с. Драва Чехи, а с 2-ра –

Панихида в 59-и пехотен полк, село Драва Чехи, Унгария, 1945 г.

към чифлика Сеган, но попада под унищожителен огън. Загубите на 59-и пехотен полк са големи и настъплението му е спряно. На 13 март той отново атакува селото и достига чифлика Теметелия, където пак е прикован от противников огън. Същия ден през нощта с участието на 2-ра група от полка е превзет чифликът Сеган.

На 14 срещу 15 март частите на 59-и полк започват нощна атака срещу с. Драва Чехи, но осветени с ракети и обсипани с минен и автоматичен огън, отново са спрени. Отделни групи от полка проникват в селата, но са ликвидирани. На 17 и 18 март противникът е отхвърлен на западния бряг на канала „Фекетефиз“. На 19 март през нощта е изграден мост през канала и частите след седемдневни упорити боеве достигат левия бряг на Драва.

На 2 април 1945 г. под силен огън 59-и полк форсира с гумени лодки р. Мур. В ожесточени боеве до 15 април са овладени силно укрепените позиции „Маргит“ и „Ястребци“, като 59-и полк участва в боевете при селата Ястребци и Витан и дава много жертви. От 17 април до 7 май той остава в с. Страхонинец.

На 9 май вечерта 16-а пехотна дивизия форсира горното течение на р. Мур. От 11 до 15 май настъпва на север на австрийска територия, а 59-и пехотен полк достига района на Радкерсбург, Оберпуркла, Кльох и Гедеровци.

Дивизията се връща в Кагаркут, Чекел, Капошвар и остава в Унгария в помощ на местното население до 3 юли 1945 г., когато тръгва обратно към родината. От 23 до 31 юли е извършена демобилизация в съответните гарнизони и през септември 1945 г. 59-и пехотен Пирински полк е разформиран.

ШЕСТДЕСЕТИ ПЕХОТЕН ПОЛК

Формиран е на 3 май 1913 г. след приключване на войната с Турция, въз основа на Заповед № 1 на командира на 1-ва пехотна резервна дивизия, в с. Бояна – от 1-ва, 16-а, 22-ра и 26-а сборна дружина и част от 53-ти пехотен полк. Участва във **Втората балканска война (1913 г.)**. Включен е в новосформираната 12-а пехотна дивизия, която действа в състава на Пета армия. Дивизията към 18 юни е съсредоточена в района на Кюстендил и Коньово и получава задача да настъпни и достигне линията Узем – вр. Китка – Сиври тепе. С една дружина до 19 юни 60-и пехотен полк успява да заеме западните склонове на върховете Амудия и Китка. Участва в настъплението на дивизията на 20 юни, води боеве със сръбските войски за овладяване на височини 1134 и 1120 около Киселица и в района на вр. Китка, където сърбите са изградили упорита отбрана. Впоследствие полкът в състава на дивизията е върнат на старата граница и участва в боевете за спиране на сръбското настъпление в направление към Кюстендил, проведено след провала на настъплението срещу частите на Четвърта армия на Калиманското плато. Понесли значителни загуби от упоритата отбрана на българите и смазващия им артилерийски огън, сърбите се отказват от настъплението. Полкът дочаква примирието на достигнатите позиции, след което е върнат в България и през август 1913 г. е разформиран в Хасково. Кадровият състав на полка е прехвърлен към 10-и и 30-и пехотен полк.

Бивакът на 60-и пехотен полк зад позицията Търлите през Първата световна война

По-нататък историята на полка се преплита с тази на 2-ри пехотен Македонски полк, формиран през септември 1915 г. в Плевен като 2-ри кадрови полк от състава на 4-ти, 15-и, 33-ти и 34-ти пехотен полк, като третата дружина на полка е формирана във Враца. С преименуването на Кадровата дивизия в 11-а пехотна Македонска полкът е наречен 2-ри пехотен Македонски. Негов командир е полковник Никола Дагарадинов. В състава на 1-ва пехотна Македонска бригада полкът участва в **Първата световна война (1915–1918)**. През октомври – ноември 1915 г. се бие при Криволак, като целта е спиране настъплението на съглашенските войски, тръгнали в помощ на застрашената от разгром сръбска армия.

На 18 октомври 11-а пехотна Македонска дивизия завършва съсредоточаването си в района на Щип. Първата атака на Криволашката позиция е неуспешна. За втората атака в дивизията са формирани два бригадни участъка. В състава на бригадата 2-ри Македонски полк е в левия участък и настъпва през Серка планина, за да заема участъка от линията от с. Шехоба до с. Гарван. Но и втората атака на Криволашката позиция на 21 октомври е неуспешна. Така е и с проведената на 23 октомври трета атака. Претърпели

Чешмата „Поручик Петков“ край позицията на 60-и пехотен полк, вис. Чука, Беласица, 1917 г.

чувствителни загуби, македонските полкове преминават към отбрана, която продължава до 24 ноември. Всички опити на съглашенските войски да пробият отбраната на българите не постигат успех. Македонски полкове участват в настъплението на Сборната дивизия, изтласкала съглашенците отвъд р. Черна, овладяват проходите на Бабуна планина, водят боеве при Виничани, вис. Острата чука, Войшан, Липа, Курешница и кота 650. Българските дивизии преминават в настъпление за прогонване на съглашенските войски от Македония. В състава на бригадата 2-ри Македонски полк настъпва със задача да се заеме левият бряг на р. Вардар от Уланци до Кошарка и по-назад до кота 750 на Градец планина. Полкът приковава с част от силите си противника северно от Пепелище и настъпва към Войшанци и Бистренци. До 22 ноември съпротивата на противника е сломена и македонските полкове преминават в преследване, водят кратки боеве при Бистренци и Градец и на 26 ноември излизат от теснината при с. Удово и достигат р. Козлу дере. На 30 ноември 11-а пехотна Македонска дивизия заема очаквателно положение срещу гръцката граница, но заповед да продължи настъплението на гръцка територия не последва. През следващата година 2-ри пехотен Македонски полк е прехвърлен в състава на дивизията на струмското направление и участва в боевете с английските части по долината на реката.

Войници от 60-и пехотен полк в лазарет на 11-та пехотна Македонска дивизия, местността Гьолчука, Македония, 1918 г.

През юли 1917 г. при преименуването на Македонската дивизия в 11-а пехотна 2-ри пехотен Македонски полк става 60-и пехотен полк. Негов командир е полковник Стоян Калоянов. Първа пехотна бригада, включително 60-и пехотен полк, взема участие в ожесточените боеве през септември 1918 г. при Дойран, като заема за отбрана участъка от Дойранското езеро до Беласица планина. Командир на бригадата е полковник Панев. Срещу нейните части настъпва 16-и британски корпус. Противникът атакува укрепените позиции на македонските полкове, развърщайки пехотата и артилерията си в открито поле, под огъня на българската артилерия.

Атаката започва на 18 септември при зори. Гъсти вериги гръцка пехота изтласкват бойното охранение и достигат телените мрежи. Презградният огън причинява огромни опустошения в бойните редове. От окопите огън открива и нашата пехота. Понасяйки тежки загуби – 500 убити и още повече ранени, гръците отстъпват. В участъка на бригадата нови опити за настъпление не са предприети. Генерал Милн прехвърля Критската дивизия западно от Дойранското езеро.

След пробива при Добро поле 1-ва пехотна бригада на Македонската дивизия заема и отбранява участъка от вис. 1063 вкл. до Висока чука, с щаб северно от кота 1380, като поддържа връзка с щаба на дивизията. Фронтът се разпада и дивизията започва организирано да се оттегля през Струмица. През октомври 60-и пехотен полк се завръща в Горна Джумая, където е демобилизиран и разформиран.

ШЕСТДЕСЕТ И ПЪРВИ ПЕХОТЕН ПОЛК

Формиран е на 13 май 1913 г. в с. Цървеняно като 3-ти пехотен резервен полк, впоследствие наречен 61-ви пехотен полк, и е включен в състава на новосформираната 12-а пехотна дивизия от Пета армия. Взема участие във **Втората балканска война (1913 г.)**. Под командването на подполковник Козарев участва в настъплението на дивизията, като на 21 юни води тежки боеве със сръбските войски за овладяване на вис. 1100 и 1193 около Киселица. Две и половина дружини от полка през нощта се приближават незабелязано по северния склон на вис. 1100 и на сутринта я атакуват с удар „на нож“. Подкрепа на атакуващите оказва батареята, разположена на Сиври тепе. Изненадани от нападението, сърбите се разбягват, като оставят 3 картучници, 3 полски и 1 планинско оръдие, 13 коня, много санджуци с патрони. В плен са взети около 60 войници. Но вместо да развие успеха си, което е от съществено значение за изхода на бойните действия и би спомогнало в по-голяма степен да бъде оказано влияние върху бойните действия на дивизията и армията, полкът е принуден да се укрепи на заповядана позиция. Впоследствие в състава на дивизията е върнат на старата граница и участва в боевете за спиране на сръбското настъпление в направление към Кюстендил. Понесли значителни загуби, сърбите се отказват да настъпват. Полкът дочаква примирието, след което е върнат в България, а през август 1913 г. е демобилизиран и разформиран в София. За участие в **Първата световна война (1915–1918)** през септември 1915 г. е развърнат 3-ти пехотен кадрови полк, наречен впоследствие 3-ти пехотен Македонски полк, и е включен в състава на 2-ра бригада от 11-а пехотна Македонска дивизия. Негов командир е подполковник Атанас Хумбаджиев.

*Молебен на фронта в 61-ви пехотен полк
от 11-а пехотна Македонска дивизия, 1917 г.*

На 17 октомври 2-ра бригада, включително 3-ти пехотен Македонски полк, е изведена от състава на дивизията и е пренасочена към Куманово. Полкът в състава на бригадата участва в боевете за Куманово. След провала на настъплението на съглашенските войски при Криволак той е върнат в 11-а пехотна Македонска дивизия и до 30 ноември заема за отбрана определения му участък на гръцката граница. През следващата година полкът в състава на дивизията е прехвърлен на струмското направление и участва в боевете с английските войски.

През юли 1917 г. при преименуването на Македонската дивизия в 11-а пехотна 3-ти пехотен Македонски полк става 61-ви пехотен полк и влиза в състава на 2-ра бригада на дивизията, която през следващата година е прехвърлена във Втора армия. Командир на полка е полковник Григор Силяновски. След пробива през септември при Добро поле той отстъпва на север към родината и достига Горна Джумая. През ноември 1918 г. полкът е демобилизиран и разформиран.

Веселие в 61-ви пехотен полк през Първата световна война

За участие във **Втората световна война (1941–1945)** 61-ви пехотен полк е мобилизиран през 1942 г. и с командир полковник Ангел Николов участва в окупационните действия на войските ни в Беломорието. В края на годината е демобилизиран. Формиран е отново през март 1943 г. с командир полковник Раги Балабански и влиза в състава на 24-та пехотна дивизия от 1-ви корпус. Участва в окупационните действия на българските войски в Сърбия. След завръщането си в България под командването на подполковник Славчо Даскалов е демобилизиран и е разформиран през септември 1944 г.

ШЕСТДЕСЕТ И ВТОРИ ПЕХОТЕН ПОЛК

През май 1913 г. от 1-ва дружина на 54-ти пехотен полк в с. Врѣбница, Софийско, е формиран 62-ри полк, който поема знамето на 54-ти полк. Участва в **Междусъюзническата война (1913 г.)**. Включен е в състава на новосформираната 13-а пехотна дивизия от Трета армия. Воюва при Петерлаш, Славена и Черни връх, Царибродско.

През август 1913 г. 62-ри пехотен полк заедно със знамето си формира 38-и пехотен полк, който влиза в състава на новосформираната 10-а пехотна Беломорска дивизия за охрана на новоосвободените земи в Беломорието.

За участие в **Първата световна война (1915–1918)** на 22 август 1915 г. в Стара Загора е формиран 4-ти пехотен кадрови полк, наречен впоследствие 4-ти пехотен Македонски, който е включен в състава на Македонската дивизия. Негов командир е полковник Георги Генчев. Води бойни действия в състава на 2-ра бригада на дивизията, която от 18 септември е изведена от състава на Македонската дивизия и настъпва на отделно направление към Куманово. След провала на съглашенското настъпление на север бригадата е върната в състава на 11-а пехотна Македонска дивизия и заема участък за отбрана на гръцката граница.

Войник от 62-ри пехотен полк забавлява другарите си на фронта през Първата световна война

През май 1917 г. при преименуването на Македонската дивизия в 11-а пехотна 4-ти Македонски полк става 62-ри пехотен полк и влиза в състава на 2-ра бригада на дивизията. Води боеве на струмското направление. След пробива при Добро поле отстъпва на север и стига до Петрич, като участва в охраната на границата. През май 1919 г. е разформиран.

За участие във **Втората световна война (1941–1945)** 62-ри пехотен полк е формиран отново на 19 май 1943 г. в Пловдив и с командир полковник Димитър Костов влиза в състава на 16-а пехотна дивизия. Установява се на гарнизон в Зияхово и участва в окупационните действия в Беломорието. От 1 септември 1944 г. е преподчинен на 2-ри окупационен корпус. През септември 1944 г. се изтегля към българските граници, като по пътя води сражения с отстъпващи германски части. През ноември той се завръща в Пловдив и е разформиран.

ШЕСТДЕСЕТ И ТРЕТИ ПЕХОТЕН ПОЛК

Формиран е на 14 май 1913 г. от 2-ра дружина на 54-ти пехотен полк в с. Филиповци, Пернишко, като 5-и резервен полк, а впоследствие е наречен 63-ти пехотен полк и е включен в 13-а пехотна дивизия от Трета армия. Взема участие във **Втора балканска война (1913 г.)**. Воюва при Петерлаш, Славена и Черни връх, Царибродско. След войната е разформиран на 10 август 1913 г. От състава му е формиран 39-и пехотен Солунски полк, който е включен в 10-а пехотна Беломорска дивизия и участва в администрирането на новоосвободените земи в Беломорието.

За участие в **Първата световна война (1915–1918)** през 1915 г. е формиран в София 5-и пехотен кадрови полк, впоследствие наречен 5-и пехотен Македонски полк, и е включен в състава на 11-а пехотна Македонска дивизия. Негов командир е подполковник Борис Дрангов. Започналото настъпление на англо-френските войски принуждава българското командване да формира групировка за спирането му, а 3-та пехотна бригада, включително 5-и пехотен Македонски полк, е придатена в разпореждане на 7-а Рилска дивизия и под командването на полковник Протогеров организира и ръководи партизанските отряди и действия срещу нахлулите на македонска земя англо-френски войски. На 18 октомври 11-а пехотна Македонска дивизия завършва съсредоточаването си в района на Щип и влиза в подчинение на Рилската дивизия. По време на боевете за превземане на Криволашката позиция, оборудвана от англо-френските войски, 5-и пехотен Македонски полк е в маневрените войски на дивизията. Трите атаки на Криволашката позиция са неуспешни и българските войски преминават към отбрана, която продължава до 24 ноември.

Главнокомандващият генерал-лейтенант Никола Жеков, командващият Втора армия генерал-майор Иван Луков, началникът на 11-а пехотна Македонска дивизия генерал-майор Кръстю Златарев с офицери и войници край щаба на 63-ти пехотен полк, Беласица, 9 юли 1918 г.

Спрели настъплението на противника при Криволак, българите преминават в настъпление за изгонване на съглашенците от нашата територия. Македонската дивизия на 20 ноември преминава в настъпление в един ешелон. Македонският полк на подполковник Борис Дрангов атакува противника при Градец с цел да овладее и разруши железопътната линия. До 22 ноември съпротивата на противника е сломена и македонските полкове преминават в преследване, водят кратки боеве при Градец, на 26 ноември излизат от теснината при с. Удово и достигат р. Козлу дере. На 30 ноември 11-а пехотна Македонска дивизия заема очаквателно положение срещу гръцката граница, но заповед да продължи настъплението на гръцка територия не последва. Пети пехотен Македонски полк заема определения му участък за отбрана. През следващата година той в състава на бригадата е прехвърлен на струмското направление и води боеве с английски части.

През юли 1917 г. при преименуването на Македонската дивизия в 11-а пехотна 5-и Македонски полк става 63-ти пехотен полк и влиза в 3-та бригада на дивизията. Командир на полка е полковник Теню Бойдев. В паметните боеве през 1918 г. полкът е в състава на Втора армия и участва в откъслечните боеве на това направление. След примирието отстъпва на българска територия, завръща се в Неврокоп, където е демобилизиран и през април 1919 г. е разформиран.

За участие във **Втората световна война (1941–1945)** 63-ти пехотен полк е формиран отново през ноември 1941 г. в с. Факия, Ямболско, и влиза в състава на Прикриващия фронт. Негов командир е полковник Иван Анастасов. През май 1942 г. той е разформиран.

На 4 февруари 1943 г. е формиран отново и влиза в 24-та пехотна дивизия от 1-ви корпус. Изпълнява охранителни и други задачи в състава на окупационните войски. След завръщането си в България през октомври 1943 г. е демобилизиран в Сливен и разформиран.

ШЕСТДЕСЕТ И ЧЕТВЪРТИ ПЕХОТЕН ПОЛК

Формиран е на 13 май 1913 г. в с. Суходол, Софийско, от 3-та дружина на 54-ти пехотен полк, 9-а, 21-ва и 28-а допълваща дружина – като 6-и пехотен резервен полк. Впоследствие е преименуван на 64-ти пехотен полк и е включен в състава на 13-а пехотна дивизия от Трета армия. Взема участие във **Втората балканска война (1913 г.)** и води боеве при Славена, Патернаш и Черни връх. След войната през август е демобилизиран и от кадровия му състав е формиран 40-и пехотен полк, който в състава на 10-а пехотна Беломорска дивизия участва в администрирането на Беломорието.

*Обучение с гранатохвъргачки в 64-ти пехотен полк
през Първата световна война*

За участие в **Първата световна война (1915–1918)** през 1915 г. в Горна Джумая (дн. Благоевград) е развърнат 6-и пехотен кадрови полк, впоследствие наречен 6-и пехотен Македонски полк, и е включен в състава на 11-а пехотна Македонска дивизия. Негов командир е подполковник Пейо Банов. В състава на 3-та пехотна бригада на дивизията полкът първоначално е включен в 7-а Рилска дивизия със задача да организира партизанското движение срещу настъпващите от юг съглашенски войски в помощ на сръбската армия. Впоследствие в състава на Македонската дивизия участва в епичните боеве с англо-френските войски при Криволак.

На 20 октомври 6-и Македонски полк заедно с 45-и и 54-ти пехотен полк води сражения с френски части в района на Серка планина, селата Патрик и Шехоба. От тези

части е формирана Сборна бригада под командването на полковник Христо Бурмов, която е включена в състава на 11-а пехотна дивизия.

За втората атака на Криволашката позиция 11-а пехотна дивизия, усилена с части от 7-а Рилска дивизия, получава задача да заеме левия бряг на Вардар – от устието на Брегалница, по течението на Вардар до станция Угово, да отхвърли противника северно от Криволак и да не допусне преминаване на негови части на левия бряг. За целта в дивизията са формирани два бригадни участъка. В десния участък е Сборната бригада на полковник Бурмов.

Втората атака на Криволашката позиция на 21 октомври е също неуспешна. Главният удар нанася Сборната бригада на полковник Бурмов. Съпротивата на французите е ожесточена. Веригите на 54-ти и 6-и Македонски полк стигат на 50–100 метра от френските позиции, но убийственият презграден артилерийски, картечен и пушечен огън, големите загуби и умората от няколкодневните боеве си казват думата.

Частите се оттеглят на изходни позиции, загубили около 600 убити, ранени и изчезнали. Французите укрепват отбраната, подвеждат като усиление и части от 122-ра пехотна дивизия.

На 23 октомври Сборната бригада започва трета атака на Криволашката позиция, но следобед нейният устрем започва да намалява.

Командирът на Македонската дивизия изпраща спешно до полковник Бурмов: „Разпоредете частите ви да развеят знамената и с музиката да тръгнат напред“. Полковник Христо Бурмов лично повежда атаката на 54-ти и 6-и пехотен полк. Под звуците на „Шуми Марица“ веригите яростно атакуват френските позиции, но отново са отблъснати от плътния огън на противника.

Награждаване на войници от 10-а рота на 64-ти пехотен полк за пленяване на английски офицер през Първата световна война

Българите опитват с нощна атака да превземат височината, но пак са спрени от унищожителния огън на французите. Загубите на полковете нарастват с нови 1300 души, над тридесет са убитите и ранени офицери, които са били ангажирани със задачата да вдигнат и поведат в атака своите войници. Българското командване спира атаките. На помощ на отбраняващите се френски полкове идват нови и нови подкрепления.

Българските войски при Криволак преминават към активна отбрана, която продължава до 24 ноември. По време на нея частите на 11-а Македонска дивизия удържат позициите си на левия бряг на Вардар, по склоновете на Серка и Гарван планина.

Македонските полкове участват в настъплението на Сборната дивизия, изтласкала съглашенците отвъд р. Черна, овладяват проходите на Бабуна планина, водят боеве при Виничани, вис. Острата чука, Войшан, Липа, Курешница и кота 650. Сръбската армия е разбита.

Българските дивизии преминават в настъпление за прогонване на съглашенските войски от Македония.

На 30 ноември 11-а пехотна Македонска дивизия заема очаквателно положение срещу гръцката граница, но заповед да продължи настъплението на гръцка територия не последва.

През юли 1917 г. при преименуването на Македонската дивизия в 11-а пехотна 6-и Македонски полк става 64-ти пехотен полк и влиза в състава на 3-та бригада от дивизията. Негов командир е подполковник Тодор Багински. След войната се завръща в Горна Джумая и е разформиран. Кадровият му състав е прехвърлен към 13-и пехотен Рилски полк.

За участие във **Втората световна война (1941–1945)** 64-ти пехотен полк е формиран наново на 10 март 1943 г. в Шумен и с. Читак от състава на 7-и, 8-и и 19-и пехотен полк. Негов командир е подполковник Крум Георгиев. Влиза в състава на 24-та пехотна дивизия. Установява се на гарнизон в гр. Чачак, Сърбия, и изпълнява задачи в състава на окупационните войски. След завръщането в родината на 20 септември 1944 г. е демобилизиран и разформиран.

ШЕСТДЕСЕТ И ПЕТИ ПЕХОТЕН ПОЛК

Формиран е на 20 май 1913 г. в гр. Фердинанд (дн. Монтана) от 4-та дружина на 2-ри пехотен Искърски полк и 4-та, 17-а и 35-а допълваща дружина, като е включен в състава на новосформираната Отделна пехотна бригада на Първа армия. Участва във **Втората балканска война (1913 г.)**. Още на 30 май, намирайки се в Белоградчик, полкът се разбунтува поради нежелание да участва в братоубийствена война със сърбите. С усилия на командването бунтът е преодолян и полкът се изнася в района на бригадата около с. Боровци, където на 21 юни получава заповед за настъпление. На 22 юни настъпва в състава на бригадата в направление към с. Раяновци – Ново корито. Въпреки трудния планински терен до вечерта задачата е изпълнена, той достига р. Тимок, като овладява и мост на реката при Търновоц. Противникът се оттегля по дефилето на Коритска река. На следващия ден настъплението на полка продължава със задача да заеме изхода на дефилето при с. Вратарница и да изпрати две дружини в с. Киряево за връзка с Кулския отряд. Въпреки късно получената заповед бригадата до вечерта успява да достигне Вратарница. Противникът се оттегля към гр. Зайчар а бригадата се разполага на линията Шишка, с. Заграджа, с. Локва, държейки в свои ръце дефилето и изхода към гр. Зайчар.

Но вместо да продължи настъплението към Пирот и Зайчар Първа армия е спряна и получава задача да се върне на изходното положение по границата преди войната. Това е поради румънската намеса във войната. Отделната пехотна бригада, включително 65-и пехотен полк, се изнася в района на Брезник за съдействие на Пета армия при отбраната на София, където е демобилизирана след подписване на примирието. На 7 август 1913 г. 65-и пехотен полк също е демобилизиран и е разформиран.

За участие в **Първата световна война (1915–1918)** полкът е формиран отново на 18 август 1916 г. – като 1-ви планински пехотен полк в Скопие, и е включен в състава на Планинската дивизия. Негов командир е подполковник Атанас Арнаутов. Планинската дивизия влиза в състава на Първа армия и е подчинена на началника на Македонската областна военна инспекция. Участва в окупационните действия в Македония.

От 1 януари 1918 г. при преименуването и привеждането на полковете към едина номерация отново му е присвоено наименованието 65-и пехотен полк. През август – септември 1918 г. Планинската дивизия отбранява Вардарския участък от Дойранската позиция – от р. Вардар до вис. Голяма варовита, а 65-и пехотен планински полк е в маневрените войски на бригадата и в хода на дойранските боеве изпраща част от ротите си в подкрепа на действията на 17-и Доростолски полк.

След пробива при Добро поле дивизията е изведена на територията на България и 65-и пехотен полк е демобилизиран в Кюстендил. През май 1919 г. той е разформиран, като кадровият му състав е включен в състава на 13-ти пехотен Рилски полк.

За участие във **Втората световна война (1941–1945)** полкът е формиран отново на 10 март 1943 г. в Свищов – като 65-и пехотен маневрен полк. Влиза в състава на 1-ви български окупационен корпус. Преименуван е на 65-и пехотен полк и под командването на подполковник Борис Станчев се установява на гарнизон в Крушевац – град в Помо-

равие то на Сърбия. В състава на полка има и ловна рота. Участва в окупационните действия в Поморавието. След изпълнението на задачите е върнат в България и на 18 декември 1943 г. е разформиран.

Отново е формиран на 22 май 1944 г. в Свищов и е изпратен пак в Поморавието – на гарнизон в гр. Прокупле. Участва в окупационните действия в Сърбия в състава на 27-а пехотна дивизия. След завръщането си в България на 1 октомври 1944 г. е демобилизиран и разформиран.

ШЕШТДЕСЕТ И ШЕСТИ ПЕХОТЕН ПОЛК

Формиран е в с. Боровци на 21 май 1913 г. – в навечерието на **Втората балканска война (1913 г.)**, от четвъртите дружини на 2-ри Искърски и 5-и Дунавски пехотен полк. Включен е в състава на Отделната пехотна бригада на Първа армия. На 30 май в полка избухва бунт срещу войната. След преодоляването му от командването полкът заема изходен район около с. Боровци и настъпва на 22 юни в състава на бригадата в направление с. Раяновци – Ново корито. Въпреки трудния планински терен до вечерта задачата е изпълнена и полкът с краткотрайни, но ожесточени боеве достига р. Тумок. На следващия ден настъплението му продължава към Зайчар и късно вечерта в състава на бригадата той е на устието ѝ, затваряйки изхода към Зайчар.

Но вместо да продължи настъплението към Пирот и Зайчар поради румънската намеса във войната Първа армия е спряна и получава задача да се върне на изходното положение по границата преди войната. Отделната пехотна бригада, включително 66-и пехотен полк, се изнася в района на Брезник за съдействие на Пета армия при отбраната на София, където полкът е демобилизиран и разформиран на 5 август 1913 г.

За участие в **Първата световна война (1914–1918)** е мобилизиран отново през ноември 1916 г. – като 2-ри планински пехотен полк в Скопие, и е включен в състава на Планинската дивизия. Негов командир е подполковник Георги Сапов. Участва в администрирането на поетите за управление райони в Македония и отбранява участък от Южния фронт през 1917–1918 г. При преименуването на полковете от 1 януари 1918 г. му е възстановено името 66-и пехотен полк.

Участва в отбранителните боеве на Планинската дивизия през септември 1918 г. на Вардарския участък от Дојранската позиция – източно от р. Вардар, като е в маневрените войски на дивизията. След излизането от войната през октомври с.г. 66-и пехотен полк се завръща в Кюстендил и е демобилизиран. През май 1919 г. той е разформиран.

Офицери от 4-та дружина на 66-и пехотен полк, Дервиш могила, Свиленградско, зимата на 1943–1944 г.

Участва в отбранителните боеве на Планинската дивизия през септември 1918 г. на Вардарския участък от Дојранската позиция – източно от р. Вардар, като е в маневрените войски на дивизията. След излизането от войната през октомври с.г. 66-и пехотен полк се завръща в Кюстендил и е демобилизиран. През май 1919 г. той е разформиран.

За участие във **Втората световна война (1941–1945)** полкът е формиран във Видин на 19 септември 1942 г. и влиза в състава на 6-а пехотна Бдинска дивизия от 1-ви окупационен корпус. Командир на полка е подполковник Борис Иванов. Установява се на гарнизон в гр. Ниш и участва в окупационните действия в Сърбия. През 1943 г. командването му е поето от подполковник Петър Лазаров.

От октомври 1943 г. преминава по щата на охранителните полкове и е преименуван на 66-и пехотен охранителен полк. След завръщането в България на 16 септември 1944 г. е демобилизиран и разформиран. До 31 януари 1945 г. действа ликвидационен щаб.

ШЕСТДЕСЕТ И СЕДМИ ПЕХОТЕН ПОЛК

Формиран е на 8 март 1913 г. в гр. Сяр (днес е в Гърция) – първоначално като 1-ви пехотен полк от 1-ва пехотна Серска бригада, за участие във **Втората балканска война (1913 г.)**. От 20 май носи името 67-и пехотен полк от Серската бригада на Втора армия. Съставен е изключително от българи екзархисти с добър боен дух, но поради краткото време не е подготвен за сериозни боеве. Към началото на май е разположен в Драма и се подготвя за предстоящите боеве. Участва в конфликта при р. Ангиста, където сменя 7-и допълващ полк на дивизията, и води боеве на 8 май с гръцки ангарти и редовни части. Те се развиват неуспешно за Серската бригада, но с подкрепата на 42-ри пехотен полк, който се изнася към изходния си район и се намесва, гръцките подразделения са отхвърлени и бригадата напредва и подобрява позициите си, като достига рубежа Череплен – вис. 507. Към края на следващия ден тя е на рубежа от чифлика Доксамбос – вр. Исар, южно от с. Радолево, очиствайки от гръцки войски завзетия район.

Около 17 май Серската бригада е насочена към Кукуш в подкрепа на 2-ра Балканска бригада (29-и и 32-ри пехотен полк), където срещу нея са съсредоточени за настъпление основните сили на гръцката армия. Дружините пристигат едва в навечерието на бойните действия. Две дружини от 67-и пехотен полк са изпратени на десния фланг на отбраната на бригадата, една е оставена в резерв, а четвъртата дружина пристига, когато сражението вече е приключило. Недостатъчната подготовка на войниците не позволява да се окаже необходимата помощ на Балканската бригада, водеща неравен бой с противника. Част от тях се разбягват още при придвижването под предлог, че са мобилизирани за обучение, а не за бой. От останалите войници полкът успява да се формира в гвудружинен състав, след което е изтеглен и заема позиции на десния бряг на Струма – на южния изход на Кресненското дефиле.

От 4 юни полкът в състава на бригадата води боеве за спиране на гръцкото настъпление по десния бряг на Струма. Напълно разколебан и понесъл сериозни загуби, той води боеве на последователни рубежи до края на войната. След примирието се завръща в Пазарджик и през август 1913 г. е демобилизиран и разформиран.

За участие в **Първата световна война (1915–1918)** през ноември 1916 г. в Скопие в състав от две дружини е формиран 3-ти планински пехотен полк и е включен в Планинската дивизия на генерал-майор Михаил Сапунаров. Негов командир е полковник Петко Цанев. Дивизията е подчинена първоначално на Македонската областна военна инспекция и изпълнява задачи по администрирането на запoviaданите райони. Впоследствие преминава в подчинение на Първа армия и заема за отбрана участък от позицията на дивизията. От 1 януари 1918 г. 3-ти планински полк влиза в общата номерация на полковете от Българската армия и е преименуван на 67-и пехотен полк.

В състава на Планинската дивизия през септември 1918 г. води отбранителни боеве с английски части на Вардарския участък от Дойранската позиция, като заема нейния ляв участък – западно от вис. Голяма варовита, а така осигурява и стика с 9-а

Плевенска дивизия. След подписване на примирието полкът се завръща в Кюстендил, където е демобилизиран и разформиран през октомври 1918 г.

За участие във **Втората световна война (1941–1945)** е формиран отново като 67-и пехотен охранителен полк – на 18 ноември 1941 г. в Кюстендил, и влиза в състава на 16-а пехотна дивизия. Негов командир е подполковник Борис Белчев. Установява се на гарнизон в с. Шапхане, Дедеагачко, и участва в администрирането на Беломорието. На 1 юни 1942 г. е разформиран.

Формиран е отново на 10 март 1943 г. и влиза в състава на 27-а пехотна дивизия от 1-ви окупационен корпус. Установява се на гарнизон в гр. Лесковац и участва в окупационните действия в Сърбия. След завръщането си в България на 20 декември 1943 г. 67-и пехотен полк е демобилизиран и разформиран в Кюстендил.

ШЕСТДЕСЕТ И ОСМИ ПЕХОТЕН ПОЛК

Формиран е на 8 март 1913 г. в гр. Кавала (днес е в Гърция) от 1-ва дружина на 41-ви пехотен полк – като 2-ри пехотен полк от 1-ва Серска пехотна бригада. Развърща се в четиридружинен състав и е включен в 11-а сборна дивизия. Със Заповед № 132 от 23 май 1913 г. на командира на дивизията е преименуван на 68-и пехотен полк от Серската бригада на Втора армия. Участва във **Втората балканска война (1913 г.)**. Води кръвопролитни боеве с превъзхождащи гръцки войски при Кукуш, където е 2-ра пехотна бригада от 3-та Балканска дивизия. С две дружини (1-ва и 3-та) е усилен 32-ри пехотен Загорски полк, а с една дружина – 29-и пехотен Ямболски полк. Два дни продължават жестоките боеве. Полето пред предния край се покрива с трупове на гръцки войници. Но огромното преимущество на противника се оказва решаващо и бригадата, включително 68-и пехотен полк, е принудена да се изтегли към Круша планина. Впоследствие полкът се отдръпва към моста на р. Орляк и участва в боевете на южния изход на Рупелското дефиле. Отстъпва по долината на р. Струма на територията на България и води боеве на изхода на Кресненското дефиле. Претърпял значителни загуби, след подписване на примирието през август 1913 г. 68-и пехотен полк е демобилизиран и разформиран.

За участие в **Първата световна война (1915–1918)** е формиран отново на 12 декември 1917 г. в гр. Ниш (днес е в Сърбия). От състава на 16-и, 53-ти и 54-ти пехотен полк е формиран 4-ти планински пехотен полк и е включен в състава на Планинската дивизия. Негов командир е подполковник Спас Ангелов. Взема участие в администрирането на районите в Македония, а впоследствие отбранява участък от Южния фронт в състава на дивизията. От 1 януари 1918 г. е преименуван на 68-и пехотен полк. През септември 1918 г. във 2-ра пехотна планинска бригада отбранява централния участък от позицията на бригадата на Вардарския участък от Дойранската позиция – от с. Мочуково до участъка на 67-и планински полк. Вдясно от него е 39-и пехотен Солунски полк. Полкът понася загуби от артилерията на противника, който не провежда настъпление с пехотни части, тъй като е ангажиран на главния участък срещу Плевенската дивизия. След примирието е изведен в Кюстендил, където през октомври 1918 г. е демобилизиран. Впоследствие се изнася в района на гр. Кула и през май 1919 г. е разформиран.

За участие във **Втората световна война (1941–1945)** полкът е формиран на 23 ноември 1941 г. в Стара Загора – от състава на 12-и, 23-ти и 30-и пехотен полк. Включен е в 8-а пехотна Тунджанска дивизия и е изпратен на Прикриващия фронт в района на с. Любимец. Негов командир е подполковник Никола Чалъков. На 30 май 1942 г. е разформиран.

През декември 1942 г. е формиран отново в Зилихово и е изпратен в Беломорието в състава на 16-а пехотна дивизия. Участва в администрирането на райони в Беломорието. През май 1943 г. се завръща в Стара Загора и пак е разформиран.

Отново е формиран през 1943 г. в Стара Загора и е изпратен в района на Неа Доркос – Лакна в Гърция. Участва в окупационните действия в Беломорието. На 13 юни 1944 г. командването му е поето от подполковник Светослав Будинов. След завръщането си в Стара Загора през ноември 1944 г. е демобилизиран и разформиран.

ШЕСТДЕСЕТ И ДЕВЕТИ ПЕХОТЕН ПОЛК

Формиран е в гр. Сяр на 18 април 1913 г. – в навечерието на **Междусъюзническата война (1913 г.)**, от 3-та дружина на 51-ви пехотен полк. Получава наименованието 1-ви Драмски пехотен полк и е включен в състава на новосформираната Драмска бригада от Втора армия. От 20 май е преименуван на 69-и пехотен полк. Без достатъчно подготовка на 21 юни 1913 г. е изпратен в помощ на 1-ва пехотна бригада от 10-а пехотна дивизия, сражаваща се при Лакна срещу три гръцки дивизии. Полкът закъснява с пристигането си в района и е повлечен от отстъпващите полкове към моста на р. Орляк. Впоследствие заема за отбрана позиции на левия бряг на Струма, във втората линия на отбраната на южния изход на Рупелското дефиле. Противникът обаче нанася главния си удар по войските на десния бряг на реката, отбраняващите се български войски отстъпват и се развърщат на позиции в южния изход на Кресненското дефиле. Драмската бригада е в първата линия на отбраната на левия бряг на р. Струма – в района на Градешница.

На 7 юли гръцките войски атакуват българската отбрана на десния бряг на реката и командирът на дивизията започва да прехвърля през моста Сали ага подкрепления от нейния ляв фланг. След пладне обаче противникът се насочва срещу позициите на малобройната Драмска бригада. Дружините от 69-и полк се сражават отчаяно, но след отгръпването на артилерията остават без подкрепа и се оттеглят на север по Кресненското дефиле, като водят бой с преследващите ги гръцки части. Полкът участва в окончателното спиране на противника на височините северно от Горна Джумая и в подкрепата на контраудара на българските войски срещу обградената в дефилето гръцка армия. Следва примирието през август 1913 г. и 69-и пехотен полк се завръща в Пазарджик, демобилизиран е и е разформиран.

Лагерът на 69-и пехотен полк от Драмската бригада при с. Негован, Серско, 1913 г.

За участие в **Първата световна война (1915–1918)** на 20 октомври 1915 г. към 4-та пехотна Преславска дивизия е създаден 4-ти маршеви полк. Негов командир е полковник Панайот Георгиев. Вече като част от 12-а Сборна дивизия, полкът участва в боевете в състава на Дунавската армия при Сингурени, Стенещи и р. Арджешул – на подстъпите към Букурещ, а впоследствие и в настъпателните действия до излизането на р. Серет и отбраната на Серетския фронт. След завръщането си от фронта 4-ти маршеви полк участва през 1917 г. в отбраната на Дунавския бряг в района на гр. Тулча. През декември с.г. е реструктуриран в тридружинен състав и е преименуван на 69-и пехотен полк. На 24 юни 1918 г. 69-и пехотен полк заминава от гр. Тулча за гр. Мачин, откъдето с кораби е прехвърлен в Лом. По железницата пристига в гр. Градско на Македонския фронт и участва до края на войната в отбранителните действия на Първа армия по време на есенната офанзива на съглашенските войски. През август 1918 г. остава в заложенчество, след което е върнат в България, а през 1919 г. е демобилизиран и разформиран в Плевен.

За участие във **Втората световна война (1941–1945)** 69-и пехотен полк е формиран отново в Плевен на 4 март 1942 г. и първоначално е към състава на 4-ти пехотен Плевенски полк. Впоследствие е включен в 21-ва пехотна дивизия. Негов командир е подполковник Борис Калайджиев. Установява се на гарнизон в Ниш в Сърбия и участва в окупационните действия. На 1 октомври е демобилизиран и разформиран.

Формиран е отново на 29 юни 1943 г. и влиза в състава на 25-а пехотна дивизия. Установява се на гарнизон в гр. Петровац и участва в окупационните действия. През септември 1944 г. се изтегля към България и води бой с отстъпващите германски части. След завръщането му в родината през септември 1944 г. е демобилизиран и разформиран в Плевен.

СЕДЕМДЕСЕТИ ПЕХОТЕН ПОЛК

Формиран е на 17 април 1913 г. от 1-ва дружина на 52-ри пехотен полк в навечерието на **Междусъюзническата война (1913 г.)** и е включен в състава на новосформираната Драмска бригада от Втора армия. Без достатъчна подготовка, на 21 юни 1913 г. две дружини от полка са изпратени в помощ на 1-ва бригада от 10-а пехотна дивизия, сражаваща се при Лакна срещу три гръцки дивизии. Двете дружини прикриват оттеглянето на българските части, докато и последната дружина се прехвърли при моста на Орляк на левия бряг на Струма, след което се оттеглят на 22 юни сутринта и заемат позиции във втората линия на отбраната на южния изход на Рупелското дефиле. Противникът обаче я пробива, българските войски отстъпват и се развърщат на позиции на южния изход на Кресненското дефиле. Драмската бригада е в първата линия на отбраната на левия бряг на р Струма – в района на Градешница.

Офицери от 70-и пехотен полк, 1913 г.

На 7 юли следобед гръцките войски атакуват българската отбрана на левия ѝ фланг, където в първата линия е малобройната Драмска бригада. Дружините от 69-и и 70-и полк се сражават отчаяно, но след отдръпването на артилерията остават без подкрепа и се оттеглят на север по Кресненското дефиле, водейки бой с преследващите ги гръцки части. Полкът участва в окончателното спиране на противника на височините северно от Горна Джумая и в подкрепата на контраудара на българските

войски срещу обградената в дефилето гръцка армия. Следва примирието и 70-и полк е разформиран.

За участие в **Първата световна война (1915–1918)** е формиран в Русе на 22 октомври – като 5-и маршеви полк от три пехотни дружини. Води бойни действия в състава на Русенския укрепен пункт. След разформирането на пункта на 23 октомври 1917 г. е прехвърлен на Южния фронт. От 1 януари 1918 г. е преформиран в 70-и пехотен полк. Негов командир е полковник Никола Иванов. Включен е в състава на 2-ра сборна бригада от сборната Охридска дивизия на генерал Тодор Кантарджиев и отбранява участък в района на Охридското езеро. След пробива при Добро поле и подписването на примирието полкът при отстъплението си попада в плен с целия си състав. След завръщането от пленничество през май 1920 г. е демобилизиран и разформиран.

За участие във **Втората световна война (1941–1945)** 70-и пехотен полк е формиран отново през 1942 г. в Хасково – от състава на 10-и, 44-ти и 47-и пехотен полк. Негов командир е подполковник Димитър Колев. Установява се на гарнизон в Зияхово и влиза в състава на 16-а пехотна дивизия. Изпълнява охранителни задачи в Беломорието и през декември 1942 г. е демобилизиран.

На 1 юли 1943 г. 70-и полк е отново мобилизиран в Хасково и влиза в състава на 25-а пехотна дивизия от 1-ви окупационен корпус. Вече под командването на подполковник Златко Златев той в началото на септември 1944 г. води боеве с германски части, след което е изведен в България и е демобилизиран и разформиран.

СЕДЕМДЕСЕТ И ПЪРВИ ПЕХОТЕН ПОЛК

Формиран е като 1-ви пехотен полк от Одринската бригада на 18 април 1913 г. – в края на войната с Турция в Одрин, и е включен в състава на Одринската бригада. Изпълнява задачи като част от Одринския гарнизон и в охранителните действия в Одринския вилает. След подновяването на военните действия през 1913 г. в хода на **Втората балканска война (1913 г.)** е преименуван на 71-ви пехотен полк. Поради невъзможността да задържат завладените територии частите на Одринския гарнизон се оттеглят на територията на България. През август 1913 г. се завръща в Пазарджик, където е разформиран.

За участие в **Първата световна война (1915–1918)** е формиран отново на 13 септември 1915 г. – като 6-и маршеви полк в Нова Загора. През 1915 г. е в състава на новосформираната 12-а Сборна дивизия от Трета армия, която води боеве на Добруджанския фронт. Негов командир е полковник Христо Стоянов. На 27 юли 1916 г. дивизията е преименувана на 12-а пехотна дивизия, а 6-и маршеви полк в края на 1917 г. става 71-ви пехотен полк. Действа в състава на дивизията на Добруджанския фронт за отбрана на дунавския бряг до края на май 1918 г. На 1 юни започва прехвърлянето му на Македонския фронт, до 18 юни пристига на гара Велес и влиза в подчинение на 1-ва Софийска дивизия. Участва в боевете на подстъпите към Велес, след което през септември е преподчинен на Сборната дивизия на генерал-майор Тодор Кантарджиев, включен в състава на 2-ра сборна бригада, която води ариергардни боеве при общото отстъпление на българските войски след пробива при Добро поле. След войната през 1918 г. е демобилизиран и разформиран.

За участие във **Втората световна война (1941–1945)** 71-ви пехотен полк е формиран отново на 11 септември 1942 г. в София – от части на 1-ва пехотна Софийска дивизия. Изпратен е на Прикриващия фронт. През 1943 г. се завръща в Разград, където е демобилизиран и разформиран.

СЕДЕМДЕСЕТ И ВТОРИ ПЕХОТЕН ПОЛК

Формиран е на 17 април 1913 г. в края на войната с Турция като 2-ри пехотен полк от състава на Огринската бригада – от 4-та гружина на 54-и пехотен полк, и е включен в Огринската бригада като част от Огринския гарнизон. Участва в охранителните действия в Огринския вилает. След подновяването на военните действия през 1913 г. в хода на **Втората балканска война (1913 г.)** е преименуван на 72-ри пехотен полк. След започналото настъпление на турската армия поради недостиг на сили оставените за охрана части не успяват да задържат завладените територии и частите на Огринския гарнизон се оттеглят на територията на България, където 72-ри пехотен полк през август 1913 г. е разформиран.

За участие в **Първата световна война (1915–1918)** е формиран отново като 9-и маршеви полк в Русе, който през 1915 г. е в състава на новосформираната 12-а Сборна дивизия от Трета армия, водеща боеве на Добруджанския фронт. Негов командир е полковник Рашо Михнев. На 27 юли 1916 г. дивизията е преименувана на 12-а пехотна дивизия, а 9-и маршеви полк в края на 1917 г. става 72-ри пехотен полк. Действа в състава на дивизията на Добруджанския фронт за отбрана на дунавския бряг до края на май 1918 г.

След това е прехвърлен на Южния фронт във 2-ра бригада от Сборната (Охридската) дивизия на генерал-майор Тодор Кантарджиев и отбранява района на Мокра планина, западно от Охридското езеро.

Разглеждане на френски снаряжи край наблюдателния пункт на 72-ри пехотен полк, Албания, 1918 г.

СЕДЕМДЕСЕТ И ТРЕТИ ПЕХОТЕН ПОЛК

Формиран е в Плевен като 11-и маршеви полк съгласно Заповед № 403 от 10 юли 1916 г. по Действащата армия – от 4-та, 17-а и 34-та допълваща група. Включен е в състава на Сборната дивизия и изпълнява задачи за поддържане на териториите и дунавския бряг. От 1 януари 1918 г. в хода на преименуването на полковете по единния списък става 73-ти пехотен полк. Негов командир е полковник Иван Петков. На 16 април 1918 г. сменя Преславския полк от позициите му в долното течение на Дунав – на разтурения вече Руски фронт, където остава до лятото, след което от 13 юли е прехвърлен през Румъния, Унгария и Смедерево на Македонския фронт – в района на гр. Градско, в резерв на групата армии.

На 9 септември 1918 г. 73-ти полк е изтеглен от резерва и изпратен в района на Велес като резерв на Единадесета армия. След пробива на Добро поле води ариергардни боеве във Велешко. Присътигнал на 25 септември преди плагне в състава на дивизията „Дитерих“, командирът на полка полковник Петков поема командването на всички войски, намиращи се на позиция при р. Бабуна, в района южно от Велес, и заема бойна позиция на пътя с. Бабуна – Църквица. Противникът след силна артилерийска подготовка атакува на следващия ден десния фланг на позицията, но атаката е отбита. Бързо променящата се обстановка обаче налага целият отряд да се изтегли на нови позиции на източния бряг на р. Вардар, за да не бъде обкръжен. Натискът на противника върху източния сектор става твърде осезаем и ротите с мъка удържат позициите. Оттеглянето се извършва под огъня на противника, ротите се прехвърлят на източния бряг, форсирайки Вардар поради разрушените мостове от германците. Районът на кота 559 е зает от 73-ти полк със задача да отбранява пътищата от Велес към Кишина и Карашлар. Противникът обаче преодолява реката и българските части, включително 73-ти полк, се оттеглят на нова позиция около с. Новачани. Велес е изоставен от германския гарнизон и е превзет от съглашенските войски.

На 28 септември полкът в параден строй е поздравен от командира на дивизията генерал Дитерих при Катланово. След парада той заема за отбрана позиции южно от Катланово – по височините между Пчиня и Градманци. Положението обаче става неугържимо, войските постепенно напускат заетите позиции и се оттеглят на север. В района на Градманци и североизточно от него 73-ти пехотен полк води последни ариергардни боеве. Следват примирието и края на войната. След завръщането му в родината на 18 октомври 1918 г. 73-ти полк е демобилизиран и разформиран в Плевен.

*Подпоручик Петър Петров
от 4-та рота на 73-ти пехотен
полк, убит на 20 септември 1918 г.*

СЕДЕМДЕСЕТ И ПЕТИ ПЕХОТЕН ПОЛК

Формиран е на 25 септември 1942 г. във Велико Търново. Заминава на Прикриващия фронт в района на с. Мелица и Елхово в състава на 25-а пехотна дивизия. Към него се числи и 73-то возимо артилерийско отделение. Изпълнява задачи до 1 май 1943 г., когато се завръща в България и е разформиран.

СЕДЕМДЕСЕТ И ШЕСТИ ПЕХОТЕН ПОЛК

Формиран е на 21 септември 1942 г. във Враца от 3-ти, 15-и и 35-и пехотен полк. Включен е в състава на 25-а пехотна дивизия. Заминава на Прикриващия фронт в района на с. Факия. Към него се числи и 76-о артилерийско отделение. След изпълнението на задачите се завръща във Враца, където на 31 май 1943 г. е демобилизиран и разформиран.

ОСЕМДЕСЕТИ ПЕХОТЕН ПОЛК

Формиран е на 1 август 1917 г. в местността Оборище от 11-и Сливенски, 24-ти Черноморски, 29-и Ямболски и 32-ри пехотен Загорски полк. Включен е в състава на 3-та пехотна Балканска дивизия. Негов командир е подполковник Владимир Попов,

Полкът в състава на 2-ра бригада от 3-та Балканска дивизия участва в героичните боеве на Добро поле през септември 1918 г., като заема позиции източно от участъка на 32-ри Загорски полк – на вис. Кукуруз. Мястото е част от главната позиция на Добро поле – непосредствено до участъка на пробива. След мощна артилерийска подготовка на 15 септември позициите на полка на Кукуруз са атакувани от части на Шумагийската сръбска дивизия, но те са отблъснати от гружините на полка. Положението на съседния 32-ри полк, срещу който е насочен главният удар на сръбската дивизия, става тежко и по заповед на командира на бригадата две ротни от 80-и полк са прилагани към 3-та дружина на 32-ри Загорски полк, за да участват в отразяването на ожесточените атаки на сърбите към Баховски рид. Командирът на дружината изпраща в поддръжка по една рота за двете ротни участъка на Димова поляна и Баховски рид.

Към 8:30 ч. командирът на дружината вижда успешните действия на противника срещу десния фланг на полка. Докладвано му е за пленяването на две наши батареи и той изпраща едната рота от 80-и полк да заеме позиция на Баховски рид с фронт на запад, а сам продължава борбата срещу атакуващия по фронта противник.

Към 9:30 ч. почти всички наши минохвъргачки са строшени и техният командир, храбрият поручик Биджев, продължава да се бие като пехотинец. Все така упорито и без

Командирът на 1-ва бригада от 3-та пехотна Балканска дивизия поздравява новосформирания 80-и пехотен полк, август 1917 г.

Втора дружина от 80-и пехотен полк, август 1917 г.

прекъсване борбата продължава до 10:30 ч., когато противникът вече дотолкова е развил успеха си към Петерник и Баховски рид, че групата рискува да бъде пленена. Неприятелски картечници излизат на позиция на Баховски рид и откриват огън в тил на Димова поляна. Това принуждава командира на групата да даде заповед за отстъпление. По ходовете за съобщение ротите се изтеглят и заемат позиция на Зелкова поляна и по съседните височини.

Настъплението на сърбите продължава, като те съсредоточават усилията си за овладяване на един от възловите пунктове на отбраната на дивизията – вр. Кравица. Той е отбраняван от части на 29-и и 32-ри полк и една група от 80-и пехотен полк. Храбрите защитници се сражават отчаяно, отбиват няколко атаки, но надмощието на сърбите е огромно и те овладяват върха. Частите, отбраняващи десния фланг на дивизията, включително 80-и пехотен полк, са изтеглени на втората позиция. Втора бригада от 3-та Балканска дивизия, заедно с 80-и пехотен полк, е включена в състава на Сборната дивизия на генерал Фон Ройтер, който поема командването на всички части в участъка на пробива.

Въпреки поражението оцелелите от 80-и пехотен полк, групирани около неколцина достойни водачи, отстъпват организирано и водят бой при Куманичево, Криволак, Щип и Царево село, където ги заварва примирието. На 18 октомври 1918 г. 80-и пехотен полк се завръща в Сливен и е демобилизиран и разформиран.

ОСЕМДЕСЕТ И ПЪРВИ ПЕХОТЕН ПОЛК

Формиран е в София през април 1917 г. при реструктурирането на полковете от четиригружинен в тригружинен състав. В него влизат третите дружини на 1-ви пехотен Софийски полк, 6-и пехотен Търновски и 25-и пехотен Драгомански полк. Първ негов командир е полковник Георги Начев. Включен е в състава на 1-ва пехотна Софийска дивизия. Участва в **Първата световна война (1915–1918)**. През май 1917 г. е при Завоя на р. Черна, като боевете завършват катастрофално за съглашенските войски.

През септември 1918 г. в хода на решителното настъпление на съглашенците на Доброполския участък полкът е изведен от състава на дивизията в резерв на 62-ри армейски корпус. По време на боевете той е включен в сборна българска бригада, съставена от останалите боеспособни от 53-ти и 81-ви пехотен полк, която е част от сборната дивизия на генерал Фон Ройтер, поел командването на всички части в участъка на пробива. Полкът заема позиции на втората линия на отбраната на Козяците. Двете дружини от 81-ви полк под началството на полковник Шингаров са на най-важните височини Голям Козяк и Голяма бригадна. През цялата нощ срещу 16 септември противникът обстрелва позицията на Голям Козяк, за да не позволи да се работи за укрепяването ѝ. Едновременно през нощта той се доближава до подножието на новата позиция на полка и още на разсъмване, в 5:30 часа, атакува, като иска да овладее позицията с изненада, без артилерийска подготовка.

Щурмова група от 81-ви пехотен полк със заловени пленници французи през Първата световна война

Тази ненадейна атака е насочена срещу най-важния пункт – вр. Голям Козяк, но 7-а и 8-а рота от 81-ви полк я отбиват. Отделни неприятелски войници, успели да проникнат в позицията, са ликвидирани. Противникът спира на около 200 крачки от нашата линия и подготвя нова атака с повече сили. Към 9 часа преди пладне след кратка, но силна артилерийска подготовка той се втурва в атака срещу 7-а и 8-а рота на Голям Козяк, но достигнал на 50 крачки от техните позиции, те го контраатакуват и отхвърлят.

До 4 часа след пладне атаката е прекратена, но врагът съсредоточава още сили. Артилерийският му огън постепенно се засилва, към 5:30 ч. става барабанен и след това мощни неговни вериги се хвърлят в атака. На места той прониква в нашата линия. В участъка на 8-а рота се завързва упорита борба „на нож“. Благодарение на своевременната поддръжка на резервната 5-а рота успехът на противника е ограничен по целия фронт, с тежки загуби за него.

Неприятелят обаче разполага на този фронт с огромни сили, на които няколко слаби дружини и останки от разбитите предишния ден полкове не успяват да се противопоставят. Скоро артилерийската му стрелба се засилва, аероплани нанасят удари по българските позиции с картечници и бомби, а френски части усилват атакующите дотогава сърби. На смрачаване следва нова атака и въпреки упоритата отбрана противникът успява да овладее няколко пункта и да се задържи на тях. От Малък Козяк, който е заел, започна да обстрелва в тил защитниците на Голям Козяк. Отбраната му става трудна и 81-ви полк започва да се оттегля. В пълен ред достига вис. Кучкин камък, където на 17 септември се бие отново геройски. Двете дружини от полка с общо 1300 бойци загубват 337 войници и 12 офицери. Ранени са и двамата дружинни командири.

След падането на позицията на Голям Козяк фланговете на съседните наши части са сериозно застрашени. При огромното числено и морално надмощие на врага, при липсата на резерви, които да го спрат или ограничат успеха му, началниците на 2-ра и 3-та пехотна дивизия заповядват на близките до пробива полкове да отстъпят и завият фланговете си, за да не бъдат обхванати.

Но веднъж напуснали своите силни позиции, които са организирали с години, и почувствали явното надмощие на врага, храбрите български войници вече не оказват съпротивата, която са оказвали в толкова боеве. В този критичен момент стават очевидни пълното изтощение и умората от войната. Пробивът е разширен и в него нахлуват безпрепятствено съглашенските войски.

Осемдесет и първи пехотен полк се оттегля на позиции по височините в западната част на Трибор, като източната е заета от егерска германска дружина. На 17 септември води ожесточени боеве с превъзхождащи сили на противника за удържане на пътищата източно от р. Черна. Заплашен от обкръжаване, отстъпва и след тежък марш в планините на 18 септември е изтеглен на западния бряг на реката. Съглашенските войски овладяват районите източно от нея и се подготвят за преодоляването ѝ. Полкът заема за отбрана участък на левия фланг на Сборната дивизия и отбранява пътя, водещ към Галища. Впоследствие частите по заповед на командването са изтеглени към р. Каменица. Полкът води задържащи боеве на реката и на други рубежи, но войната е загубена. Следват примирие и демобилизация на полка, извършена през октомври 1918 г., когато е и разформиран.

ОСЕМДЕСЕТ И ВТОРИ ПЕХОТЕН ПОЛК

Формиран е на 18 април 1917 г. при реструктурирането на полковете в тридружинен състав от четвъртите дружини на 7-и Преславски, 31-ви Варненски и 19-и Шуменски полк – в района на с. Циганка в Добруджа. Включен е във 2-ра бригада от 4-та пехотна Преславска дивизия. На 30 май 1917 г. при преформирането на 12-а пехотна дивизия 82-ри пехотен полк е придаден към 2-ра пехотна бригада от 12-а дивизия и участва в отбраната на дунавския бряг в Тулчанския район. Негов командир е полковник Георги Георгиев. На 14 септември 1917 г. 82-ри пехотен полк започва да се прехвърля на Македонския фронт. Пристига в гр. Градско, където влиза в подчинение на Сборната (Охридската) дивизия на генерал-майор Тодор Кантарджиев. Отбранява района на Мокра планина, западно от Охридското езеро.

След примирието полкът се завръща в Разград, където е демобилизиран и разформиран на 8 октомври 1918 г.

*Подпоручик Кирил Кирилов
от 82-ри пехотен полк, убит
при гр. Тулча на 16 юли 1917 г.*

ОСЕМДЕСЕТ И ТРЕТИ ПЕХОТЕН ПОЛК

Сформиран е на 2 април 1917г. в с. Мързенци, Македония – от състава на 18-и и 20-и пехотен полк и 17-а гранична дружина. Включен е 5-а пехотна Дунавска дивизия. Негов командир е полковник Атанас Хумбаджиев. Определен е за резерв на групата армии.

Демобилизиран и разформиран е на 29 ноември 1918 г., като кадровият му състав е прехвърлен към образувалите го полкове.

ОСЕМДЕСЕТ И ЧЕТВЪРТИ ПЕХОТЕН ПОЛК

Сформиран е на 15 април 1917 г. от четвъртите гружини на 13-и пехотен Рилски, 14-и пехотен Македонски и 24-ти пехотен Черноморски полк – в хода на Първата световна война при роенето на полковете, когато претърпяват организационни промени, като от четиридружинни стават тридружинни. Негов командир е подполковник Никола Константинов. Включен е в състава на 1-ва бригада от 7-а пехотна Рилска дивизия. През пролетта на 1917 г. 84-ти пехотен полк сменя 13-и Рилски полк на позициите му при Баракли Джумая и остава там до края на войната, водейки спорадични боеве с противникови съглашенски части, опитващи се да нарушат целостта на отбраната. Той дава значителни жертви от постоянния артилерийски обстрел. След завръщането му в България полкът е разформиран на 29 ноември 1918 г. и кадровият му състав е прехвърлен към образувалите го полкове.

ОСЕМДЕСЕТ И ПЕТИ ПЕХОТЕН ПОЛК

Сформиран е на 18 април 1917 г. в с. Метокси от състава на 4-та дружина от 10-и Родопски полк, 30-и пехотен полк и 9-а погранична дружина и е включен в 3-та бригада на 8-а пехотна Тунджанска дивизия. Негов командир е подполковник Тодор Рачев.

Демобилизиран и разформиран е на 22 октомври 1918 г. в Търново Сеймен (дн. Симеоновград), като кадровият му състав е прехвърлен към 30-и пехотен Шейновски полк.

*Командирът на 3-та дружина
от 85-и пехотен полк
капитан Атанас Пеев,
убит на 14 октомври 1917 г.*

ОСЕМДЕСЕТ И ШЕСТИ ПЕХОТЕН ПОЛК

Сформиран е на 19 април 1917 г. в с. Сармусакли, Серско, от четвъртите гружини на 22-ри, 37-и и 38-и пехотен полк. Негов командир е подполковник Филип Цонев. Включен е в състава на 2-ра пехотна бригада от 10-а пехотна Беломорска дивизия. Изпълнява задачи за охрана на Беломорския бряг.

Демобилизиран и разформиран е през октомври 1918 г. в Гюмюрджина.

*Младши подофицер
Коста Маринов от 9-а рота
на 86-и пехотен полк,
починал след раняване
на 18 юли 1918 г.*

ОСЕМДЕСЕТ И СЕДМИ ПЕХОТЕН ПОЛК

Формиран е през април 1917 г. във Варна от състава на 7-а, 17-а и 18-а погранична дружина. Включен е в състава на 2-ра пехотна бригада от Беломорската отбрана и отбранява Беломорския бряг. Негов командир е подполковник Досю Бъчваров. Демобилизиран и разформиран е през 1918 г.

ОСЕМДЕСЕТ И ОСМИ ПЕХОТЕН ПОЛК

Сформиран е на 31 юли 1917 г. в с. Довище от 10-а погранична, 2-ра гружина от 12-и пехотен полк и 4-та гружина от 23-ти пехотен полк. Включен е в 8-а пехотна Тунджанска дивизия. Негов командир е подполковник Тодор Петров. През 1918 г. е включен в състава на 2-ра пехотна бригада от Беломорската отбрана и охранява Беломорския бряг.

През октомври 1918 г. се завръща в Свиленград, където е демобилизиран и разформиран.

СТО И ТРЕТИ ПЕХОТЕН ПОЛК

Формиран е на 13 септември 1915 г. в Сливен като 3-ти етапен полк от 3-та дивизионна област. Взема участие в **Първата световна война (1915–1918)**. Изпълнява задачи за конвоиране и охраняване на пленници, поддържане на пътища, охраняване на телеграфни, железопътни линии и др., които са характерни задачи за етапните части в зона на бойни действия. На 10 октомври 1918 г. според изискванията на примирието попада в плен при французите и е изпратен в заложенничество, което продължава почти година. На 6 септември 1919 г. се завръща в Сливен, където е демобилизиран и разформиран.

През 1941 г. към 29-и пехотен Ямболски полк е създадена 3-та дружина от 3-ти етапен полк и след изпълнение на задачи в районите на Елхово, Ямбол и Бургас през декември е демобилизиран и разформиран.

На 9 март 1943 г. е формиран отново 3-ти етапен полк в състав две етапни дружини, етапна охранителна дружина, корпусна охранителна рота и два противовъздушни взвода „Хочкис“. През 1943–1944 г. изпълнява задачи в състава на 1-ви окупационен корпус в Македония.

На 15 декември 1943 г. полкът е преименуван на 103-ти пехотен полк. От 9 до 19 септември 1944 г. взема участие в бойните действия от първия период на войната срещу фашистка Германия. Демобилизиран е и разформиран през декември 1944 г., след като е изпълнил задачите си.

СТО ДВАДЕСЕТ И ТРЕТИ ПЕХОТЕН ПОЛК

Формиран е през май 1941 г. като 3-ти армейски попълващ полк в Сливен. През август е изпратен на Прикриващия фронт – в района на Устрем – Лесово – Мало Кирилово – Тас тепе – Мелница. От 1 януари е преформиран и е в състав от щаб и домакинство, три дружини, минохвъргачна и противобронева рота. След като е изпълнил задачите си, е върнат в Сливен и демобилизиран.

На 6 декември 1943 г. 3-ти армейски попълващ полк е формиран отново и е включен в състава на 1-ви български окупационен корпус. Съгласно Заповед по корпуса № I-1091 от 15 декември 1943 г. е преименуван на 123-ти пехотен полк. На 17 май 1944 г. в района на с. Прекупелица военнослужещите от 1-ва пехотна дружина от полка преминават на страната на сръбските партизани.

След завръщането му в родината на 1 октомври 1944 г. 123-ти пехотен полк е разформиран. До април 1945 г. функционира ликвидационен щаб.

ПЪРВИ ГВАРДЕЙСКИ НАРОДООСВОБОДИТЕЛЕН ПЕХОТЕН ПОЛК

Формиран е на 15 септември 1944 г. в София предимно от доброволци. Негов командир е полковник Денчо Знеполски. Включен е в 1-ва гвардейска народоосвободителна дивизия. В състава на Втора армия тя участва в първия период от войната.

На 22 септември Главното командване поставя на дивизията задача да отдели един отряд и да го изпрати на Втора армия за охрана на нейния ляв фланг. В него са включени 1-ви гвардейски пехотен полк (без артилерия), усилен с един пионерно-щурмови взвод. Отрядът наброява 1258 души. До 28 септември се изнася в района на Сводже – Деян и още същия ден съвместно с погрозделение на югославските партизани води бой при Власотинци (днес е в Сърбия). Той продължава до обяд на 29 септември, когато немците не издържат на атаките и напускат града. Противникът се оттегля западно от р. Морава. Впоследствие две гружини от 1-ви гвардейски пехотен полк от 9 до 13 октомври участват в боевете за гр. Сурдулица. Решителното сражение започва на 13 октомври сутринта. След силна артилерийска и авиационна подготовка гружините от полка атакуват индустриалната част на града. Противникът не издържа на удара, пробива обръча в участъка, където действат югославски партизани, и се оттегля към р. Морава, а след това – към Враня и Бояново.

*Маршировка на 1-ва рота от 1-ви гвардейски полк
при завръщането ѝ от фронта, ул. „Цар Симеон“, София, 1944 г.*

След боя при Сурдулица дивизията е преподчинена на Първа армия и взема участие в Страцинско-Кумановската операция. В района на Бояново 1-ви гвардейски полк води ожесточени боеве, които продължават до 7 ноември, когато градът е освободен.

По заповед на командващия на армията 1-ви пехотен гвардейски полк от 1 ноември се отделя от дивизията и настъпва в направление към гр. Куманово. Води тежки боеве за овладяване на Прешево, Ново Загорчане, Горно и Долно Табановци, с което съдейства за разгрома на немските войски при Куманово. През декември 1944 г. дивизията в плен състав е върната в София, а през януари 1945 г. полкът е демобилизиран.

На основание на Заповед № 2 от 17 януари 1945 г. 1-ви гвардейски пехотен полк е трансформиран в 1-ва гвардейска допълваща пехотна група.

С Указ № 8 от 1 март 1946 г. полкът е разформиран, дивизията е слята и обединена с 1-ва пехотна Софийска дивизия под наименованието 1-ва пехотна Софийска гвардейска дивизия, дислоцирана в София. Съставът на 1-ва гвардейски пехотна група се влива в 1-ви пехотен Софийски полк.

ВТОРИ ГВАРДЕЙСКИ НАРОДООСВОБОДИТЕЛЕН ПЕХОТЕН ПОЛК

Формиран е от 10 до 18 септември 1944 г. в Рагомил от състава на Рагомилския партизански отряд. Негов командир е подполковник Славчо Бочев (Рагомилски). Той е в състав от три дружини, свързочна, противотанкова, минохвъргачна и тежкокартечна рота. Включен е в 1-ва гвардейска народоосвободителна дивизия.

Участва в първия период от водената от България война на страната на антихитлеристката коалиция. От 9 до 13 октомври една дружина от 2-ри гвардейски пехотен полк участва в боевете за гр. Сурдулица, където понася значителни загуби. След освобождаването на Сурдулица полкът преследва противника и участва в ожесточените боеве за Бояново. Тогава загива командирът на 2-ра дружина от полка подполковник Евтим Рангелов.

След завръщането си в родината през декември 1944 г. 2-ри гвардейски пехотен полк се установява на гарнизон в Рагомил и през януари 1945 г. е демобилизиран. На основание на Заповед № 2 от 17 януари 1945 г. 2-ри гвардейски пехотен полк е трансформиран във 2-ра гвардейска допълваща пехотна дружина. При обединяването на двете софийски дивизии на 1 март 1946 г. 2-ри гвардейски пехотен полк е разформиран.

ТРЕТИ ГВАРДЕЙСКИ НАРОДООСВОБОДИТЕЛЕН ПЕХОТЕН ПОЛК

Формиран е на 15 септември 1944 г. в Дупница съгласно Писмо № IV-M-1545/1944 г. на Щаба на войската. Личният му състав е от партизани от Дупнишкия партизански отряд и доброволци. Включен е в 1-ва гвардейска народоосвободителна дивизия. Негов командир е полковник Васил Демиревски.

Полкът взема участие в първия период от войната на страната ни срещу хитлеристите. Съдейства на останалите полкове от дивизията в боевете за освобождение на Сурдулица и Бояново. Води ожесточени кръвопролитни боеве около вр. Ястребец (кота 711), където хитлеристите оказват ожесточена съпротива. Боят за височината продължава няколко дни със значителни жертви и от двете страни. На 30 октомври атаката се води лично от командира на полка полковник Демиревски, който загива. Впоследствие полкът в състава на дивизията участва в боевете за Куманово и съдейства за овладяване на града от частите на Първа армия.

През декември 1944 г. полкът се завръща в родината и се установява на гарнизон в София. На основание на Заповед № 2 от 17 януари 1945 г. той е трансформиран в 3-та гвардейска допълваща дружина. С Указ № 17 на регентите от 7 август 1945 г. е преместен в Ботевград. При обединяването на двете софийски дивизии съставът на 3-ти пехотен гвардейски полк се влива в 1-ви пехотен Софийски полк и дружината от 25-и пехотен полк, дислоцирана в Ботевград.

Полковник Васил Демиревски (Жельо) – командир на 3-ти гвардейски полк, говори на митинг в Кюстендил, 1944 г.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Абаджиев, Г.* 12. пехотна дивизия в Общоевропейската война през 1915–1918 год. София (Бойна библиотека).
- Андреев, М.* Къмъ Добро-Поле въ 1916 г. София: Печатница на Армейския военноиздателски фонд, 1931.
- Българската армия въ Световната война 1915–1918 г. Т. 4. Войната срещу Сърбия презъ 1915 година. Настъплението на I армия къмъ голината на р. Морава и това на Северната група отъ II армия къмъ Лесковец и Прищина отъ 22 до 31 октомври. София: Щаб на войската – Военноисторическа комисия. Държавна печатница, 1940.
- Българската армия въ Световната война 1915–1918 г. Т. 8. Войната срещу Ромъния презъ 1916 година. Подготовката на войната и Тутраканската операция. София: Щаб на войската – Военноисторическа комисия. Държавна печатница, 1939.
- Войната на България срещу другите балкански гържави през 1913 г. Т. 1, 2. София: Щаб на войската – Военноисторическа комисия. Държавна печатница, 1941.
- Войната между България и Турция 1912–1913 год. Т. 2, 3, 4. София: Щаб на армията – Военноисторическа комисия. Държавна печатница, 1932.
- Дитерих.* Сражения отъ Световната война. Т. 11. Краят на Световната война на Македонския фронт. – Във: Военноисторически сборник, 1927, № 3, 4.
- Дошкинов, П.* Есенното сражение на Македонския боенъ театър – 1916 год. XI-а германно-българска армия въ борбата съ френско-руската и сръбските армии (I, III и II). Кн. 1. София, 1948.
- Дошкинов, П.* Майското сражение в Завоя на Черна – 1917 г. Действията на артилерията и поуки от тях. София: Печатница на Военноиздателския фонд, 1935.
- Йотов, П., А. Добрев, Б. Миленов, Р. Руменин, С. Недев.* Българската армия в Първата световна война 1915–1918. София: Издателство на Министерството на отбраната, 1995.
- Казанджиев, Г.* Непобедените български полкове. София: Матагор-74, 2010.
- Калонкин, М.* България във Втората световна война 1939–1945. София: Аскони-издат, 2011.
- Недев, Н.* Дойранската епопея 1915–1918. София: Печатница на Армейския военноиздателски фонд, 1923.
- Недялковъ, Х.* 1-ва пехотна Софийска дивизия на Македонския фронтъ презъ втората половина на месец септември 1918 год. (Военна библиотека 2). София: Печатница на армейския военноиздателски фонд, 1921.
- Пагането на Лозенград (описание на големитъ сражения при с. Петра, Селиолу, Генчеклий, Каваклий и Лозенград – превод). Шумен: Издание Ив. Лъсичков, 1913.
- Полков. Дошкинов, П.* Боят на Малка Нудже, 12–14.09.1916. – В: Артилерийски преглед, 1932, № 7, 8.

Полков. Дошкинов, П. Чеганската операция. Кн. 1. Подготовка и изпълнение – Настъпленето на дясното крило на I бълг. армия за овладяване на м. Нудже – Чеганска пл. Сражението от 17 до 27 август 1916. София: Печатница на Военноиздателския фонд, 1941.

Превземането на Огрин. Шумен: Издание Ив. Лъсичков, 1913.

Пътеводител на архивните фондове на Централния военен архив. Т. 2. София: Военно издателство, 1977.

Русев, И. Принос към историята на II. армия във войната 1915–1918 г., м. октомври и ноември 1915 г. Кн. 1. Действията на Северния фронт. – Във: Военноисторически сборник, 1928, № 3, 4.

Ташев, Т. Българската войска 1941–1945. Енциклопедичен речник. София, Военно издателство, 2008.

Терекиев, Д. 42 пехотен полк във войната за обединение на българското племе (1915–1918 г.). София: Печатница „Доверие“, 1929.

Узунов, К., Г. Начев. Забравената война. София: Информационна агенция „Фокус“.

Христов, А. Исторически преглед на войната на България срещу всички балкански гържави – 1913 г. (Военна библиотека 26). София: Печатница на Армейския военноиздателски фонд, 1946.

ЦВА, фондове № 68–70, 86, 88–93, 122, 352, 354, 355, 357, 358, 360–387, 762, 764, 765, 766, 768, 770, 923.

СЪДЪРЖАНИЕ

Никой и нищо не бива да бъдат забравени	3
Тридесет и седми пехотен Пирински полк	7
Тридесет и осми пехотен Огрински полк	12
Тридесет и девети пехотен Солунски полк	15
Четиридесети пехотен Беломорски полк	19
Четиридесет и първи пехотен Добруджански полк	23
Четиридесет и втори пехотен полк	32
Четиридесет и трети пехотен полк	40
Четиридесет и четвърти пехотен Тунджански полк	45
Четиридесет и пети пехотен Чегански полк	52
Четиридесет и шести пехотен Добрички полк	57
Четиридесет и седми пехотен Ардински полк	61
Четиридесет и осми пехотен Дойрански полк	63
Четиридесет и девети пехотен Калимански полк	66
Петдесети пехотен Нишавски полк	71
Петдесет и първи пехотен Вардарски полк	75
Петдесет и втори пехотен Моравски полк	80
Петдесет и трети пехотен Осоговски полк	84
Петдесет и четвърти пехотен Битолски полк	88
Петдесет и пети пехотен Охридски полк	91
Петдесет и шести пехотен Велешки полк	94
Петдесет и седми пехотен Драмски (Беломорски) полк	97
Петдесет и осми пехотен Гюмюрджински полк	103
Петдесет и девети пехотен Пирински полк	108
Шестдесети пехотен полк.....	112
Шестдесет и първи пехотен полк	115
Шестдесет и втори пехотен полк	117
Шестдесет и трети пехотен полк	119
Шестдесет и четвърти пехотен полк	121
Шестдесет и пети пехотен полк	124
Шестдесет и шести пехотен полк	126
Шестдесет и седми пехотен полк	127
Шестдесет и осми пехотен полк	129

Шестдесет и девети пехотен полк	130
Седемдесети пехотен полк	132
Седемдесет и първи пехотен полк	134
Седемдесет и втори пехотен полк	135
Седемдесет и трети пехотен полк	136
Седемдесет и пети пехотен полк	197
Седемдесет и шести пехотен полк	138
Осемдесети пехотен полк	139
Осемдесет и първи пехотен полк	141
Осемдесет и втори пехотен полк	143
Осемдесет и трети пехотен полк	144
Осемдесет и четвърти пехотен полк	145
Осемдесет и пети пехотен полк	146
Осемдесет и шести пехотен полк	147
Осемдесет и седми пехотен полк	148
Осемдесет и осми пехотен полк	149
Сто и трети пехотен полк	150
Сто двадесет и трети пехотен полк	151
Първи гвардейски народоосвободителен пехотен полк	152
Втори гвардейски народоосвободителен пехотен полк	154
Трети гвардейски народоосвободителен пехотен полк	155
Библиография	156

КИРИЛ ЦВЕТКОВ И КОЛЕКТИВ

**АЛМАНАХ НА СУХОПЪТНИТЕ ВОЙСКИ НА БЪЛГАРИЯ
БЪЛГАРСКА ПЕХОТА**

Книга трета

Българска, първо издание

Редактор *Георги Рачев*

Формат 60x90/8

Печатни коли 20

ISBN 978-954-302-041-6